LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY
OF ILLINOIS
949.8
Io7ist
1928
v.4

CENTRAL CIRCULATION BOOKSTACKS

The person charging this material is responsible for its renewal or its return to the library from which it was borrowed on or before the **Latest Date** stamped below. **The Minimum Fee for each Lost Book is $50.00.**

Theft, mutilation, and underlining of books are reasons for disciplinary action and may result in dismissal from the University.

TO RENEW CALL TELEPHONE CENTER, 333-8400

UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY AT URBANA-CHAMPAIGN

AUG 05 1994

JUL 16 1994

APR 30 2004

When renewing by phone, write new due date below previous due date.

L162

Digitized by the Internet Archive
in 2026 with funding from
University of Illinois Urbana-Champaign

https://archive.org/details/istoriaromanilor04iorg

Istoria Românilor prin călători

DE

N. IORGA

EDIȚIA a II-a
— adăugită —

Vol. IV.

2268

EDITURA CASEI ȘCOALELOR
BUCUREȘTI 1929

26

N. IORGA

Constantinescu Eugenia

ISTORIA ROMÂNILOR

PRIN CĂLĂTORI

EDIȚIA a II-a
— adăugită —

Vol. IV.

2265.

BUCUREȘTI
EDITURA CASEI ȘCOALELOR
1929

Constantinescu Eugenia

I.

Călători artişti francesi în ţerile noastre.

In legătură cu adânca influenţă pe care a exercitat-o Franţa asupra societăţii româneşti în al doilea şfert al secolului trecut şi cu interesul deosebit pe care această Franţă, liberală supt raportul politic, romantică supt cel cultural, l-a simţit pentru ţerile noastre, bogate în „pitoresc", în colorit, în exotic şi, pe de altă parte, locuite de un popor setos de libertatea naţională deplină, se desfăşură *o fasă a artei franceze în legătură cu Orientul.*

Un întreg şir de desemnatori cu numele înscrise în istoria picturii au străbătut prin anii 1830-40 Moldova şi mai ales Ţara-Românească pentru a culege sensaţii nouă, aspecte inedite ale naturii şi a le fixà în desemnuri asupra cărora reveniau apoi cu dragoste şi îngrijire. Totul li atrăgea privirile, lacome de lucruri nemai văzute. Un cer cu strălucite jocuri de lumină, cu delicate degradaţii ale tonurilor, având pe lângă soarele cald din alte ţeri şi acea atmosferă de neguri şi ceţe care-i înmieşte capriciile de coloare şi le variază din zi în zi, ba chiar din clipă în clipă.

O vegetaţie sălbatecă admirabilă, cu codrii săi de veacuri, cu pustiurile sale de buruieni neatinse de

plugul harnic şi zgârcit al zilelor noastre. Case de construcţie originală, având într'însele elemente locale care durează de sute şi mii de ani, adăugite şi prefăcute cu altele venite de la Apus şi de la Răsărit: curţi boiereşti, hanuri cu cerdace largi pe stâlpi frumos lucraţi, bordeie întunecoase, popasuri de poştă, cârciume. Tipuri omeneşti ciudate sau măreţe: Ţiganul supt toate aspectele lui de maimuţă umană lângă demnitatea sigură a ţeranului nostru, lângă neastâmpărul raselor orientale. Veşminte în care toate colorile cerului se amestecă, dar se armonisează: porturi, mai ales femeieşti, care variază de la un judeţ la altul, mântăli cusute cu şnururi ale surugiilor şi dorobanţilor jandarmi, sarice ale ciobanilor, zdrenţe bizare ale cerşitorilor şi nomazilor, uniforme de oaste şi de curte, în care se caută aurul şi coloarea. Scene populare: hore la cârciumă, îngrămădiri la dulap sau scrânciob, băieţi cu colinda, mulţimi de oraşe supt casele cu liniile orientale; câte un bâlciu înfăţişând în resumat toate felurimile de pitoresc ale ţerii. Ici şi colo, în sfârşit, vechi morminte, misterioase ruine, mănăstiri, rămăşiţe de cetăţi, frânturi de palate pustii, turnuri cu amintiri din antichitate.

E adevărat că niciunul din aceşti desemnatori n'a prelucrat în tablouri schiţele sale; ele au fost însă în parte publicate. Altele se păstrează încă indite în marile colecţii ale Academiei Române sau la particulari zeloşi pentru arta şi pentru trecutul nostru, cum e d. Gh. Sion. Lumea le cunoaşte prea puţin. Acum vre-o zece ani, am dat multe din ele ca supliment la „Sămănătorul". Câteva desemnuri necunoscute au fost expuse la 1912 de d. Sion în Palatul Artelor de la Bucureşti; ele au fost dăruite Bibliotecei Universităţii din Cluj. E însă cu mult prea puţin pe lângă tot ceia ce avem. Şi, astăzi, astfel de reprodu-

duceri ar putea să aibă, faţă de progresul netăgăduit al spiritului public, altă primire decât cu ani în urmă.

Încă înainte de această epocă Louis Dupré, un mare desemnator, elev al lui David, care servise pe Ieronim, regele Vestfaliei, vine în Turcia la 1819, recomandat anume Marelui-Dragoman Mihai Suţu, pe care, ca şi pe fiica lui, frumoasa Elena, îl va înfăţişa, înfăşurat în largul lui caftan blănit, cu o extraordinară strălucire de colori[1]. Plecând din Constantinopol, el va schiţa în cale alaiul noului Domn, însuşi Suţu, care pleacă spre reşedinţa sa moldovenească. In Octombre, la Bucureşti el va putea zugrăvi şi pe Doamnă, pe tatăl Domnului şi pe unul dintre boierii greci. Prin Braşov şi Cluj, el se va îndrepta apoi spre Pesta[2].

Prin 1828 Hector de Béarn, care cu alţi doi ofiţeri, întovărăşeşte pe un duce frances în Orient, vine din Polonia pe la Hotin şi, trecând de-a lungul Basarabiei până la Isaccea, se înfundă în Dobrogea, pentru a se întoarce la Paris prin Odesa. In Basarabia vede pustiu de stepă, sate rare, berze străbătând câmpiile întinse. La Bălţi întâlneşte o frumoasă femeie dormind lângă copiii ei şi desemnatorul e încântat că poate prinde o schiţă. Mulţi Evrei în prăvălii înşiruite pe largile străzi nepavate la Chişinău, unde o Francesă ţine un magazin de mode. La Bender

[1] Mai târziu şi în picioare.

[2] *Voyage à Athènes et à Constantinople ou collection de portraits, de vues et de costumes grecs et ottomans, peints sur les lieux d'après nature, lithographiés et coloriés;* v. G. Oprescu, *Ţările române văzute de artişti francesi (sec. XVIII şi XIX),* Bucureşti 1926, p. 15 şi urm., şi Iorga, *Voyageurs français en Orient,* Paris 1928.

aceiași privelişte ca la Chişinău. La Dunăre, unde locuitorii, pe lângă negustori evrei, sânt Moldoveni şi ceva Bulgari, el află armata lui Diebitsch şi Wittgenstein gata de a trece în Turcia; populaţia nu arată niciun entusiasm. In Dobrogea, la Babadag, lângă fântâna sacră pentru Musulmani, casarma din 1806, a Sultanului Mahmud. De aici se merge spre Bazargic, bine pavat, cu moschei şi bazare. La întorsul din Şumla, Mangalia i se presintă ca un sătuleţ, bântuit de ţinţari, dar cu frumoasă moscheie, iar Chiustenge în mijlocul întăriturilor, păstrate, pe care le pecetluieşte o inscripţie turcească de mult pierdută [1].

Pictorul Théodore Valério, elev al lui Charlet, purtat prin multe ţeri, vine în Orient prin Ungaria în ajunul războiului Crimeii, la 1853, pentru a înainta până la Silistra, iar la 1855 el schiţează în principatul muntean cutare ţerancă, din Tunari, cutare dorobanţ de poliţie, pentru ca în Banat să culeagă Ţigani şi la Oradea Românul pletos în fustă ungurească şi cu largă pălărie, la cârciumă ori de pază înaintea boilor albi cu coarnele lungi [2]. D. Karadja a descoperit de dânsul şi desemne inedite: splendidul cioban ardelenesc cu căciula dreaptă, văzut în multe atitudini, altul purtând pe umeri largu-i cojoc cu blana în afară, un al treilea, tânăr, cu privirea eroilor lui Grigorescu. El dă şi Lugojanca răzimată de u-

[1] *Quelques souvenirs d'une campagne en Turquie (1828-1856)* şi G. Oprescu, *o. c.*; I. C. Băcilă, în *Transilvania*, LIV, n-le 4-5 (şi deosebi: *Pictori francesi prin ţara noastră)*: se tratează în broşură şi despre Raffet, Bouquet, Doussault, Valério.

[2] Valério, *Souvenirs de la monarchie autrichienne. Suite de dessins d'après nature, gravés à l'eau-forte, La Hongrie.* V. Karadja, în *Analele Olteniei*, IV, pp. 294 şi urm., 378 şi urm.; I. C. Băcilă, *o. c.*, p. 35 şi urm.; Oprescu, *o. c.*, p. 54 şi urm.

mărul voinicului soţ, frumoasa femeie din Giurgiu, legată turceşte la cap, şi puiul de Ţigan din Bucureşti.

Fără ilustraţii, câteva rânduri fără însemnătate se consacră de fostul consul Tancoigne Bucureştilor pe cari i-a cercetat la întoarcerea din Orient, unde fusese trei ani plecând din Constantinopol, în Septembre 1807, pentru a întovărăşi în Persia misiunea generalului Gardane. In afară de această schiţă fugară a Capitalei muntene el semnalează la Constantinopol Evrei din Principate, „mai curaţi în îmbrăcăminte" [1]. La 14 August al anului următor, el părăseşte definitiv Constantinopolul îndreptându-se spre Dunăre; de la noi trece la Liov. In cale ştiri despre lagărul Marelui-Vizir; la Giurgiu Ienicerii sânt în revoltă; aşa încât un medic italian trebuie să-i capete ordine la trecere, pentru Paşii de Nicopol şi Vidin, unde e şi un arhiepiscop grec.

Fostul consul frances la Bucureşti, Étienne-Adolphe Billecocq, tipăria la 1848 [2] un *„Album moldo-valaque"* de format mare, adăugând ilustraţii de Michel Bouquet. Ca motto al interesantei publicaţii, formând un supliment al ziarului „l'Illustration", se găsesc următoarele cuvinte ale lui Ludovic-Filip, re-

---

[1] *A narrative of a Journey into Persia and residence at Teheran, containing a descriptive itinerary from Constantinople to the persian capital, also a variety of anecdotes, illustrative of the history, commerce, religion, manners, customs of the imhabitants, military police of the governement, etc., from the french of M. Tancoigne, attached to the embassy of general Gordon,* Londra 1820.

[2] Caietul poartă titlul următor: *Album valaque, vues et costumes pittoresques de la Valachie, dessinés d'après nature par Michel Bouquet, et litographiés par M. Eug. Cicéri, Férejis et M. Bouquet,* Paris 1843.

gele Franciei, către autor: „Știi d-ta că-mi spui lucruri de care d. Guizot și nici vre unul din ambasadorii miei habar n'are?". Prefața, adresată unui deputat al noii Republice, C..., poartă data de 5 Februar, și ea pomenește apariția câtorva planșe din acest album la editorii Albert & Goupil. E o mare publicație de proporții largi, cu desemnurile în colori[1]. Billecocq califică pe Bouquet de artist din cei mai distinși și de prieten al său.

Publicația avea un interes politic, revoluționar. Fostul consul voia să tragă atenția asupra celor „aproape nouă milioane de Valahi cari au aceiași mamă ca și noi, vorbesc o limba latină și se recunosc între ei prin numele de *Roumains,* adecă Romani". Și el amintește că în atlasul școlar al lui Lesage, întrebuințat încă la 1848, teritoriul nostru, „mare cât o treime din Franța și încă mai bogat", e trecut, după actul de anexiune din 1806 al Țarului Alexandru I-iu, ca provincie rusească. Pentru a nu se crede că Bucureștii sânt „Bucara", Billecocq, prietenul aspirațiilor noastre, înfățișează deci „peste patruzeci de desemne capitale, încredințate celor mai celebri artiști, pentru a face să se vadă de aici bogățiile presentului, amintirea trecutului, speranțele viitorului". Lucrarea se vede a fi fost pregătită de autor în castelul său de la Villebon, încă din Septembre 1847. Dar data publicației e 21 Septembre 1848 și ultimele pagini cuprind istoria revoluției nenorocite a republicanilor din București.

O altă culegere a lui Bouquet dă în splendide planșe colorate *cea d'intâiu serie de porturi populare românești.* Sânt zece de toate, dar n'am văzut la Academia Română și nu se află nici între gra-

[1] Un guide politique et pittoresque à travers les Principautés du Danube.

vurile dăruite de d. Gh. Sion sălii de cursuri din Vălenii-de-Munte şi apoi distruse de Germani, n-le 4, 7 şi 8.

Ele înfăţişează străini, cutare surugiu ţigan din Moldova („Voiturier tsigane, route d'Iassy"), dorobanţi din Slatina şi din Bucureşti, fete de ţară („femme de la montagne, district de Kimpoulung") şi un singur port bărbătesc, Muntean din Muscel („Homme de la Montagne, district de Kimpolong")[1].

Dacă Bouquet a străbătut toată Ţara-Românească şi toată Moldova, văzând şi Cămpulungul şi stepa Bărăganului şi Brăila, care-şi începea activitatea comercială, un alt desemnator frances, Doussault, asista într'o zi din luna Iulie 1844 la serbarea pe care o dădeau lui Billecocq nişte exploatatori de păduri francesi cari, supt conducerea lui Condemine şi Vivot, lucrau în codrul de stejar al unui boier muntean încă de la 1842 (Billecocq adaugă că se vânduse 116.000 de copaci pe preţul de 5 lei şi că au dat 2.700 de doage, vândute în Franţa cu 28-33 de franci suta).

Doussault n'a schiţat numai această scenă, cu cei 500 de lucrători din Mâconnais, Franche-Comté şi Charolais, cari dădeau 302 doage pe zi (la un Ţigan 30-40), şi, pe malurile Oltului, învăţau pe locuitori a face potaş din cenuşă şi a cultiva mai bine via şi livezile, cu asistenţa românească prinsă credincios în porturile ei elegante, ci a mai însemnat şi alte aspecte ale vieţii noastre de atunci. In desemnurile lui se văd scene de stradă bucureşteană: Turnul Colţei, baluri de modă nouă, hanuri înaintea cărora se odihnesc cai de poştă, popasuri „în stepă", cu dorobanţi de pază în jurul străinului, un călugăr şi o călugăriţă, cari, după bisericile ce se văd

[1] V. Oprescu, *l. c.*

lângă ei, sânt Munteni, nu Moldoveni, ba chiar copii cu steaua în umbra unei biserici bucureștene, Călugărenii lui Mihai Viteazul și privelișlea Bucegiului Albumul lui Billecocq dă și aceste desemnuri Se spune că un tablou de acest fel a fost primit la Museul Luvrului.

Și alții au colaborat la această carte de artă, simpatică nouă. Gravorul Janet Lang înfățișează două doamne în port oriental, probabil de Bouquet. Frații Grigore și Alexandru-Vodă Ghica sânt redați de Geffroy, ca și frumoasa Doamnă Maria a Bibescului, ca și jalnicul Mitropolit de reveniri și nesiguranță sufletească, Neofit. Consulul „străin" din București, între doi Arnăuți, unul cu felegeanul, celalt cu cafeaua, pe când pe fereastă se vede un supțirel turn de biserică, n'are iscălitură (ar părea să fie săpat tot de Lang).

Abia la 1866 vom întâlni un desemnator de talent, dacă nu unul mare, și el ni va da în paginile din revista de călătorii „Le Tour du Monde" povestea schițelor sale, de o admirabilă execuție și de o bogăție unică.

De la Calafat, „care nu se vede", se trece la descrierea Vidinului, „vioiu", dar în neorânduială și în cea mai crasă murdărie: Țiganii turci se dau tumba înaintea publicului străin, format din Lancelot, un Engles și un Italian, doritori de alt Orient decât acesta al trivialelor imundicii.

Pe Dunăre mai departe; mal jos la noi, tivit cu case răzlețe și sate. Noapte dormită pe punte, împreună cu un „popă valah" și cu un cioban, cari se văd în ilustrație, între o lume de Turci [1]. La Rahova, corăbii turcești ca în veacul al XVI-lea; la Ni-

[1] Pp. 180-1.

copol ruinele vechii cetăți. La noi se dau numai puțul cu cumpănă, bordeiul și cerdacul de pază al grănicerului [1].

La Giurgiu închidere în carantină ca într'un țarc de oi. Vameși iese dintr'o căsuță și cercetează furios bagajul, încheind cu strigătul liberator: „slobod"! In oraș, han mare ca pentru o oaste, dar gol: săteni veniți pentru târg, prăvălii de bărbieri pline de clienți. Afară, grăniceri dorm pe margenea unui pod de-asupra apei.

Pentru dusul mai departe se întrebuințează o birjă în care se suie cineva pe oricare din cele două ferești-uși laterale, lângă care este și o ferestuică rotundă, care nu e ușă. Șoseaua cu stâlpi de telegraf, pe care însă drumeții o evită, luând-o prin țarină. Caravane de lipscani cu mărfuri: căruțele sânt trase și de opt la doisprezece cai.

Sate de bordeie și hanuri, care și ele abia se ridică de-asupra pământului cu singură întrarea lor [2]. Dar horile de Duminecă se întind, vesele, pretutindenea. La un han cu cerdac, pe când lăutarii cântă, călătorul are prilej să descrie costumul popular [3]. Al femeilor „trezește fericitele amintiri ale Greciei și Italiei: în pictură, ar fi încântător în ce privește coloarea: în sculptură superb ca linii și lăsând să se vadă proporțiile trupului și grația boiului". O splendidă ilustrație arată scena horei [4], cu tipuri în adevăr de toată frumusețea: și Bouquet însuși e învins în splendida reproducere a portului popular [5]. Bucureștii oferă o frumoasă perspectivă, o mahala mur-

[1] Ilustrațiile de la pp. 180 și 186.
[2] P. 189.
[3] Pp. 190-1.
[4] P. 192.
[5] Pp. 204-5.

dară şi o stradă foarte rea; în centru, moda europeană; „contrast de abjectă miserie şi de strivitoare bogăţie".

Mândrie în localurile de petrecere, atunci când e „lipsă absolută a lucrurilor de prima necesitate". „Dar", adaugă el, crud, „aceia pe cari ce e necesar îi interesează sânt de atâta vreme dresaţi la răbdare! Ei vor mai aştepta încă o vreme ca palatele, grădinile publice, căsărmile şi bulevardele să fie destule pentru ca să aibă ceilalţi vremea să se gândească a li da, ca simple materiale ale unor îmbunătăţiri încă mai necesare, un pavagiu şi felinare, fântâni şi măturători" [1].

„Lumea bună" merge la Cişmigiu în praf. Cea mai bună, la Şosea, între cară şi boi desjugaţi, între şatre şi colibe. Unii boieri umblă în port vechiu cu şapcă. Nu lipsesc strălucitorii Arnăuţi şi trăsurile consulilor Franciei şi Angliei.

Viaţa socială i se pare plină de rău gust şi de pretenţie. Iată cum descrie el pe noii stăpâni ai ţerii: „Este acolo o clasă de indivizi cari n'au, cred eu, echivalent nicăiri. Fii de proprietari cari au jucat şi şi-au pierdut moşiile, izgoniţi sau liberaţi ai slugărimii, ei au ceva bani sau şi ceva credit, vorbesc destul de uşor, sânt foarte neruşinaţi, sânt lipsiţi de orice simţ moral, dar poartă o haină neagră. Supt ocrotirea unui personagiu însemnat, pe care l-au înşelat ori câştigat, se cam ştie cum, ei cer un post. A cere un post e rostul lor cunoscut. Aşteptând acest post, care, să nădăjduim pentru binele administraţilor, nu va sosi niciodată, fac afaceri,— Dumnezeu ştie care. Acelea ce se pot mărturisi încep cu lămuriri oficiale date străinului, care mulţămeşte cu o ţigară, şi merg până la misitia de transacţii comerciale, care

[1] P. 200.

aduc mijlocitorului un câştig îndoit, plătit de cei doi contractanţi. O clasă de transiţie, care nu va mai avea nicio şansă de traiu când bogaţii şi puternicii privilegiaţi nu vor mai fi în stare să-i sprijine contra săracilor cari nu vor mai fi apăsaţi." Unul oferă călătorului să-l introducă într'o casă de joc „onorabilă", apoi să-i vândă cai şi coconi de viermi de mătasă, apoi o căsătorie bogată, o audienţă la prinţ, „numai din iubire pentru Francesi": „iubesc Franţa mai mult decât patria mea şi cât onoarea mea" [1]. I se pare însă călătorului — se cam grăbia! — că „lichidul se purifică".

Pe artist îl interesează vechile bisericuţe pierdute. Şi critica atinge iarăşi, drept, ţelul ei: „Din nenorocire, cele mai curioase, cele care ar trebui să fie mai mult socotite de sentimentul naţional, sânt într'o stare de uitare şi desolare deplorabile. Totuşi valorează mai mult ca artă şi ca tradiţie istorică decât cele câteva palate şi biserici clădite din nou în stil gotic german, care se pare a stăpâni singur înalta favoare oficială. Impunând unei noue generaţii de artişti forme şi proporţii pe care înaintaşii lor nu le-au presimţit, nu le-au găsit, nu le-au modificat pas cu pas, se osândesc neapărat la neputinţă aceşti artişti. Operele lor nu se leagă întru nimic cu simţul popular, şi lipsa de convingere îi face să nu poată da niciun învăţământ artiştilor viitorului" [2]. Sfântul Spiridon, copleşit de ornamente gotice, e ca o moschee. In schimb, se laudă foarte mult bisericuţa Stavropoleos, pe care atunci nimic n'o colora şi n'o asfixia, dând şi o prea frumoasă reproducere a ei [3].

---

[1] P. 204.
[2] P. 205.
[3] P. 197.

Ca arhitectură profană, hanul lui Manuc, schiţat cum nu se poate mai frumos la pagina 201, cu cele două şiruri de stâlpi şi o singură scară ducând la amândouă cutare casă de mahala, cu sacnasiuri către stradă[1], îi câştigă laudele. Curtea hanului, cu depositul liber al tuturor mărfurilor şi al tuturor murdăriilor lăsate în sama cânilor şi a porcilor fără stăpân, îşi află locul[2]. Scârbă-i inspiră măcelăriile de pe malul Dâmboviţei, într'o neîngrijire absolut orientală[3], pe lângă care se văd toate lepădăturile vecinătăţii, plus vagabonzi făcându-şi toaleta şi alte rituri, ori dormind pe iarba călcată şi murdărită, pe când goi oameni încălziţi îşi fac liniştit baia supt ochii sergentului. S'ar părea un progres. Lancelot a rămas indignat la 1861, deci acum peste şaizeci de ani, de aceste băi în plin aier fără intervenţia înaintaşilor poliţiei de azi[4]. Obosit de uriciunile zilei, el caută afară din oraş pacea naturii, lângă căsuţa acoperită cu stuf şi puţul a cărui cumpănă are ca greutate capetc de viţă reduse la osul înegrit.

Deci, cu toată amabilitatea directorului publicaţiei, care mărturiseşte că a cunoscut mai multe familii din Bucureşti şi că a păstrat din relaţiile cu ele amintirile cele mai bune şi mai amabile, artistul care e Lancelot se oboseşte de această vulgaritate modernă a Bucureştilor. Recomandaţia marelui istoric Duruy — a cărui călătorie la Bucureşti s'a oprit în Viena — către Grigore Brâncoveanu, fostul său elev, îl va ajuta să vadă ţara.

Cu căruţa de poştă[5], trasă de opt cai smulşi cu bac-

[1] P. 139.
[2] Pp. 206-7.
[3] Ilustraţia, p. 208.
[4] P. 207.
[5] Surugiul, la pagina 211.

şiş de la căpitan[1], se porneşte, pe lângă Cotroceni, în prefacere pentru a fi reşedinţa de vară a lui Cuza-Vodă, spre Curtea-de-Argeş.

Găieştii sânt „un sat frumuşel", cu câteva bune case boiereşti; podul pe Argeş, o grămadă de scânduri putrede. Piteştii: case de lemn, nicio biserică mai însemnată, câteva clădiri de piatră, prăvălii de modă veche.

Argeş: „o lungă stradă cu case de lemn"; pe dealuri, colibe. La vestita mănăstire, încă neatinsă de reparaţie[2], se intră prin două ziduri concentrice, din nenorocire acum desfiinţate. Şi la el comparaţia bisericii cu „o cutie de moaşte bizantină". Lancelot mai vede chipul lui Neagoe, cu părul bălan, revărsat pe umeri, vechea catapiteasmă şi vechile policandre. Se dau şi câteva vederi din localitate: un cuptor, o casă de ţigan potcovar.

Se străbat munţii, printr'un ţinut de guşaţi, la Şuici. Nu se poate mai departe cu trăsura: se va lua deci un car cu boi.

Se merge pe la Jiblea[3], trecându-se Oltul pe pod umblător. Ţinta e mănăstirea Cozia, ale cării chilii se găsesc într'un hal de ruină desăvârşită, şi călugării lămuresc — nu fără dreptate — că aceasta e administraţia Statului, stăpân aici. Egumenul, nebun, urlă toată noaptea. Biserica însăşi era în cea mai proastă stare; artistului i se pare că merită o reproducere numai o fântână precedată de două frumoase coloane şi având de-asupra lor un brâu săpat[4].

La Ocnele Mari se vede salina, cu 1.070 de lucrători,

---

[1] Popasul, la pagina 209.
[2] P. 217.
[3] An. 1868, p. 2 9.
[4] P. 295.

dintre cari 280 „ocnaşi". La Râmnicul-Vâlcii, case nouă pretenţioase („fausse recherche"). La Mănăstirea dintr'un lemn se schiţează stăreţia şi cimitirul, plin de frumoase cruci originale[1]. Mănăstirea e părăsită, şi călugăriţele trecuseră la Surpatele, unde astăzi, printr'o schimbare a împrejurărilor, s'a mutat ruina. Se lucra însă la o şcoală de învăţătoare, din fondurile brâncoveneşti. La Surpatele, viaţă activă şi primire din cele mai bune. Se pot vedea lângă frumoasa bisericuţă, în toată întinderea lor îngrijită, chiliile astăzi pustii de atâtă vreme[2], ba chiar şi căsuţele din dos ale „surorilor"[3].

La Hurez, Lancelot găseşte călugări. Egumenul de optzeci de ani e schiţat[4], tot aşa cum se schiţase frumoasa călugăriţă tristă de la Surpatele[5]. Călătorul petrece aici mai multe zile, găzduit în apartamentele brâncoveneşti. El descopere, între locuitorii leneşi ai mănăstirii, un zugrav.

Bistriţa e reclădită în stil modern, nepotrivit cu tradiţia: „arhitectul ei, rău inspirat, n'a izbutit decât să-i dea fisionomia unei bogate şi solide casărmi"[6], „ornamente pseudo-gotice", faţadă de o „corecţiune rece", biserică „al cării dom prea strâmt se leagă rău cu totalul construcţiilor". „Pictura se depărtează prea mult sau nu se depărtează destul de tradiţia bizantină; figurile ar voi să fie savante şi naive, expresive şi cucernice: ele sânt pretenţioase."

Câteva zile la Polovraci, unde se schiţează natura muntoasă; bine înţeles şi peştera, care i se pare ar-

---

[1] P. 301.
[2] P. 308.
P. 309.
P. 37.
[5] P. 312.
P. 332.

tistului monotonă. Se trece la Baia-de-fier, apoi la Târgul-Jiiului, cu atâtea lucruri nouă, pe care cu mândrie le arată prefectul. Lângă Tismana, Lancelot admiră pe un preot care se bucură de orice botez, căci „dă încă un plugar ţerii", şi soţia lui, meşteră în cusături. „Transmise din generaţie în generaţie, ele pornesc din cea mai mare vechime şi ar merita să fie culese. Lângă oraşe caracterul lor se alterează, şi e păcat, prin amestecul cu fantasiile Europei, venite pe calea Germaniei [1]." La Tismana chiliile arseseră, de biserică nu se vorbeşte, ci numai de egumenul activ şi patriot. La schitul Cioclovina, Lancelot culege chipul schivnicului de o sută de ani, răzimat pe flăcăul care e ucenicul său [2]. Baia-de-Aramă, cu tipurile ţeraneşti originale [3], şi Severinul, cu ziduri nouă, încheie călătoria.

In definitiv, meşterul desemnator parisian a avut, plecând, „sentimentul că a văzut unul din lucrurile rari ale lumii: o aglomeraţie de 6.000.000 de oameni scuturând praful putred a douăzeci de veacuri de apăsare, de năvăliri şi barbarie pentru a merge cu îndrăzneală să lege leagănul său, tradiţiile sale, steagul său de una din cele mai mari epoce ale istoriei" [4].

---

[1] P. 346.
[2] P. 347.
[3] Ilustraţia, p. 352.
[4] P. 352.

II.

Călători italieni, germani, elveţieni şi englesi în ţerile noastre.

Amintesc întâiu — găsind-o numai acum — o descriere de călătorie pe la noi în latineşte, care nu e un lucru obişnuit, însemnările, apărute la Maienţa în 1792, ale abatelui Francisc Pizzigalli.

Plecat la începutul lui Maiu 1789 din părţile Milanului spre Liov, el e primul călător occidental care cunoaşte Bucovina ca atare. Cernăuţii începe a avea mulţi negustori. Coborându-se în Moldova, călătorul e încântat de dealuri, de şesurile înflorite, de aierul cel bun, de bogăţia fructelor „ca în Italia". Îi displace doar slaba gospodărie a câmpului, indolenţa locuitorilor. La Iaşi numai Curtea e de zid; aici abatele are a face doar cu ofiţeri ruşi. Pe la Soroca trece Nistrul, pentru a se întoarce prin Moldova, luând calea spre Oituz: în Ardeal i se pare mai evident latinismul limbii; Românii de acolo, „foarte mulţi", sânt „simpli şi primitori", cinstiţi la vorbă, veseli; se descrie portul femeilor, care merg călare şi conduc carăle" [1].

---

[1] *Iter abbatis Fr. Pizzigalli ad Russiam, Turciam, Italiam ac Germaniam, in quo, praeter descriptiones locorum moresque hominum, Slavorum, Getarum, Pannonum, Hunnorum, Ty-*

Caronni în Dacia, cu subtitlul său, „Mie osservazioni locali, regionali, antiquarie sui Valachi specialmente e Zingari transilvani, la mirabile analogia della lingua valacca coll'italiana, la nessuna della zingara colle altre conosciute, con un rapporto su le miniere più ricche di quel Principato", publicație de 93 de pagini, mare în 8⁰, ieșită la Milan în 1812, cu o dedicație către contele Mihail Eszterházy, șambelan al arhiducelui Rainer, e de sigur una din cele mai rare și mai curioase cărți privitoare la Români.

In ultimul războiu, acest numismat, Felice Caronni, care făcea catalogul museului de la Hedervár-Witzai, în serviciul căruia sta de douăzeci de ani, făcând opt călătorii din Italia în Ungaria[1], fu luat de niște magnați și dus în Ardeal, care, cunoscut în treacăt încă de la 1790, îi plăcu prin munții lui verzi, bucurându-se, spune el, de aceste frumusețî din primăvară până în toamnă.

Trece, pe la Ciucea, Uiedin și Gilău, unde „Mecenatele" său, Ioan Esterházy, vicepreședinte al Dietei, are proprietăți, la Cluj. Petrece la soția guvernatorului, principesa Salm din Viena, care vorbește și italienește, și află une ori pe arhiducele Maximilian.

Românii sânt pentru el partea „cea mai muncitoare și utilă și cea mai numeroasă" din populație. Caracterul fisic frumos al lor îl impresionează, și-i descrie amănunțit (și la preoți). Nu sânt schilozi și contra vărsatului este un procedeu îndătinat[2]. Ob-

rhenorum origines aspiciuntur ; tradus liber în *Tashenbibliothek der wichtigsten und interessantesten See- und Land-Reisen* a lui Jäck, Nürnberg 1829 (unde și călătorii Hunter, Kleemann, Reichersdorfer, Iesuitul d'Avril).

[1] Pp. 5-7.

[2] P. 9.

servă că opincile sânt aşa-numitele *cioce* din Abruzzi. Se citează şi harta Ţerii-Româneşti tipărită cu un chip de Român pe dânsa, la Viena, de căpitanul Ruhedorf: „Se ne vede l'immagine assai ben espressa nella vignetta di ornato alla bellissima carta geografica della Valachia, edita non à molto a Vienna dal sig. di Ruhedorf, capitano del genio, ch'io pure conobbi già tempo di guarnigione in Milano".

Se dau obiceiurile la nuntă, până la răspândirea fructelor uscate şi nucilor, observându-se că datina e romană, cu citaţii din Virgiliu şi Catul; în sfaturile către mireasă el întrevede antica Dea Suada. Cârpa, *la scherpa*, se pune pe masă, odată cu izvodul zestrei [1].

A văzut femeile servind pe ceilalţi la masă şi mâncând apoi „în picioare şi urmând a căuta de bucătărie". Vin la rând datinele la naştere: ieşirea a patra ori a cincea zi, la câmp. A văzut însuşi o mamă spălând la fântână copilul născut în dimineaţa aceleiaşi zile, când lucra la cucuruz [2]. Nu se înfaşă pruncul. Se descrie leagănul prins de grindă ori răzimat de zid, purtarea odraslei pe cap de-asupra unei perne, în covata de pâne sau de rufe, pe când mânile torc, ori prins la sân în traistă, pe când a celeaşi harnice mâni spală pelincele. Deprinşi a juca în iarbă, copiii umblă în nouă-zece luni, în singura cămaşă care li se rupe pe trup (crede că pe vremea turcească haraciul se dădea odată cu îmbrăcarea izmenelor).

Păstoria e legată cu furtul de vite. Aceiaşi oameni aduc însă lui Caronni înapoi valisa pierdută. Se u-

---

[1] P. 11.
[2] Pp. 11-2.

cid lupii dintr'o izbitură de ciocan; şi călătorul a văzut însuşi o lupoaică oferită astfel Palatinului la vânătoare[1]. Se fac unii şi hoţi, cu ciocane şi hanger, în munte, supt un harambaşă. Odată au prădat diligenţa Vienei. Niciun fel de osândă şi chin nu-i sperie.

Preoţii sânt ignoranţi şi interesaţi. Curtea-i silește să învețe la „Neusatz" (Neoplanta). Explicaţia neştiinţei e căutată la Dimitrie Cantemir, care deplânge părăsirea literelor latine[2]. Posturile ajung la ispăşire. Amenda şterge păcatele. Beţia e obişnuită. Se crede în strigoi, cari se străpung în inimă. Casuri de cruzime reală ori închipuită, faţă de cei vii, se adaugă. Se amintesc Horia şi Cloşca.

Dar oamenii sânt de ajutor; pun stâlpi de direcţie la răscruci, sprijină trăsurile inomolite, fac fântâni, primesc pe oricine în casă şi-i hrănesc cu caş, unt, lapte, miere. Salută cu vorbele „sănătate" şi „pace"; pun la frunte mâna ce vor săruta-o. S'ar fi ferind de injurii, zicând: „să nu fi făcut postul ori Paştile" *(per quanto è vero ch'io hò digionato, che hò fatto la Pasqua)*.

La case, se observă că şi Italienii le văruesc. Felul de a face din răchită hambarul îl crede contemporan măcar cu epoca lui Gordian, din causa numelui de Viminacium al coloniei lui, zice numismatul. In interior e ordine şi socoteală.

Înşiră sămănăturile fără îngrăşăminte[3], până la floarea soarelui în porumb. Orez se cultivă în Banat

---

[1] P. 13.

[2] P. 15.

[3] Baliga la cuptoare e pusă în raport cu un pasagiu din profetul Ezechiel; p. 20.

cu supravegherea Italianului Secondo Limoni din Viadana. Supa de meiu păsăresc *(panìco)* e obişnuită. Ca animale întrebuinţează, ca în Romagna, bivolul. Mierea e mai albă ca în Italia. Brânza veche e aproape ca *stracchino.*

Se vorbeşte şi de cultura prunelor, de „sliboviţă", şi de a tutunului, dohanul Ardelenilor, asupra căreia se insistă, arătându-se procedeul. Caronni a fost însărcinat chiar să propuie cumpărarea produsului ardelenesc la Milano. Duzi se găsesc pe alocurea, dar viermii de mătasă nu se cultivă.

Călătorul a cunoscut mecanici români ţerani cari fac, după modèle, piue de sumane, mori de uleiu, pe lângă uneltele de câmp, acestea obişnuite. Arta de cusut a femeilor e preţuită la Italieni: „non ignobili merletti di loro opera, talchè in giorno festivo si producono in elegante apparato". Şi el singur dă reţeta colorilor întrebuinţate de dânsele [1].

Hrana e din pâne, ierburi fierte, ceapă şi usturoiu, „paprică", slănină, uleiu de in. Carne numai la serbători. S'ar fi mâncând şi vidra din iazuri, vânzându-i-se blana. E la mese numai un blid şi numai un pahar.

Ca organisaţie, judele de sat are puteri mari. Bogaţii vin pe urmă: femeile îngroapă supt vre-un copac banii.

In danţuri e o amintire antică şi o asămănare italiană. Ospăţul de zile mari, cu participarea unui întreg grup, e *alla romana.*

Babele şi farmecele se întrebuinţează la boli. Se dau şi unele leacuri, — cea d'intâiu însemnare de medicină populară [2].

---

[1] Pp. 23-4.

[2] Pp. 27-8.

După ce se vorbeşte de numărul admis de căsătorii şi de văduvia preoţilor, se descriu datinele de înmormântare. Supt capul mortului se pun mere, pere, alte fructe, două mănunche de „ierburi mirositoare". Se cere iertare şi la cei mai răi duşmani. Se aud cântecele plângătoare. Bocitoarele fac în drum funcţia de *praeficae*. Florile de la cap se păstrează ca bune de leac. Se insistă asupra pomenei. Candele se pun în sicriu „ca în vechile vremi" [1]. Tânguirile periodice la mormânt nu se uită. Ziua morţilor este şi ea înfăţişată cu obiceiurile străvechi.

După Lucius, Del Chiaro şi Grisellini se dă apoi vocabularul, care trebuie să arăte „neînţeleasa înrudire", *l'inconcepibile affinità*, a celor două limbi, românească şi italiană, cuprinzându-se şi dialectul lombard al autorului. Se aşează materialul pe împărţiri logice şi, unde Banatul spune altfel, se dau variante. Sânt şi legături de cuvinte. Şi numismatul fixează că latina rustică e la originea ambelor limbi, cea italiană venind din înlăturarea prin barbarisare a formelor clasice. Coloniştii militari nu puteau aduce în Dacia alt graiu [2]. Pronunţia românească a rămas, încheie Caronni, „fluidă şi dulce ca şi a noastră".

Se ajunge apoi la Ţigani, cu oarecare bibliografie. Caronni a avut şi dicţionariul ţigano-latino-maghiar al unui Mihai Farkas, crescut la calvinii din Cluj [3]. Apoi se trece la localităţile de mine, cunoscute la 1809 cu

---

[1] Se citează pentru numărul Românilor în Ardeal şi „M. Born" (p. 31). Caronni a cunoscut pe autor (p. 60), care a publicat în 1778 călătoria lui mineralogică în limba germană.

[2] Pp. 42-3.

[3] P. 52.

prilejul visitei arhiducelui Maximilian. Se relevă şi partea Românilor la lucru. Cutare din ei descopere mina de la Naghiag după o flacără rătăcitoare . In treacăt e vorba şi de Museul Bruckenthal [1]. Se promiteau şi figuri cari lipsesc.

In Marcu Antoniu Canini Italienii au trimes şi ei în această epocă, în care ai lor obişnuiesc prea puţin a cerceta Principatele, de şi Vegezzi-Ruscala îndemna călduros într'acoace, pe un represintant în legătură şi cu Alecsandri, îndrăzneţ, plin de planuri, doritor de mari prefaceri revoluţionare şi republicane, iar mai ales eminamente federative, în părţile noastre.

In cartea lui *Vingt années d'exil* (a doua ediţie 1869), care începe cu arătarea neînţelegerilor pe care le-a avut cu Daniele Manini, şeful republicii veneţiene din 1848, pentru a trece apoi la felurite aventuri în Orient: la Turci (1852 şi 1856), la Greci, nu fără unele reminiscenţe amoroase, reale sau închipuite, scriitorul pomeneşte de cea d'intăiu petrecere în Ţara-Românească (de la 1858 la 1862) unde făcu să se traducă, într'un placard foarte rar, proclamaţia lui Garibaldi însuşi (1862) către creştinii din Orient. „Revoluţia simfonă şi sincronă, concordă, şi simultană a popoarelor apăsate, mai ales în Orient", era idealul lui. E contra „Statului unitar pan-românesc" şi pretinde că linia Carpaţilor l-ar face imposibil, aşa încât nu rămâne decât „confederaţia dunăreană sau, ca să zic şi mai bine, confederaţia popoarelor ce formează monarhia unitară austriacă, în care s'ar cuprinde şi unele provincii ale Turciei din Europa", această formaţiune fiind în hotar cu o

[1] Pp. 69, 80-1.

alta analogă, confederaţia bizantină. Cele două s'ar putea lega apoi, în calea Rusiei spre Constantinopol, ca „State Unite ale Orientului[1].

A cunoscut şi a batjocurit pe Cuza-Vodă şi pe Rosetti, lăudând pe Alecsandri şi Alexandru Ghica, pe care se pare a-l fi zărit în vila retragerii lui de bătrâneţă, la Capodimonte, lângă Neapole.

Canini, după insuccesul „confederaţiilor", care premergeau formulei, atât de zgomotos proclamate în epoca noastră, a unei „Grossösterreich", se instalase la noi, unde se stabili ca profesor. El traduse, cu I. G. Valentineanu, *Norma,* libretul celebrei opere, pregăti o mitologie românească şi închină lui Cuza, descris de el apoi ca un biet dregător de provincie, la Galaţi, şi încă unul cu deprinderi personale criticabile, un imn de întoarcere. Inainte de aceasta însă, chiar de la 1858, şi într'o formă românească foarte convenabilă, el combătea părerile lui I. C. Brătianu despre originile mixte şi eminamente populare ale neamului nostru[2], în ziarul *Naţionalul* şi de acolo într'o broşură în care caută să ni revendice începuturile pur latine şi de preferinţă chiar romane, prin stârpirea în mare parte a mai vechii rase indigene (*Studii istorice asupra originii naţiunii române* de Marcu Antoniu Canini). Voia să deie „o probă de simţiminte filo-române" şi de „via lui dorinţă de a vedea reînoindu-se memoria raporturilor vechi dintre Italia şi România şi creându-se alte raporturi între aceste două naţiuni surioare". Nu e locul, fi-

[1] Iorga, *Câteva ştiri noi privitoare la istoria Românilor,* în „Analele Academiei Române", XXXV, pp. 107-11.

[2] Vezi N. Iorga, *I. C. Brătianu,* discursul comemorativ la Academia Română, Bucureşti 1921 (două ediţii).

reşte, să se facă aici critica acestui opuscul, din care nu lipsesc nici cunoştinţile directe şi solide, nici simţul critic, nici ideile originale — ca semnalarea formelor analoge cu ale noastre în anume dialecte italiene—, nici puterea de-a argumenta pentru triumful causei [1]. Ajunge să se releveze calda simpatie cu care autorul vorbeşte de „naţia cea mai nefericită din Europa" care e cea românească: „acum România", scrie dânsul, „a ridicat capul din mormântul unde voiau să o închiză inimicii ei şi a scos acoperemântul, dar cea mai mare parte din corpul său este încă în mormânt [2]". Şi pentru asemenea studii el trimete la altă broşură a lui, „Programul de un Institut filologico-ştiinţifico-comercial de educaţiune".

Călătorul german Krickel, mergând de la Viena la Ierusalim [3], vine pe la Predeal spre Brebu, unde doarme într'o cârciumă cu insecte; de aici ajunge cu poşta, la frumosul sat dâmboviţean Pietroşiţa, dar căruţa pe drumuri rele îl omoară. Numai Ţigani şi spelunce de beţivi: i se pare că doi din ei voiau să-l toace cu ciomegele. In faţa Ruşilor un întreg exod spre Ardeal. Cum la Bucureşti e ciuma, omul trebuie să se întoarcă prin Brebu dincolo de munţi.

Un carătaş, E. Ch. Döbel, străbate la 1830 Ţara-Ro-

---

[1] Geţii şi Goţii sânt la el tot una. „Dac" are legătură cu turcescul *dagh*, munte, etc. Câineni sânt una cu Caninî.

[2] P. 34.

[3] *Fussreise durch die Jahren 1827-1828 bis Ende Mai 1829 und zwar durch Ungarn, Siebenbürgen, die Militargränze fast in allen Theilen, sammt einem Ausfluge in die Walachei*, Viena 1833, 3 vol. V. Nestor Urechiă, în *Propilee literare*, II, pp. 13-4.

mânească pentru a găsi aici de lucru[1]. Speriat la fiecare moment de „tauri", de Țigani, de călăreți, hrănit cu mămăligă până atunci necunoscută, ispitit de ospătăreasa care-l primește, el trece la Câmpina și la București, cu care și murdării în stradă, cu femei de petrecere care momesc pe meșterii cu un surtuc la șase oameni: aici vede pe Ruși țiind, ordinea și pe brutari țintuiți de ureche pentru prețuri prea mari, pe alți vinovați bătuți la falangă sau cu vergile — până la 280 pe o singură spinare de tălhar (a văzut și lume bătându-se la un mort pentru pomană). De la București, ținta călătoriei, apucă spre Moldova, din Maiu 1831, părăsind pe meșterul Weiss, patronul său. La Focșani, un carătaș din Schwerin—și o fată frumoasă! Printre bordeie, pe drumul străbătut de iutea căruță a poștei, pe lângă cârciume, meșterul ajunge la Bârlad, unde va lucra la fabrica de trăsuri a Grecului Andricu Mamachi. Stând la un șelar, merge la biserică—și nu-i place, cum nici Paștele de zgomot și beție. Odată un Țigan, căruia i se pusese coarne, fuge în trăsura lui. Pentru hrană bună, străinul trece la Focșani, unde fură pe iubita unui pălărier. După șase luni de ședere la Bârlad, holera-l gonește. Trece prin câmpi cu harbuji, și ccarcă o asociație la Galați. Nu o află și se bucură îndată de frumusețea murdară a Iașului. Intors la Galați, vede cum se face cu picioarele vinul de 20 de parale oca. Jăfuit la pașaport, de Ruși, se va îmbarca pentru Constantinopol.

In *Erinnerungs-Skizzen aus Russland, der Türkei*

[1] *Des Wagnergesellen E. Ch. Döbel Wanderungen im Morgenlande*, Gotha 1843. V. Nestor Urechiă, în *Propilee literare*, III, 1-iu Maiu, 15 Maiu, 14 Iunie 1928.

kei und Griechenland, entworfen während des Aufenhaltes in jenen Landen in den Jahren 1833 und 1834, (Coburg-Leipzig 1836), consilierul de Legație F. Tietz arată cum, plecând din Viena la 27 Decembre 1833, împreună cu un secretar al ambasadei ruseşti, la Constantinopol, „Herr von F.", a găsit la noi şosele stricate, poduri putrede prin oraşe, păduri devastate, sate cu noroiu şi câni, bordeie cu băşici de porc la fereşti, case de poştă pline numai de fum, cu biete divane de lemn şi cu căpitani făcându-şi răvaşele cinchiţi turceşte şi călcând în picioare pe surugii, carantine cu Greci linguşitori, la Giurgiul, cu zidurile căzute şi moscheia făcută biserică, unde-şi vinde fierarului german cu zece galbeni carăta care-l costa treizeci. Grecii i se par „canalii" mai mari decât şi Evreii poloni, Românii, nişte Slavi leneşi, într'o ţară cu miere, ceară, mine, izvoare minerale, aur în râuri; femeile sânt stricate. Călătorul, care trece dincolo de Dunăre, n'a înţeles nimic.

D-rul Chrismar a străbătut în 1833, viind din München, Ţara-Românească, însemnând cele observate de dânsul în *Skizzen einer Reise durch Ungarn in die Türkei* (Pesta, 1834) .

Intră pe la Bran cu o caravană de cinzeci de cai „cu douăzeci de Valahi şi câţiva negustori din Bucureşti". Dincolo de carantină, caii se schimbă. Munţii Prahovei sânt descrişi impresionant. Doarme în bordeiu în tovărăşia animalelor domestice, dar splendoarea zilei despăgubeşte de toate suferinţile. Drumul şerpuitor între înaltele stânci împădurite cu brazi îl încântă; romanticul e vrăjit de prăvăliile de trunchiuri desrădăcinate. Abia o menţiune a mănăstirilor „frumos aşezate" din cale. Cazaci păzesc la vamă.

D. Nestor Ureche, care presintă această călătorie [1], opreşte descrierea sa „deocamdată" la Câmpina.

Un scriitor german, care se ascunde supt numele de „Ermitul din Gauting" a dat o descriere de călătorie prin ţerile noastre la 1837-8 [2].

Nu s'a extras [3], de şi „ermitul" a fost şi în Bucureşti, din aceste pagini ale unei cărţi care nu se află la Bucureşti, decât ce se spune despre Craiova, cu străzi podite, supt care chifteşte noroiul, cu haite de câni schelălăind noaptea, cu amestecul de case moderne şi de bordeie, cu grădini lângă maidane, cu trăsurile, bune-rele, în care e o datorie să iasă lumea la primblare — pretutindeni în ţară numai „nebunii" umblă pe pe jos ca săracii—, cu lumea învălmăşită — mulţi Evrei spanioli — până la Turcul cu arsenalul întreg în brâu. A văzut lupta unei fete de Ţigan care nu se dădea vândută unui boier cu „cinci sute" de alţi robi, la cari vrea să o adauge pe aceasta, pentru frumuseţa ei, refusând cei cinzeci de galbeni cari i se oferiau de străinul înduioşat. El crede că între cei 40.000 de Ţigani din Muntenia sânt de aceia cari, deprinşi cu biciul zilnic, şi-ar fi pierdut şi mânile pentru un sadic capriciu al stăpânului.

Calea spre Moldova — căci omul merge în Serbia — se face pe acele hârtoape în care s'ar fi înecat ţerani şi chiar o boieroaică. La Cerneţi femeile lucrează, bărbaţii dorm. Pădurile se taie sălbatec. Atâta pustiu în ţară unde ar putea trăi în voie

---

[1] *Propilee literare,* II, n-le 20-1.

[2] *Reise nach dem Orient, vom Eremiten von Gauting, 1836-1837-1838,* Stuttgart 1833.

[3] G. Bogdan-Duică, în *Arhivele Olteniei,* III, pp. 8-12.

şi bielşug 5.000.000 de oameni. Grosolan, autorul strigă la vamă, unde-l supără dregătorul nepriceput, că ţara asta „fabrică numai boi".

Multe ştiri despre Banat şi Muntenia în 1843 şi 1844 li dă călătorul german dr. Karl Koch[1], care a mers până în Caucas. Venind din Serbia, cu privire la împrejurările căreia în vremea alegerii prinţului Alexandru Caragheorghevici dă ştiri de prima ordine, el se îmbarcă pe Dunăre, trece pe la Pancicova, Semendria, Golubaci, pe la vestita Peşteră, pe la Mehadia, cu altă peşteră, „a hoţilor". Se coboară, cercetează frumosul munte al primblărilor pline de surprinderi şi întâmpină pentru întâia oară Români. Ei îi par a fi „probabil" urmaşi ai Dacilor, dar apropiaţi şi de Slavi[2]. Nu i se pare măcar că în limba noastră, cum se aude, e ceva latin; cuvintele slave însă le-a recunoscut. Dar rasa-i place, cu ochiul mai mult german decât slav: par luptători egineţi din Gliptoteca de la München. Portul femeilor îi aminteşte, cu şorţurile lui, al Scoţienelor din Nord, cu *plaiduri*. Ocupându-se şi de pieptănătură, crede că recunoaşte în cozile fetelor, care ajung şi până mai jos de genunchi, şi păr fals.

Trecând prin Porţile-de-Fier, el înseamnă podul lui Traian şi turnul care i se pare al lui Sever. Pe aici însă casa e asiatică, bordeiul de teapa celui bulgăresc (pe Bulgari) îi socoate cei mai frumoşi dintre Slavi). La Celeiu notează alt pod roman. Giurgiul,

---

[1] *Wanderungen im Oriente während der Jahre 1843 und 1844. I, Reise längs der Donau nach Konstantinopel und Trebisond*, Weimar 1846.

[2] Stehen dem slavischen Völkerstamme nah, ohne ihnen jedoch anzugehören. — Partea relativă la Români începe cu pagina 78.

în plină prosperitate, cu 20.000 de locuitori, lipsit de pitorescul minaretelor, nu-i „impune".

Pentru a evita carantina, va lua drumul prin Dobrogea, de la Cernavoda la Chiustenge. In cea d'intâiu localitate află pe prințul Adalbert de Prusia, care se întorsese din Egipt și se îndreaptă prin București, spre Galiția (și asupra trecerii lui ar trebui făcute cercetări). Cu prilejul acestui scurt traiect. Koch presintă pe cele 300 de familii de Șvabi din Basarabia, cari au venit în Dobrogea, unde nelăsându-i Turcii, ei, afară de unsprezece cari merg până la Silistra, se așează în principatul muntean. Străbătând stepa dobrogeană, călătorul face botanică. De altfel nu e posibil altceva în acest pustiu, pe alocuri mlăștinos, unde vitele pasc în larg și omul n'are decât ici și colo, căsuțe proaste.

La Chiustenge, bombardată de Ruși, află un restaurant german, un important negoț de transit, cu Rifaat-Pașa, cărându-și marfa spre Constantinopol, cu negustori din Tiflis, desțerați de doisprezece ani, Armeni din înaltul neam al Mamigonienilor, cari duc spre Persia optzeci de baloturi din Leipzig; nu știu nemțește, dar laudă Germania, și pentru femeile cinstite de acolo. De aici Koch se îndreaptă spre Constantinopol.

Locotenentul-general prusian A. Jochmus, care a jucat un rol în campania europeană din Siria tulburată de cruzimile Curzilor contra Maroniților, a făcut în 1847 o călătorie în Răsărit, luând note amănunțite și de cele mai înălțătoare asupra tuturor lucrurilor pe care le-a văzut și oamenilor cari i-au trecut înainte. Comunicate de sir Roderich I. Murchison, ele au fost tipărite în toiul luptelor din Crimeia, la 1854, în *Journal of the royal geographical so-*

ciety, XXIV[1], Din nenorocire călătorul pomeneşte numai vasul austriac, venind din Galaţi, cu care face călătoria de la Varna la Constantinopol[2].

In categoria aceasta intră şi lucrarea d-rului Quitzmann, ale cărui scrisori de pe timpul războiului Crimeii sânt în adevăr de un mare interes, şi pentru împrejurările din Serbia şi pentru cele de la noi. Considerând pe Bănăţean ca pe un *Urmensch*, care a luat foarte puţin din civilisaţia imbiată lui de vecini, fiind încă împovărat de amintirea trecutului de milenară robie, presintând pe Românii de la Deva, cu nemeşii în frunte, „walachische Edelleute in schlichter Bauerntracht mit ihren weissgrauen Tuchmäntel", la alegerea pentru dietă, condamnând încercările inutile de maghiarisare şi profetisând vremea când, în loc de maghiarisare, elementele celelalte din Ardeal se vor pierde între Români[3], descriind Braşovul cu Grecii, Românii şi Ar-

[1] P. 36 şi urm.

[2] P. 85.

[3] Wenn sie sich aber alsdann schemeichelt dass es dem magyarischen Element gelingen werde das Romanische seinerseits zu assimiliern, das heisst zu magyarisieren, so möchte dies doch als eine sehr gewagte Hypothese erscheinen, wenn man sich etwas in Siebenbürgen und Ungarn umsieht und findet dass von den Rumänen die hier unter den Magyaren wohnen kein einziger noch zum Ungarn geworden ist, während andererseits die Magyaren, welche unter Rumänen wohnen, wie in der Moldau, sich von jahr zu Jahr vermindern und trotz ihres Zusammenhaltes in der romanischen Bevölkerung allmählig aufgehen. Es lässt sich also schon jetzt mathematich der Zeitpunkt voraus bestimmen, an welchem nicht etwa durch Verschmelzung der gegenwärtigen Nationalitäten eine sogenannte siebenbürger Nation entstehen würde, sondern an welchem vielmehr die drei übrigen Völkerstämme in dem romanischen Elemente volkommen aufgegangen sein werden (p. 201).

menii, lui. cu boierii de pe promenadă cari ascultă muzică de Țigani, ca și cei de la Arpatac și Borsec, el trece granița pe la carantina d-rului Vasici, scriitorul, mănâncă mămăliga cu ceapă la cârciuma din Predeal, merge pe la Colibași, ajunge la schitul de acolo, pe care-l descrie cu hrana lui simplă de țară, se coboară la Sinaia, unde „doftorul" care merge la „Țarigrad' e tot așă găzduit, se oprește la starostele Carcalechi din Câmpina, negustor de lână din Macedonia. Pe drum mai departe vede biserici cu fresce, case noi de boieri, grămezi de cucuruz pe câmp, femei cu furca în brâu, cruci de drumul mare, etc. Foarte învățat, face la fiecare pas note istorice și arheologice.

La București, se uimește de haosul mișcărilor. Se amestecă doamne ca la Paris, cavaleri ca la Viena, boieri cu calpace și bărbi albe, vizitii englesi, jägeri cu pene, faetoane cu jockei în fes și Arnăuți. Ajunge a deosebi pe boierii cari „jupoaie pe țeran" și petrec cu venitul muncii lui la Paris și Viena, femei ca la Paris, „care poartă conversația cu o ușurință de mirat". Se interesează de măsurile lui Alexandru Ghica și Gheorghe Bibescu pentru înaintarea țerii și presintă școala de meserii a regimentelor cu patruzeci de școlari, învățând tâmplărie și lăcătușerie pe lângă desemn. Asistă la o paradă, la masa garnisonei, unde ofițerii însiși servesc și sânt duși pe umeri de soldați după horă; seara sânt ârtificii la Șosea, pichete de ulani și dorobanți ținând ordinea; pe străzi transparente cu numele părechii domnești, cu temple grecești, etc. In „tribuna", în „cortul" de la mijloc, pentru boieri, „cele mai frumoase obrăjioare de doamne". Țigani cântă cântece naționale. Nu-i plac însă casele, rar frumoase, cu forme corintiene solide; cele mai multe par „făcute

de zahăr". Bisericile-i displac, afară de a Colţii pentru partea „suedesă", dar menţionează chioşcul şi primblarea de la Mitropolie. La Şosea vede temple ce lemn şi [illegible] artificiale o maşină de apă.

Il interesează tot ce priveşte medicina lui, dr. von Mayer, Vienes, dus cu Vodă în Oltenia, Sasul Witmann, medic militar, Cehul Hatscheg, tot în armată, medicul de judeţ Warkum, din Württemberg, Grunau de la Filantropie, Sacarelli, Nisati, hirurg, dr. Leibl de la carantina din Giurgiu, unde călătorul se opreşte la „Hôtel de Valachie", spiţerul Curţii Steege, care recomandă o farmacopee munteană. Spitalele „nu stau în nicio privinţă în urma institutelor similare ale Statelor celor mai liberale, ba chiar le întrec prin noutatea lor şi potrivita organisare" [1].

Alături cu Poenaru, „ein ebenso feingelbildeter als geistreicher Mann", cercetează Şcoala normală cu patru clase, Gimnasiul cu şase şi un adaus pentru filosofie, litere, drept şi matematică, având vreo douăzeci de învăţători în curte. Muzeul cu vase etrusce de pe moşia lui Vodă. De la el va fi aflat gândul de unire cu Moldova şi Ardealul [2].

Dar în rândul întâiu îi stau la inimă Germanii lui, pe cari ar voi să-i crească prin colonisări, peste cei 30.000 de sudiţi. Semnalează foaia din Bucureşti a profesorului Schweder, *Deutsche Bukarester Zeitung*, reapărută apoi „de la începutul lui 1848", otelul lui Brenner, Vienes, sosit de la 1828-9, profesorii D. de Kladny, Schwesler, Berbics, de la Sf. Sava [3]. Un German, zice el, a lucrat şi la Podul Mogoşoaii.

Poporul nu-i displace, cu toată „galomania". E un mic popor doritor de plăcere *(ein genusssüchtiges*

[1] P. 333.
[2] P. 311.
[3] V. pp. 316-8.

Völklein), dar simpatic în această *Lebenslust* a lui. A spune această aplecare nu e o „mustrare pentru acest neam vioiu și vrednic de respect" *(ein Tadel des wackern und ehrenwerthen Volkes)*. Și el adaugă: „Caracterul romanic are un bun fond și, dacă lipsurile pe care i le-a inoculat puterea străină, se desrădăcinează pe încetul, de sigur îl așteaptă un frumos viitor [1]".

In *Lebens- und Reisebilder aus Ost und West* (Breslau 1852), Theodor König, un băietan de douăzeci și șapte de ani [2], presintă la 1849 Muntenia ca „patria strugurilor, a porumbului și a prostiei", iar Bucureștii ca un loc de „pustiu și sărăcie", de pretenții goale răsărind la orice pas. Nu e aici viață de familie, — copiii la guvernante, la preceptori, sau afară, — apoi la școală pentru a învăța pe de rost pe Corneille și Racine, la zece-doisprezece ani, și a merge la cinsprezece-șaisprezece la Paris. Nu ar fi omenie, și Doamna lui Vodă-Bibescu ar fi pus să bată pe o bonă care la observația că tremură ar fi răspuns: „Princesă, nu tremur decât înaintea lui Dumnezeu". Țeranul s'ar hrăni din mămăligă și bătaie. Până și femeile celor de sus, inculte, ar plictisi (anecdote, obraznice, și de la balul mascat).

Trecând la situația revoluției în Ungaria, König constată că Românii doresc bine, de și în ascuns, revoluționarilor, pentru că astfel scade prestigiul Rusiei. Soldați austrieci în zdrențe și flămânzi se văd pe străzile Capitalei muntene în 1849, și consulul rus, în înțelegere cu boierii, îi ajută din produsul unui vodevil francez. Orașul petrece.

---

[1] Pp. 323-4. Pretinde a fi învățat și românește. Unul îi spune anume stricat — ca să înțeleagă: „a Bukuresti medem ieste frumos"; p. 335.

[2] P. 165.

Un capitol întreg cuprinde ironii asupra revoluției „iuncărilor" munteni, cari nu știau ce înseamnă o revoluție, aceasta fiind — și e adevărat — „un puternic, general strigăt al istoriei universale" *(ein lauter, allgemeiner Ausruf der Weltgeschichte)*. La noi a fost doar o „copilărie", un *Knabenstreich* [1]. Lipsia burghesia, care nu poate fi „o colecție de cizmari, croitori și vânzători de stafide", iar țeranul e „stupid, greoiu și leneș"; nu era nici lipsă de pâne, nici lipsă de lucru, unde se lucrează doar trei zile pe săptămână. Călătorul pretinde — și este *ceva* — că supt ocupație boierii se pleacă înaintea Rușilor, își mărită fetele cu ofițerii lor și-și trimet copiii la școlile militare ale Țarului. Un bun portret al Turcului occidental Fuad [2]; la Omer-Pașa se vorbește și de soția lui săsoaică, o copilă de unsprezece ani [3]. Dintre Ruși e descris sumbrul Duhamel, crescut nemțește, care zâmbește numai odată pe an, de ziua Țarului [4]. O stăpânire rusească de câțiva ani îi pare o necesitate [5].

Se trece la oraș, cu puține clădiri, căci capitalul e mai remunerat prin dobânzi. Lumea bună merge la „grădină" (Șoseaua), deschisă vara de la 8 la 10 seara, iar în restul timpului de la 1 la 3 după amiazi. Călătorul cunoaște teatrul, — unde n'ar voi doar „fadul" vodevil francez—, foarte bună opera italiană, cercetată însă mai mult pentru „a trece seara", dar preferă balul mascat. Pe larg se descrie balul dat generalului rus Lüders într'o sală formată din două altele și din casa unui boier la mijloc; două

[1] P. 52.
[2] P. 528.
[3] P. 60.
[4] P. 105.
[5] P. 107.

musici cântă. luminația e strălucită; pretutindeni armele Rusiei. Dar ură între națiile adunate acolo de nevoie ori de convenință. Germanul vorbește despre sclăvie cu un Frances și e încunjurat de ofițeri ruși care-l provoacă.

Aspru e tratată „aristocrația" de parveniți, ale căror titluri sânt contestate. I s'a spus că la origine poate fi câte un vânzător de portocale, sau un Țigan. In general spiritul forțat al omului care crede că poate imita gluma rece parisiană e plin de o întunecare prostească.

In timpul războiului Crimeii — ceia ce se vede prin pomenirea armatei de ocupație în București, a Căimăcămiei lui Alexandru Ghica, a prezenței la Constantinopol a emigraților italieni, unguri și polonі.— un străin, de o speță puțin obișnuită în ce privește cultura și caracterul, putința de a înțelege și prețui o altă viață națională, foarte deosebită, a străbătut, în calea de la Viena la Constantinopol, teritoriul muntean.

Nu cunosc alte scrieri ale lui Richard Kunisch, care-și publica abia în 1861 *Bukarest und Stambul, Skizzen aus Ungarn, Rumänien und der Türkei*, retipărită în 1869, tot la Berlin, supt titlul „Eine Fahrt nach dem Orient: Reisebilder aus Ungarn, Rumänien und der Türkei"[1]. Era însă un cunoscător perfect al limbii francese, un folklorist amator, un meșter în a face, nu numai versuri de societate, ci și bucăți de poesie în genul lui Victor Hugo, și chiar autorul unui volum frumos de povestiri, pe care-l citează.

Spirit critic, dar fără generalisări pripite, acest German de cultură în mare parte și francesă face

[1] V. pp. 315-6. V. și p. 225.

câtva din drum pe Dunăre. Astfel ajunge, şi el, în preajma Porţilor-de-Fier, pe care le descrie cu mult simţ de pitoresc, să cunoască rasa românească supt solida înfăţişare a Bănăţenilor.

Mai departe, nu face cunoştinţă şi cu elementul din principatul muntean, căci urmează calea de apă, fără a încerca să descrie malurile, până la Giurgiu, orăşel amical, cu pavagiu prost şi case ţerăneşti. Aici e întâmpinat de vameşul care-i cere o „revisione" —zice el— pentru toate bagajele. Dus, în oraşul încă neisprăvit, la „Hôtel Italiano", unde-l serveşte un Giuseppe, el se crede întâiu într'un „han de tâlhari", *Räuberwirthshaus*, fără uşă care să se închidă, fără ferești cum se cade, dar care, a doua zi, i se pare „relativ suportabil". Şi explică starea proastă a otelelor prin aceia că boierii trag la ispravnic, la mănăstire, iar călătorul de rând se opreşte la simplele hanuri de la drumul mare.

Călătoria se face cu trăsură proprie sau cu diligenţa. „Căruţa de poştă" îl sperie la prima vedere pe drumeţ şi deci preferă să iea cu chirie o adevărată şi mai scumpă trăsură, cu şaisprezece cai şi patru surugii, cari tot timpul poartă conversaţie cu animalele lor, suduindu-i întâmplător, ne asigură Kunisch, care a învăţat binişor româneşte, şi de „cafeaua ce o va bea Dumnezeu mâne dimineaţă".

Drumul, după o ploaie, e grozav. Şase alţi cai trebuie să se adauge şi se ajunge la Bucureşti abia în şaisprezece ceasuri. Casele de poştă, biete cocioabe, nu oferă nimic decât mămăligă cu ceapă şi apă proastă. Linia de telegraf, o inovaţie, îndreaptă singură, prin ţinutul în care satul nu e o realitate pare visibilă.

Bucureştii, văzuţi de departe, samănă cu un Alger. Amestecul celor 15.000 de case pentru 120.000 de lo-

cuitori, străbătut de turnurile a o sută patruzeci de biserici, impresionează. Inlăuntru însă „o grămadă de sate unul peste altul" *(ein Haufen zusammengeschobener Dörfer)*, cu dărâmături în toate părţile, şi în Lipscani, ziduri fără acoperiş, pivniţi fără ziduri, cu străzi în care se bălăcesc porci şi latră câni, cu preoţi murdari şi Ţigani leneşi, cu pepeni verzi deschişi în pieţe, cu femei cinchite turceşte la porţi. Alături însă, o „Capitală foarte rafinată" *überfeinerte Hauptstadt)* în care Arnăuţii scânteie din aurării în coada caleştelor, palatele-şi întind faţadele, magazinele expun cele mai scumpe produse ale modei celei mai noi, grădinile de vară adună în fiecare seară un public dornic de petrecere. „Bucureştii n'au o stradă pe care să poţi trece pe ploaie fără pericol, în trăsură ori pe jos, dar oraşul are operă italiană, spectacol francez şi românesc." Pentru lumea care ştie că „e necuviincios a face şi cea mai scurtă cale pe jos", este Şoseaua, cu trotuarele şi boschetele ei, cu cele două musici, cu paza ulanilor călări ţiind lanţe cu steguleţ.

Dar autorul ştie că această „Valahie" e o *Rumunien,* că locuitorii, de o veselie nebiruită, iubeţi şi zimbitori, paşnici, nu beţivi, fac parte dintr'un neam de origine latină, cu un glorios trecut eroic şi aşteaptă „vremea izbăvirii lor". Puterea Turcilor nu împiedecă pe curierul din Stambul de a fi cercetat la Giurgiu şi la Galaţi. Iată Divanul. El impune. „In Germania avem nespus de multe din acele frumuşele figuri de jurnal de modă, care desperează pe pictor prin lipsa lor de ideie interioară: aici se văd pretutindeni capetele individual formate, cu contururi precise, cu expresie personală. Ţeranii ca şi boierii. Liniştită şi solemnă este ţinuta tuturora, cumpănită vorba lor, ceva din spiritul bătrânilor Romani plu-

teşte asupra adunării[1]." Ne-a cunoscut bine în saloanele de pe la 1851-1859, pe care le descrie amănunţit. Iată visita la un boier dintre aceia cari peste Orient dau un glanţ francez. „Oaspetele" e întâmpinat cu „bine ai venit". I se dau dulceţi. Odată era un singur taler pentru supă şi se mânca şi cu mâna (unde o fi fost?)[2]. Dar servitori galanţi păziau pe scări, uşile duble erau ca la Paris, tablouri bune stăteau adesea după uşă, lăsând loc celorlalte.

O petrecere la Paşcanii din Ilfov, unde se păstra înainte de războiu casa domnească a lui Alexandru-Vodă Ghica, scaunele salonului, darurile suveranilor, caleaşca de paradă fiind la locul lor. Domnul, frumosul şi nobilul Domn, acum numai Caimacam, primeşte după datina Apusului. E un „Sans-Souci" care adună boieri, Ghiculeşti, Cantacuzini, pe „tânărul Miloş" al Serbiei, Ruşi, Germani, Francesi, ba şi un Engles. Douăsprezece trăsuri, cai de călărie aşteaptă. Musica militară cântă toată ziua. Pe mese sânt ziarele, revistele, cărţile, albumurile Apusului. Se joacă afară mingea ca într'un parc engles. Se convorbeşte şi se face musică. A auzit aiurea cântându-se de o doamnă *Idol del mio cuor* şi *Roberto, o tu che adoro*, musica germană fiind păstrată de cutare, care o ştie, pentru intimitate şi Dumnezeu.

O excursie la cea mai apropiată mănăstire (Căldăruşanii) presintă spectacolul stareţului şi sobo-

---

[1] In Deutschland haben wir unsagbar viel jener hübschen Modejournalgesichter welche den Maler durch ihren Mangel an innewohnender Idee zur Verzweiflung bringen; hier sieht man überall individuell durchgebildete Köpfe, mit bestimmten Umrissen, persönlichem Ausdruck... Ruhig und feierlich ist die Haltung aller, besonnen ihre Rede, gemässigt ihr Vortrag. Es schwebt etwas vom Geiste der alten Römer über diese Versammlung (pp. 119-20).

[2] P. 100.

rului, demni în înfăţişare şi veseli, al celor două sute de călugări mirosind a usturoiu, chemând la masă, care trebuie refusată, de murdară ce pare. Dar alături „bătrânul prinţ în uniformă de general şi lângă dânsul câţiva adiutanţi şi ei în mondir eleganţi". O doamnă cetește uşor manuscriptele greceşti ce i se aduc. Călătorul, uimit de farmecul femeilor noastre, înşiră pe „moştenitoarea cu ochi negri a Cesarilor" (de sigur o Cantacuzină), pe „regina acelor *bureaux d'esprit* muntene", pe care, cu arătarea precisă a jocurilor de societate ale epocei, le descrie în alt capitol, pe „blonda nepoată a lui Vodă", singura care pricepe musica germană şi nu vorbeşte rău de nimeni [1] Tânărul care se plânge că e închis supt bănuiala de nebunie îi vorbeşte Domnului franţuzeşte.

In oraş se petrece lângă Cişmegiu, unde s'a instalat trimisul turcesc, în casele lui Costachi Ghica[2]. In Cişmegiu chiar e, seara, defilarea eleganţelor [3].

Pe străzi se desfăşoară bogate alaiuri de înmormântare, ca a ofiţerului superior pe urma căruia merge Alexandru Ghica însuşi, cu corpul diplomatic, Mitropolitul Neofit, boierii şi toată oastea de 5.000 de oameni (trei regimente de infanterie, două de cavalerie, artilerie fără tunuri), soldaţi solizi şi disciplinaţi ca Prusienii, fiind îmbrăcaţi după albumul trimis de prinţul Albert de Hohenzollern, care străbătuse ţara, dar veseli ca nişte Români şi sprinteni ca nişte Francesi [4]. Lumânările luate din Lip-

[1] Pp. 134-7.

[2] P. 156.

[3] P. 162.

[4] Dagegen erinnern sie in Betreff ihrer Haltung an das französische Militär; p. 176.

scani și din Ulița Franțuzească sânt în mânile tuturora.

Kunisch a asistat și la o nuntă în familia domnească. A privit la balul din ajun, a admirat bogata *corbeille* adusă punct la miezul nopții, a păstrat amintirea nodurilor de găteală legate cu panglici albastre și roșii, a fost poftit și la adunarea de la Curte a doua zi, după ceasurile opt de seară, și în biserică i-au luat ochii găteala de aur a miresei, odăjdiile bătrânului Mitropolit. A băut șampania finală, și poate a jucat și el „polonesa".

Atâta știe din țară. Căci, pe urmă, întors la Giurgiu, — pe cale dorobanții din alaiu refusă mâncările de frupt și hangiul le scade din socoteală, — el vede pe vas numai „Kammerfrauen" care sporovăiesc, boieri cari-și trec vremea cu jocul de cărți ori „politisează", oameni din popor îndemnați la cântecul musicanților evrei să joace hora pentru curiositatea străinilor, cel mult și cutare fiică, născută în Paris, a unui Spaniol cu o Francesă, care, căsătorită cu un rumos, dar ordinar tânăr român, după ce el servise în armata francesă, merge să-și îngroape visurile în Galați. Acest oraș însuși îi apare în plină transformare, cu „miserabilele barăci" din Ulița Domnească, pline de „murdari Greci și Armeni, murdari Evrei și Moldoveni, palavragind, negustând, lărmuind înaintea tuturor porților, în toate limbile, ori de cară, de viie slobode, de câni rătăcitori.

Dar, dacă la plecare, Kunisch citează și el „Dâmbovița apă dulce", e și din causa altor amintiri, mai puțin aristocratice.

Nu i-a plăcut de satele sărace și murdare, de bordeiele subpământene; n'a cunoscut și părțile de sus, „podgoria". Dar, ca toți străinii, s'a îndrăgit de

naivitatea, de copilărească spontaneitate a Ţiganului care „nu plânge".

Din ce a văzut şi auzit despre neamul tuturor rătăcirilor el a creat tipul frumoasei Aniţa, care se lasă iubită de un tânăr boier mare, dar părăseşte casa bogată de lângă Cişmegiu, leapădă hainele de modă şi, numai în cămăşuţa-i scumpă şi în pantofii cusuţi în aur, aleargă să găsească în gropi viaţa liberă şi „mămăliga crudă" a obişnuinţilor seculare.

Prin Ţigani şi pe alături de ei, află el de zburătorul care caută pe fetele visătoare, de inelele de păr de cal cu care se leagă iubirile populare, de vrăjile cu care se câştigă inimile.

Ştie şi de vechile obiceiuri la nunţi, cu seimenii în roşu cari fac pe peţitorii, cu „piramida înfăşurată în pânză albă ce se duce la biserică înaintea miresei", cu uşa deschisă numai la cerere, în schimb pentru darea numelor şi un present, cu pânea, brânza, băutura ce se pune, la întors, pe capul mirilor, o babă vărsând în calea lor apa bielşugului. A descris obiceiurile moldoveneşii în nuvela-i franceză *La belle Florica*[1], — de căutat.

Ştie de Miazănoapte şi de frumoasele legende populare, despre care scrie: „Ce povesteşte mama copilului, ce-şi spun fetele la tors, ce-şi spun ţeranii la sărbători, ce trece din generaţie în generaţie şi e îndătinat în orice bordeiu, aceia ni dă mai sigur cheia la fiinţa interioară a unui neam decât meşteşugitele versuri ale celor cari-şi scot hrana din o sută de izvoare[2]".

---

[1] Wie ich sie bereits in einer in französischer Sprache veröffentlichten Novelle (*la belle Florica*) geschildert habe; p. 207, nota.

[2] P. 180.

De-a dreptul din popor a prins el și cele două povești pe care cu un deosebit talent literar le-a știut reda, în pagini de toată frumusețea, și dintre care una e „Frumoasa fără trup" a lui Eminescu[1].

O carte germană din 1863 asupra României lui Cuza-Vodă (*Land und Leute der Moldau und Walachei*, Praga 1863) a lui V. Derblich a rămas aproape necunoscută cercetătorilor, cu atât mai mult publicului.

Autorul crede că e necesar să se fixeze vechea „Valahie" și Moldova înainte de dispariția caracterelor lor deosebitoare supt influența civilisației materiale a Occidentului, transformatoare și unificatoare. Și lui îi place de vechea haină orientală, de dulceața de odinioară și chiar de ciubucul de mult în dispariție. Marile alaiuri de îngropăciune le judecă pitorești. Și cu mult mai mult îi pare rău după omenia și evlavia de odinioară.

Deci crede că e bine să arăte ce a văzut coborându-se pe la Sibiiu în țară.

La Argeș vede „străvechea biserică latină" pe lângă mănăstirea lui Neagoe, încă nereparată. Biserica domnească o știe, și discută asupra inscripției de dincolo. Povestește și legenda Sfintei Filoftei.

Și regiunea vecină, unde a stat opt zile, l-a cucerit. E un adevărat raiu de bogăție și de frumusețe. Pământul ascunde ape minerale. La Călimănești Vodă-Știrbei ar fi voit să facă „o a doua Mehadie"[2]. Cu privire la mănăstirea argeșeană el dă știrea, nouă, că ea a interesat așa de mult pe Coronini, șeful armate

[1] V. analisa lor în *An. Ac. Rom.*, seria III, V, mem. 5, h unde am scos și paginile despre Kunisch.

[2] P. 9.

de ocupaţie austriece, încât a pus să se fotografieze de amatorul-fotograf Anger, spiţer al armatei, cu de-amăruntul armoniosul edificiu, „împărţind còpii ale albumului la notabilităţile ţerii" [1]. Şi „Comisiunea centrală a monumentelor istorice" din Viena a primit un exemplar, care i-a trezit admiraţia [2]. Derblich vede însă împrejur neglijenţa şi uriciunea, până la depositele de material rămase de la un seminariu în construcţie încă din zilele lui Alexandru Ghica.

Vorbind de meşterul Manole, călătorul raportează, „după o cronică grecească în biblioteca mănăstirii", o legendă despre misiunea de a clădi o moschee dată lui Neagoe de Sultanul Selim şi executată de acel colaborator tehnic al lui. Nu lipseşte nici cunoscuta baladă, pe care o adaugă atâta, încât e de nerecunoscut.

In mănăstirea episcopală, unde a fost găzduit, Derblich a văzut pe episcopul Climent, un sexagenar pios, tolerant, priceput şi foarte prietenos", neştiind decât româneşte [3], trăind fără carne şi vin; e milostiv şi pentru acest oaspete german mai are o calitate: decoraţia pe care i-a dat-o Fracisc-Iosif [4]. „Primeşte ca episcop o leafă de 100.000 de piaştri, şi ca egumen la Găiseni 30.000 pe an."

Chestia mănăstirilor închinate se presintă apoi autorului, care o cunoaşte bine, cu statistice serioase. Şcolile bisericeşti sânt analisate la urmă (cu un inspector „ungur", Argeşul are 40 de seminarişti, apoi, după 1851, 60, pe lângă 20 de externi, „ţircovnici", de şase luni; întâiu provisor numai, ei au fost pàs-

---

[1] P. 10.
[2] P. 10.
[3] P. 29.
[4] *Ibid.*

trați și mai departe; numărul preoților i se pare enorm, în sate).

Căruța, de atâtea ori descrisă, duce pe Derblich la București. Ca totdeauna bine informat, scriitorul dă știri asupra organisării poștii. 37.700 piaștri în budget, dar 12.000 pentru director (3.388 de cai): în București numai un factor poștal, iar Agenția, ce-și are poșta ei, ține patru, dintre cari cel cu ziarele e călare. Telegraful l-au introdus Austriecii (în 1856 se expediază 27.000 de depeși numai la București). Francesii au alt telegraf, atârnând de Turci[1].

La Argeș 200 de case, 3.500 de locuitori, fără medic și farmacist; la Pitești, 6.000 de locuitori, monument austriac de ocupație.

Combătând exagerările altor călători, i se pare că țeranul văzut în cale e „totdeauna vesel, de și nu excesiv, moderat, evlavios, cu cuget curat, respectuos față de lege și de cei ce o aduc la îndeplinire". Îi place și hora, jucată la ocasii solemne supt conducerea unui vătaf. Portul popular, lăudat, e răpede descris. Creșterea dură a puiului de țeran e realist presintată[2]. Capitolul V tratează valoarea economică a țerii. Sânt 3.000.000 de oi (se dau și prețurile lânii)[3].

Și atunci Șoseaua Bucureștilor făcea impresia cea mai bună[4]. Mai ales Dumineca și Joia primblarea lumii e strălucitoare. „Atâtea trăsuri câte la Paris", făcând una lângă alta până la 65 de mile francese. 18.000 de trăsuri, 400 de birji (clasa I-a, cu numere roșii, clasa II-a, cu numere albe). 20.000 de case. Se notează Filantropia, cu un monument al războiului, și

[1] P. 38.
[2] Pp. 48-9.
[3] P. 56.
[4] P. 69.

vila Cantacuzino. De-a lungul Căii Victoriei, cu case boierești, prăvălii cu firme nemțești: Schmidt, „doftor de cai", Lehmann, Trautmann, Wittmann, Olb, Ulrich, Buchholz, Grünholz, Schwarzkopf, Ramkuppler, Heinlein, Enderle, Kennel, Singer, Binder, Wellner, Appel, Eitel, Müller, Hötsch, Putscher. Se citează și alte nume străine: și „Soteck și Waclawek". Se descriu casele boierești. Mai frumoase sînt ale familiilor Manu, Otetelișanu, Bossel, Török, Trubețcoi, Scarlat Ghica. Știrbei a încercat să înlăture toate mahalalele. In casa Slătineanu se află un casino. Se semnalează teatrul, clădit de Vienesul Hefft, având în față de Hôtel de Paris.

Intrarea pe bariera Giurgiului înfățișează un spectacol foarte urât. „Câmpul libertății de la 1848 hrănește bivoli și alte animale." O ruină poartă numele Mitropolitului Filaret[1]. Mitropolia pare ruinată și murdară. In Str. Șelari e „Casinul cetățenesc" și „Otelul orașul Viena". De aici se merge la Curtea Veche și în „labirintul micului comerț, Fierasca"[2]. Malul drept al Dâmboviței zace în părăsire și sărăcie. Apa nu e mai spurcată azi decât odinioară, când care cu bivoli aruncau murdăriile în gârlă[3]. Se critică lipsa de elan pentru aranjarea orașului[4]; boierii cari merg în trăsură nu văd starea străzilor. Cișmegiul l-a făcut Germanul Wilhelm Mayer, mort în 1853 de pe urma pregătirii transparentelor de la Turnul Roșu, pentru primirea Impăratului austriac. Lângă grădină e casa lui Constantin Ghica. Otelul Bellevue cu cofetăria, castelul Florescu.

---

[1] Pp. 78-9.
[2] P. 81.
[3] P. 83.
[4] P. 89.

Un capitol de istorie începe. El merge până la Căimăcămia, criticată, a lui Alexandru Ghica-Vodă și la forfoteala politică în vederea constituirii țerii celei nouă. Imprejurimile Bucureștiului sânt apoi descrise, între altele: Dudeștii, pe atunci moșia baronului Sina, cu „o gospodărie model", Măgurelele Otetelișanului, Cernica și „călugării bine nutriți". Țigăneștii cu mănăstirea de maici.

Se dă și o descriere a principatului muntean. La Târgul-Jiiului o fabrică de porțelană (autorul zice vase de noapte). La Hurezi uită mănăstirea brâncovenească, dar nu și vinul cel bun. Câmpina cu un institut de hidroterapie al unui medic austriac în serviciul militar al țerii. Focșanii cu urmele unui incendiu (5.000 de locuitori; mulți Evrei). Craiova are „chiar felinare"; Evrei din Ardeal și Ungaria. Giurgiul, cu mulți străini, dar fără strade, fără case mari, fără administrație bună și fără confort. Oltenița, unde se face un orășel după planurile lui Știrbei-Vodă. Brăila, cu 20.000 de locuitori în port: față de 449 de vase în 1837, sânt la 1857 mai mult ca 1.000[1]; sânt și mulți Austrieci.

Otelurile și alte asemenea stabilimente au capitolul lor (Hôtel de Paris, de France, des Princes, de Londres, de Vienne, National, de l'Europe sau casa Brenner, unde stă autorul; otelierul e Italian). Conducerea e fără experiență și onestitate; se joacă, în toate, cărțile (joacă și ofițerii la seratele Caimacamului „bancherul" fiind un director de școală). Se dau anecdote, unele de necrezut, în privința jocurilor de hasard. Se discută apoi prețul restaurantelor. Din vechile hanuri au rămas: hanul Golescu, hanul Manuc, hanul Gabroveni, hanul Șerban-Vodă și ha-

[1] Pp. 120-1.

nul Zlătari, hanul „Zamfir"[1]. In hanul Golescu stau alături: halvagii, argintari, croitori, jucători de cărți, o modistă, un măcelar. Sânt și ospătării germane, cu vin și cu ceaiu. Grădina Warenberg e foarte cercetată (intrarea trei sfanți). La Grădina cu cai este „un fel de teatru de vară", s'au jucat: „Mireasa de la Mesina" alături de „Ursul și Pașa", și e găzduită acum o trupă de chantani, cu piese imorale. Femeile ușoare sânt la grădina Mimi, foarte cercetată. Mahalaua Izvorului e deosebi de amoroasă.

Capitolul XII privește religia. Se arată obiceiurile la Inviere și Crăciun, la Anul Nou, acelea de la nunți și îngropări.

Situația clerului român e presintată mai mult după amintirile cele mai rele ale trecutului.

Biserica armenească aduce în discuție pe locuitorii armeni ai Principatelor. Pe larg se vorbește de Lipoveni, confundați cu secta scapeților. Și încă mai pe larg, firește, de catolici. Școala catolică a călugărițelor „engleze", cu învățătoare germane, din București e foarte mult lăudată. Asupra protestanților se dă o întreagă pagină de istorie bine informată. Biserica din București e clădită în 1851-3, Prusia dând 5.000 de florini, Societatea „Gustav-Adolf" 3.000, Impăratul Austriei 1.500, pe lângă mulți „locuitori munteni cu vază". Școala are 100 de elevi.

Prințul Carol de Prusia patronează „Fundația Iohannită", a ordinului Ospitalierilor, dispunând de „o stație de diaconese pentru îngrijirea bolnavilor și educația fetelor". Și aici Românii au ajutat, adunându-se un capital de 100.000 de lei (un concert adause 8.300: între dăruitori prinții Știrbei și Alexandru Ghi-

[1] P. 129.

ca, proprietarul Ciocan. Evreii Hillel Manoach, Halfon, Hornstein, Nathanson, Löbel şi Fildermann).

La şcoală pensiunea e de 50 galbeni (30 pentru Germani). Spitalul are zece paturi. Parohul Neumeister (de la 1846) e un poet, care a dat piesele „Irod şi Mariana", „Hanibal şi Livia", publicate la Lipsca şi e colaborator asiduu al foii germane din Bucureşti. Casa de înmormântări pomeneşte pe binefăcătorul ei, dr. Zucker (autorul unei lucrări asupra Basarabiei [1]). Lumea românească vine la balurile date de societatea „Liedertafel".

Se trece repede asupra micii biserici şi şcoli, asupra societăţii de meşteri a Calvinilor unguri.

Cu privire la Evrei, numărul Spaniolilor e dat ca fiind vre-o 3.000, Moldova are 100.000 Evrei poloni (3.000 în Iaşi). Bucureştii cuprind un pecetar evreu; Evrei sânt mulţi „croitori de dame". Ca bancheri de căpetenie se înşiră: Daniel şi Neuschotz (din Iaşi), Hillel, Löbel, Mayers, Rothenberg, Finkelstein. Se citează pentru habotnici (Chassidim) o lucrare a dr-ului Klauter, „Über die zweckwidrige Erziehung und Pflege der Kinder in Jassy" [2].

Superstiţiile româneşti vin la rând. Lista, foarte amănunţită, e interesantă pentru folklorist. Anume „boieroaice bătrâne" i-au vorbit autorului de dânsele. Descântece, farmece, Miază-Noapte, Joimarile toate sânt trecute în revistă.

Comitetul şcolii e deosebit de folositor. Critica e aspră şi nedreaptă pentru şcolile de sat. Pretinde că umblând ţara în lung şi lat n'a văzut clădire de şcoală [3]. Nici străinii din învăţământul secundar nu-i

[1] P. 156
[2] P. 162.
[3] P. 172.

zic prea mult. Profesorul de retorică și literatură germană din cutare școală ar fi un „Coulissenreisser" invalid [1]. Dar nu se evită școala „patriotului doctor Lazăr cu ajutorul lui Constantin Bălăceanu". I se obiectează însă că a părăsit limbile clasice. Reforma lui Bibescu, cu Colegiul francez, e aspru criticată. Se observă însă că, îndată după decretarea ei, școlarii s'au îmbulzit la Sf. Sava, unde a trebuit să se facă noi clădiri de un milion [2]. Dar acum în localul școlii se află și biblioteca (20.000 volume), și Museul, și o casarmă. Directorul Bibliotecii e Aristia, traducătorul lui Plutarh, iar cărțile se împrăștie: la Secretariatul de Stat, la Cancelaria lui Vodă, la boierii mari [3]. Pentru noua clădire s'au dat 6.000 de galbeni, dar volumele stau tot în pachete pe jos.

La Academia Mihăileană sânt 100 de bursieri ai Statului. Școala din Craiova se ține din fondul dat de boierul Gheorghe „Abcedan" [4]. Se laudă școala militară din București, de pe Podul Mogoșoaii, cu cinzeci de elevi (budget de 4.000 de galbeni pe an).

Știrbei nu voia ofițeri fără școală, dar Alexandru Ghica a stricat această regulă. La școala de agricultură (director german), la cea de meserii (director „Român francisat") sânt 60 de interni. Școlile sânt mai bune decât în Moldova, unde autorul a văzut în infirmerie copii infam îngrijiți (maestrul de căretășie era un Țigan). Școala de medicină a lui N. Crețulescu (din 1824) e lăudată: până mai ieri în oaste erau numai doi medici militari, cari stăteau în București [5]. Davila e călduros lăudat. Școala acestuia e la spitalul militar din Mănăstirea Mihai-Vodă.

[1] P. 173.
[2] P. 175.
[3] Pp. 176-7.
[4] P. 177.
[5] P. 184.

Capitolul XIV se ocupă de starea sănătăței. Poliția sanitară nu există și orice șarlatan își poate vinde fabricatele. Partea privitoare la medicina populară, cu furnici, raci, etc., e în deosebi prețioasă.

Se descriu spitalele (Colțea, dr. Grünau; Panteleimon; Filantropia, bine îngrijit; Brâncovenesc, luxos, dar puțin curat. Spitalul pentru nașteri, director dr. Capșa, format la Viena; Spitalul Temniței, Spitalul Israelit, de trei ori inaugurat; Spitalul de nebuni, rămas cu totul în urmă).

Temnițele sânt presintate în capitolul XV. Sânt 589 închiși la Pușcăria din București, dintre cari numai 56 condamnați. Numărul delincvenților e în creștere; autorul o atribuie prea marii blândețe a noului cod. Grija „Vornicului Temnițelor", Florescu, e lăudată. Intemnițații curăță străzile și lucrează pe la boieri [1]. La Snagov sânt 84 de condamnați; femeile se închid la Rătești (?) și Ostrov *(sic)*.

Armata are capitolul XVI. Îi lipsește elementul moral care s'o însuflețească. Pompierii sânt organisați de un Austriac, după sistemul lombard. Ofițerii celor trei vase muntene se formează la Pesta [2]. Se dau bune statistice. Autorul crede că Principatele ar trebui să aibă o armată de 80.000 de oameni supt arme și 70.000 reservă [3]. O decorație e necesară pentru încurajare [4].

In capitolul XVI Derblich vrea să presinte viața socială a țerilor noastre. Și Germanii, puțin solizi, înduşmăniți, cheltuitori, cu mulți aventurieri, sânt aspru judecați [5]. Descrierea cu o nuanță de batjocură

[1] P. 218.
[2] P. 225.
[3] P. 227.
[4] P. 230.
[5] Pp. 233-4.

nu cuprinde multe lucruri noi. Femeile cetesc pe Paul de Kock şi Dumas [1]. Ele fac de o vreme, multă politică. Creşterea, la Paris, e firește criticată cu dușmănie: se citează şi o descriere din „Times" [2]. Din boieria veche, cu o rentă de 20-30.000 de galbeni pe an puțini au rămas [3]. Cei din clasa mijlocie n'au simț pentru natură, ci numai pentru bani. In genere boierii nu sânt mâncăi, nici beţivi şi dau dovezi de prietenie străinului [4]; un cavalerism ascuns poate fi trezit în fiecare din ei [5]. Critica funcționarilor e luată şi din broşura lui D. Ghica, *Préfecture de police, projet et réforme* [6]. Intre advocaţi se citează: Pherekyde, Bozianu, Brăiloiu, D. G. Florescu, S. Ghica, Fălcoianu şi Costaforu [7]. Intre medici, la Iaşi: Russ, Glück, Bendella, Cihac, Treutel şi Fränkel; la Bucureşti: Gusi, V. Mayer, Sakellario, Davila, Grünau, Atanasovici, Cariad, Heinemann şi dentistul Lempart. Millo şi Nini Valéry sânt menţionaţi la artiştii teatrului, Whist la musicanţi. Celelalte clase se descriu pe scurt, până la Ţigani. Intre ele cuprind toţi parveniţii. Astfel se vorbeşte aici de doamna care ceteşte pe George Sand şi merge în fiecare an la balul Molière [8].

Cavalerii de industrie străini sânt şi ei legaţi de această categorie. Se înşiră şi vânzătorii ambulanţi, de bragă, bragă dulce, bragă gălbuie, de apă, cari strigă „oai ouo", de pepeni, cu „pe, pe, pe, pepene", plus Ovreiaşii cu chibrituri [9], femeile cu flo-

[1] P. 202.
[2] P. 250.
[3] P. 252.
[4] P. 225.
[5] *Ibid.*
[6] P. 257.
[7] P. 258.
[8] P. 272.
[9] P. 277.

ricele", băieții cu halva și halviță, cu salep, șerbet și alune prăjite, plus Sasul, care vinde postav, strigând: „marfă, marfă" și „băiatul de Bulgar" care anunță la miezul nopții, „arme Fürst" (adecă Warme Würste). Adevărații Țigani, zidari, cârpaci, covaci, spoitori, ursari și lăutari, mântuie expoziția.

Politica e judecată în ultimul capitol. Se dau noile acte constitutive pentru a-și bate joc de ele. I se pare criticului că Moldovenii și Muntenii nu se vor putea înțelege niciodată [1]. Importația francesă a ideilor supără, firește, mai mult decât orice, pe călătorul german.

Odată era să vorbească de literatură, dar o crede numai la începuturile ei și pe mâna diletanților, așa încât refusă s'o trateze.

Evident însă că așa nu se cunoaște o nație, de un om serios și cuminte.

Oraș de „un caracter ciudat, straniu, surprinzător", așa i se pare Capitala principatului muntean marelui agitator socialist Ferdinand Lassale, care a fost adus de împrejurări să-l vadă la 1857. „Contrast" și „confusie", „amestec drăcesc de case": „palate de toate stilurile, adesea pretențioase, vaste curți, de poate evolua un regiment în curtea d-nei Slătineanu, grădini, splendide magazine din Lipscani, bogat luminate, defilare de care luxoase —un Bagdad!—, lângă garduri murdare și proaste", „grămezi pe pietriș și gropi de moloz", „cele mai miserabile colibe", în ruină, „căruțe răsturnate" în mijlocul împrăștierii paielor. Nicio stradă „adevărată", nicio aliniere: „un ghem de piețe mici împleticite"; o colecție de cartiere, fiecare cu alt rost, în fața consulatului austriac, închiriat cu 483 de galbeni pe an,

[1] P. 3 3.

de și catul de sus e din scânduri tencuite: se răsfață bălțile și vara, stropind pe trecători la fiecare trăsură care le străbate, la fiecare din frumoasele birji, care costă doar 40 de crăițari pe ceas. Pentru pitoresc, în „sălbatecul vălmășag", în „haosul turbat și pitoresc", pe lângă doamnele elegante în sens occidental și domni îmblăniți, țerani cu cămașa pătată. Arnăuții cusuți cu aur și cu un arsenal la cingătoare. Țigani. Evrei. Străinii cari se coboară la „Hôtel de Londres" sau la „Hôtel de France" află lux și bucătărie apuseană, ei pot cerceta grădinile, „admirabilul", „imensul" Cișmegiu, cu „neasămănate sălcii plângătoare, trei cafenele și un restaurant", „întrecând cu mult tot ce ar putea oferi Germania": cântă musici militare, aparținând la trei armate, austriacă, românească, turcească, apoi grădina Warenberg, cu „iluminația splendidă" și numai țără musică românească, e „mult mai frumoasă decât oricare de la noi": grădina Tivoli, cu café chantant, — ca în Champs Élysées —, garantat „foarte bun", în care se poate represinta și o parodie după *Robert le Diable*. La Șosea, „splendidă, curat ținută, curățită de orice praf", musica militară alintă alaiul boierimii la primblare. „Mi se povestise mult despre Șosea și cu toate acestea m'am dus cu foarte puțină speranță de a vedea cine știe ce: foarte firesc, după ce am văzut lucruri de acestea la Paris. Insă am rămas uimit: defilau cel puțin patru sute de trăsuri. Și între ele ce strălucitoare echipagii! Și Arnăuți în aur! Și costumele Grecilor! Și lacheii în roșu cu bărbi albe până la brâu! Și cocoanele, cocoanele, cocoanele! La Teatru am văzut o piesă românească și, cu toate că n'am înțeles limba, totuși nu mi-a scăpat din vedere excelența, finețea și rotunjimea jocului. Splendoarea salei însă și splendoarea costumelor întrec tot ce poți vedea la teatrele germane, afară de Opera din Berlin. Dresda și alte

multe nu se pot asămăna. Foyerul însă întrece chiar cu mult pe al Operei din Berlin."

Imprejurul Bucureștilor, cari vor avea gaz aerian de pe urma Institutului din Praga, represintat prin Friedland, tovarășul de drum al lui Lassale -și cât de mult se interesează de aceasta un beizadea Costachi Suțu și Caimacamul Alexandru Ghica!—, „incultura cea mai pustie și mai sălbatecă", drumuri nepavate, câmpiei părăsite! E drept că s'au împlântat stâlpii noului telegraf legând cu Viena și Constantinopolul, totuși, nimeni nu se gândește la calea ferată între Giurgiu și București. Dar „astfel s'ar face țara accesibilă comerțului mondial", „capitalul s'ar întrei, pământul ar fi încă odată așa de scump". Și ar folosi o rasă bună, care „până la poporul cel mai de rând se distinge prin trăsăturile feței, nobile, fine, care dovedesc descendența din Romani[1]".

Rare ori s'a vorbit de noi în cuvinte așa de frumoase.

Călătoria lui Wilhelm Hamm (cu un Sommer) în Orient, de două ori, la 1858-9, represintă și ea o îmbogățire însemnată a cunoștinților noastre despre epoca Unirii.

Sosește pe Dunăre. La Orșova vede primele sate românești, care, cu casele șindilite, „nu pot avea o deosebită pretenție la frumusețea arhitectonică, dar stau nesfârșit mai sus decât casele sârbești de dincolo care samănă ca niște căpițe de fân cu o gaură"[2].

---

[1] Textul german, după un ziar, în *Revue historique du Sud-Est européen*, II, pp. 363-9; traducere de d-na Lucia Bogdan-Seichter, în *Calendarul Ligei Culturale pe anul 1926*, pp. 37-43.

[2] Die ersten rumänischen Dörfer, die uns aufstossen, ganz von Holz zusammen geschindelt, machen gerade keinen

La Porțile-de-fier sentinela presintă arma și ofițerul spune că e „un semn de respect față de o naționalitate care e nesfârșit de superioară naționalității lor"[1]. La Giurgiu, plin de căruțe, și cu câte opt cai, noroiu, „murdărie valahă" (*walachischer Schmutz*); prin ploaie se încarcă porumb, în fața orașului de nimica, bogat în gunoaie. O stație convenabilă la Oltenița. Trecând peste Brăila în creștere, vasul se oprește la Galați: „Dumnezeu e mare și iată și Galații sânt un oraș[2]", spune inexorabilul critic. Hamali în zdrențe, glod până la genunchi, acoperind sărăcia hainelor, stropite, căruțe ca incrustate în pământul hleios. „Hôtel de Paris", cu bucătar francez, e ceva mai curat, dar scump. La Otel Europa, în partea de pe deal, caravanseraiu, cu odăi goale, cerdac în jurul curții pline de gunoiu, ploșnițe și muște, serviciu detestabil. La locandele grecești poate mânca doar cine e Grec sau Moldovean. I se pare că toate națiile se frământă în acest loc, care poate plăcea doar cui câștigă în el: Albanesi, Bulgari, Dalmatini, Corfioți, Egipteni, Armeni, Persani, Ruși. Și mai ales Evrei din toată lumea; „al treilea om întâlnit în cale e Evreu ori îi samănă. Mai toate prăvăliile sânt în mânile acestui popor neastâmpărat al lui Dumnezeu[3]". De aici mirosul particular, pe care

---

besonderen Anspruch auf architektonische Schönheit, aber unendlich hoch stehen gegenüebr den serbischen Häusern jenseits, die da aussehen wie grosse Heuhaufen mit einem Loch ; *Südöstliche Steppen und Städte, nach eigener Anschauung geschildert* von dr. Wilhelm Hamm, Frankfurt-a.-M., 1862.

[1] Wie mich der Offizier bedeutete, aus Hochachtung vor einer Nationalität, die so unendlich erhaben über der Ihrigen ist ; p. 11.

[2] Gott ist gross und Galatz eine Stadt ; p. 13.

[3] Der dritte Mann der Einem begegnet ist ein Jude oder sieht diesem wenigstens ähnlich. Fast alle Verkaufsmagazine sind in den Händen dieses betriebsamen Volkes Gottes ; p. 15.

călătorul zice că nu l-a uitat cu anii. In zadar predică între ei un misionar engles, venit din Siria prin Polonia. Prăvăliile sânt în desordine: jumătate din marfă pe stradă; în orașul de sus numai, cu totul de alt caracter, spre care duce o stradă rea, sânt și unele elegante. Multe roșcove, în saci întregi, mirosind așa de nici guzganii nu-l mănâncă, și multe scrumbii ieftene și proaste. Funii în apă sărată, deposite de grâu, porumb, grăsime, pici, lemn și rachiu, pentru export, în schimbul căruia vin manufacturi, mobile de lux, coloniale, fierărie. Mobile se aduc din Viena și Pesta, unde sânt case care lucrează numai pentru Galați; tot de la Viena trăsurile scumpe, celelalte făcându-se și la Iași, la București: este și în localitate un strungar neamț, care pretinde că aici nu e sigură nici averea, nici viața[1]. Meșterii însă au ateliere de batjocură. Cei străini se întâlnesc prin berăriile acestui oraș provisoriu, din care li e de-a a scăparea îndată ce fac ceva bani; berăria e cu gard și câni la poartă, cu câțiva salcâmi ca decor.

Hamm cunoaște pe agentul prusian Blücher, om de experiență. Cu Greci, între cari și elemente bune, se face o oarecare societate. Cutare Italian de la cafenea, cu turban, spune că a văzut lupta de la Piramide. Nici la locanda nemțească a lui Körner nu se capătă ceva ca în ultimul restaurant de oraș mare acasă; femei dubioase beau cu bărbații un vin ca apa, care pișcă la limbă; la cafenea jocul de cărți, care e singura distracție în Galații fără primblări și grădini. La Pomul Verde, afară din oraș, cu popici, hangiul e un cizmar neamț; dacă nu pleci de vreme, dai de scandal, căci oaspeții nemți își arată toată energia. Dacă vrei să cetești *Wiener Zeitung*, trebuie să mergi

[1] *Ibid.*

la Bursă, clădire frumoasă, cea mai frumoasă pe lângă a pompierilor, necesari într'un loc unde arde în fiecare zi câte o casă. In faţă, aşteaptă vasele de războiu englese *Weser* şi *Baker*, şi marele vapor Hansa, odată al flotei germane, acum grecesc, încarcă porumb. Mormane de grâu se trec primitiv prin stive de piele, între trei pari: o moară lucrează aproape. E locul cel mai plin de viaţă şi de zgomot: birje, căruţe se întrec în răpeziciune. Pe mal se poate face baie în barace de lemn[1]. Spitalul rusesc din 1828, de piatră, se vede încă: buruieni au năpădit curtea. Tot pe margenea râului, depositele de lemne aduse pe Prut de sălbaticii devastatori ai pădurilor. Lumea bună petrece Dumineca la grădina cu musică militară, într'un fel de vie fără brazde, flori şi umbră. Ofiţeri turci, de rasă îndoielnică, se învârt cuceritori. Un teatru de scânduri, alăturea, adăposteşte une ori operă şi teatru italian, care pierd.

Ţeranii se bat pe stradă cu soldaţii zdrenţoşi, poliţiştii neghiobi, cari isprăvesc prin a fi ei bătuţi de lumea venită: mănâncă mai puţin decât orice oameni de pe lume. In margine, unde sânt căsuţele cu stuf, Bulgarii îşi au grădinile spre care boii aduc apă. Spectacole populare: toboşarul sună un mezat ori anunţă o ordonanţă; în cutare luntre un condamnat primeşte douăzeci şi cinci pe spinare; într'un colţ cârciumarul grec, încurajat de public, trage de barbă un Evreu. Temuţii greci, Maltesii au făcut un pogrom la 1859 supt pretextul sângelui ritual; călătorul vede încă sinagoga prădată şi profanată[2]; hamalii evrei n'au resistat; „domnii" au fugit la consulate. Ar fi fost morţi. Dumineca, poporul se dă în scrânciob pe piaţa iarmaroacelor.

---

[1] Pp. 22-3.
[2] Pp. 27-8.

In împrejurimi colibe cu stuf, cârciume evreieşti, infame, caravane cu grâu, cară cu cărbuni, puţuri aproape uscate, cadavre de animale. La Tulucești, Bulgari umplu cârciuma. La Frumuşiţa, bună casă boierească, în grădină îngrijită [1]. La Folteşti căsuţe văruite harnic de femei, care ung jos cu lutişor; fumul iese prin coperişul de stuf: îi place Germanului iconiţa din colţ între flori uscate, scoarţele întinse pe laiţe, lada înfloritâ, în care se ţin hainele, zestrea fetei expusă cu mândrie, ba încă şi femeiuşca oacheşă, ale cării însuşiri le descrie el amănunţit, trecând şi la cămaşa cu gust cusută, la catrinţă,—*cine mit goldenen Litzen besetzte Tuchjacke*—, care se mai purta pe atunci, la mărgeanul de la gât, la cingătoarea de argint; atâta mândreţă-l împacă şi cu bărbatul voinic, cu trăsăturile tari, cu căciula, cojocul pantalonii de piele şi cizmele mari. Călătorul se ocupă de hrană: mămăliga de toate zilele, supa de verdeţuri, curechiul murat, brânză, ceapa, pepenii, pânea de săcară, unt şi ouă; din nenorocire abus de rachiu şi vin. „Şi totuşi este un sâmbure bun şi sănătos în acest popor. E ospitalier şi cu braţele deschise, de caracter bun şi iertător, totdeauna supus şi ascultător, de şi numai cu gura, foarte evlavios (şi încă mai superstiţios), dar toate însuşirile bune sânt cu totul îngropate de încetineală şi indolenţă. Păcat de puterea fisică naturală a acestui neam: mult va mai trece până ce odată va fi pus pe cale bună [2]."

---

[1] P. 30.

[2] Und doch ist ein guter und gesunder Kern in diesem Volke. Es ist gastfrei und zuvorkommend, gutmüthig und nachsichtig, immer unterwürfig und gehorsam, wenn auch nur mit dem Munde, von grosser Frömmigkeit (und noch grösserem Aberglauben!). Aber alle guten Eigenschaften werden vollständig begraben von Trägheit und Indolenz. Es ist Schade um die naturwüchsige

Revenind asupra ospitalităţii, de care şi el s'a învrednicit, asprul critic al Galaţilor, nesuferit pentru orice Neamţ[1], presintă ca o încântătoare amintire „mlăştinoasa gură a Prutului, unde nenumărate pamări de apă dădeau un vânat foarte îmbielşugat", „liniştitele veghi de seară, în cerdacul casei boiereşti, când ajungea până la mine cântecul melancolic al fetelor moldovence"[2].

La 21 Iunie 1858, Hamm pleacă pe vasul *Zrinyi* spre Tulcea. Persani, Tartari, Etiopieni pe bord, pe lângă Omer-Paşa, preşedintele, de creştere vienesă, al Comisiei dunărene, colonelul Malinowski, din Magdeburg, comisar turc la regularea Dunării, şi Hartley, comandantul Sulinei. Ofiţeri moldoveni nu salută pe Paşă. Se trece în faţa fostului spital rusesc şi a mahalalei acoperite cu stuf a hamalilor. Oprire la Reni, cu întărituri căzute şi mori de vânt răşchirate. Ridiculi ofiţeri turci, pe larg înfăţişaţi în comicăria lor, la Isaccea. „Tot ce e osmanic e decăzut." Un Scoţian aşezat în Ismail răsare pe mal. Străzile Isaccei, golite de Ruşi, sânt largi, casele, în grădini, curate, biete corăbii turceşti la ancoră. Multe vase — o suta pentru grâu la Galaţi, Brăila— la Tulcea, cu 20.000 de locuitori, Greci, Bulgari, Italieni, Nemţi (Turcii, vre-o 60 de familii, se duc), cu aspect pitoresc, a-

---

physische Kraft dieses Stammes: lange wird es noch dauern bis dieselbe einmal in die richtige Bahn gelenkt werden wird.

[1] Es giebt keine unangenehmere Stadt wie Galatz.

[2] Gerne gedenk ich der vielen Ritte durch die verbrannten Felden hinab in die morastige Niederung des Pruth, wo zahlloses Wasser geflügel eine höchst dankbare Jagd gewährte, bei der man freilich, wie Freund Gerstäcker sagt, Wasserstiefel bis an den Hals hätte tragen müssen. Gern erinnere ich mich auch der stillen Abendsitze unter der Verandah des Herrenhauses, wenn der melancholische Gesang der moldovaner Mädchen aus dem Dorf herüber drang; p. 33.

proape de oraș mare. Moschee plăcută, bizar minaret, căsuțe sure, localul Comisiei dunărene, al cării vas, *Avenue*, cu vioi matrosi proveņțali, e în port, otelul german Ringler, al unui Tiroles, venit cu țitera și însurat cu o Săsoaică: se încălzește inima drumețului. Cu câțiva piaștri la cadiu se pot lua casele de lemn, cu gratii, acoperite cu țigle, ale Musulmanilor fugiți de războiu în Rumelia. Vre-o treizeci-patruzeci la moschee, cu turbane albe în jurul unuia verde, cu ciubuce, neprivind la lumea care intră; trec Turcoaice cu văluri albe. Bulgarii, hamali, lucrători cu ziua, grădinari, plugari, au o mahala de case cu stuf; copii, femei frumoase cu ochii mari. Pe o insulă, casă de pescari, cu copii pe jumătate goi. Lume europeană: consulul austriac, însurat cu o boieroică din Muntenia, mulți Italieni: pentru Apuseni câte un medic rămas de la războiu, cu tăbliță la poartă. Comerțul e grecesc, Evreii având doar cărăușia, croitoria și ceva afaceri cu vitele. Meșterii sânt Sârbi ori Unguri, cari zic „Ich auch deutsches Bruder". Tatarii sânt cinstiți ciobani, dar fac și negoț. Iarași, batjocuri pentru bieții Moldoveni, leneși, murdari, mulțămiți cu ce i-ar ajunge unui porc[1]. In mahalaua germană, săracă, și ea murdară, Hamm merge îndelung, trecând pe lângă casele Corfioților, cu frumoase femei în costume pitorești, ca să caute pe Hans Jörg Fischer: în mijlocul ușilor trântite și vorbelor reic, i se cere plată de 6 piaștri pentru a da adresa. Află Șvabi și Bavaresi, catolici, cu biserica lor.

[1] Die Moldavaner sind verrufen als träge und leben von was sie können, glücklicherweise übertrifft dürfnisse selten diejenigen des Hausthiers das verabscheut wird, nichtsdestoweniger aber in den Strassen dieser guten Stadt zwanglos promenirt, so lange es seine Rivalen im Amte der Strassenpolizei, die Hunde, gestatten; pp. 46-7.

Spre Cataloiu, într'o birjă evreiască, primitivă, pe fân şi cojoc. Drum desfundat, unde rare ori apar cară ori ciobani. Câţiva Nemţi au case mai bune, văruite. Într'una un om în blusă ceteşte romane franceze, pe când o femeie brună, în costum semi-oriental, fumează pe divan cu picioarele supt dânsa: el e Parisian, Monsieur Puissant, din Dijon, venit pentru nu ştiu ce industrie; ea Provenţală; păstrează în sărăcia lor un *ciel de lit* cu dantele, un *plumeau* de aclaz albastru, o măsuţă de *bois de rose*, micile bibelouri, oglindă aurită. Plictisiţi de Turci, cari-i vor raiele, în ceartă cu vecinul german, crescător de vite, pe când Francesii cresc cai, cei doi bieţi Francesi vegetează. Lisbeth, Eva, Christian sânt numele de la Nemţi, vre-o patruzeci de familii, veniţi din Würtemberg, din Baden, de pe la Graudenz, cu portul şi moravurile vechi: alături Unguri, Poloni, trecuţi în vremea războiului din Basarabia. Fac culturi; comerţul cu lemne li se opreşte. Trăiesc greu, în aier rău, fără apă; li lipsesc mobile, cearşafuri; îşi ţin porcii şi găinile în casă. Rasa a degenerat: nicio fată frumoasă. Li-i dor de Rusia; vechea patrie au uitat-o, nu vreau să ştie de dânsa: n'au nici cea mai slabă curiositate, „Dumpf, stumpf, vollkommen": când călătorul dă parale la copii, şi femeile par a voi să ceară. La Atmageà, colonişti din Posen, câţiva din Würtemberg, veniţi tot prin Rusia; sânt luterani şi aşteaptă un paroh prusian, Kühn; o duc bine.

In sfârşit, cu vasul *Fürst Metternich*, Hamm merge la Sulina. Pe bord, un *merchants clerk* din Manchester, un negustor de vinuri din Marsilia, un comis din Hamburg, un dandy constantinopolitan, grec, un speculant din Basel, un inginer din Vestfalia, un bancher din Viena, un negustor din Odesa, întors din Apus, câteva Englese cu o guvernantă din Neufchâtel,

care trec spre Feodosia, niște fete din Praga, cu destinația spre Rusia. Vase de grâne plutesc spre Apus, turcești, grecești, ionice, chiar francese. Sulina e o improvisație ca în America: la 1850 era numai farul și ceva colibe, acum populația flotantă se ridică la 25.000, în case de lemn supt stuf, rar de cărămidă, în jurul moscheii de scânduri văruite. Corăbii înecate servesc ca material de construcție. Dar pe strada mare, unde nu e casă fără cârciumă, prăvălie și joc de cărți, în bărăci, strigăte, cântece, cu orga, cu gazla, „Aici a curs lepădătura întregii Europe: matrosi fugari, pirați urmăriți, galerieni scăpați, ucigași, cari se ascund de lege ori de răsbunare, jucători, prea bine cunoscuți oriunde aiurea, și desertori, șarlatani de tot felul și de toată categoria[1].” Sânt Turci, mulți Bulgari și Albanesi, Ionieni, Maltesi, Egipteni, Armeni, Negri, Sârbi, Români, Ruși, matrosi englesi, italieni, francesi privind la papagali, la maimuțe care joacă, cu Tunisianul lor; apoi negustori de lucruri orientale, Basarabeni semi-goi, Țigani, popi, dervișI. Nici douăzeci de femei. Dar enorme câștiguri de la miile de vase, cu plăți și de șase galbeni pe zi. La oarele zece începe jocul de cărți în odăi cu miros de uleiu, de pește, de tutun, între înjurături și descărcări de pistoale, cu Turci cari oferă rahat și-și trec ciubucul din gură în gură. Ca distracție pentru călători vânatul, în mlăștini cu ciobani bulgari ducându-și cireada, visita cimitirului cu inscripții francese: un căpitan de vas, trei frați din Brest, un marinar de pe *Averne*.

---

[1] Hier ist der Auswurf von ganz Europa zusammengeflossen: entflohene Matrosen, gejagte Seeräuber, entsprungene Galeerensträflinge, Mörder, die sich vor dem Gesetz oder der Blutrache verbergen, Spieler welche allüberall anderswo zu sehr gekannt sind, Deserteure, Gauner jeder Art und Kathegorie; p. 66.

Dar descriitorii germani ai țerilor noastre n'au dat pe departe nimic care să se apropie de lucrarea mai întinsă a consulului prusian Neigebauer, formată, în momentul când chestia românească ajunsese în discuția presei, a cercurilor liberale, a cabinetelor, din trei lucrări răzlețe (în *Maltens Erdkunde*, IV, anul 1848, și în *Jahrbücher der Geschichte und Politik* de Bülau, 1848; cuprinse acum supt titlul de *Die Donau-Fürstenthümer, gesammelte Skizzen geschichtlich-statistich-politischen Inhalts*, Berlin 1859). Pe lângă experiența-i personală, Neigebauer întrebuințează și pe A. G. Golescu, într'o broșură recentă [1].

Atenția autorului se poartă, firește, într'un asemenea moment istoric, asupra poporului însuși, în afară de hotarele provinciilor între care e împărțit și mai presus de dânsele. Sânt, după socoteala lui, 1.500.000 în Moldova, cu un milion mai mult în principatul muntean, un milion în Basarabia, peste două în Ungaria, plus 200.000 în Bucovina, și fără a socoti elementul românesc din Balcani. Sânt „o rasă foarte frumoasă, deosebită prin moravurile-i simple, curățenie și cinste [2]", cu excepția clasei de sus, asupra căreia s'a întins influența corupătoare a Fanarului.

O altă excepție se face însă pentru tineret, care ceteşte literatura francesă, pregăteşte reviste în sens progresist, ca *Propășirea* ieșeană.

Se citează ca șefi ai mișcării acestei noue generații mai mult Moldoveni, cunoscuți consulului nostru prin

---

[1] *Die politische Stellung der Rumänen gegenüber der Türkei* și *Bemerkungen über die russische Note vom 31 Juli von einem Moldauer, 1848.*

[2] Ein sehr schöner Menschenschlag..., ausgezeichnet durch seine einfachen Sitten, Reinlichkeit und Ehrlichkeit.

relații personale: un Pavel Balș, un Rolla, cumnatul lui Alecsandri, un Vasile Ghica, educat în Germania, care începe în Iași mișcarea din 1848, cu manifestul din 29 Mart, purtând o mie de iscălituri, pentru ca, după arestările de la 2-3 April următor, să-și iea lumea în cap[1]. In Țara-Românească simpatiile sânt pentru Ioan Maiorescu, care a presintat Adunării de la Frankfurt dorințile poporului românesc, și despre ele se destăinuesc cele ce urmează: „In Muntenia, Maiorescu, directorul gimnasiului din Craiova, înfățișează prințului Bibescu un memoriu după care, în situația de acum a Europei, este posibilitatea de a stabili un regat daco-roman, pentru care ar fi în Germania mari simpatii[2]", ceia ce aduce răspunsul Rusiei că „Muntenii au căutat să aștepte pe Moldoveni pentru a se sustrage stăpânirii turcești și a-și întinde suveranitatea poporului până peste Basarabia și Ardeal", că „un Regat daco-roman, fără putere fiind, ar cădea în mânile altor Puteri și ar deranja echilibrul european". De fapt, cu toate că „Românii s'au lăsat pe sama altora, iar Sârbii așteaptă totul de la ei înșii"[3]. Germania ar fi doritoare să ajute asemenea aspirații.

In ce privește restul populației, Neigebaur, care reproduce și cutare scrisoare a unui agricultor german, dură pentru noi[4], cunoaște condițiile de viață

---

[1] Pp. 6, 8 și urm.

[2] In der Walachei, hat Mayoresko, Director des Gymnasiums zu Krayova, dem Fürsten Bibesko eine Denkschrift übergeben nach welcher bei der jetzigen Lage Europas die Möglichkeit vorhanden, ein dako-romanisches Reich herzustellen, wofür in Deutschland Sympathie sein würde (p. 8).

[3] Die Walachen hatten sich sonst mehr auf die Andere verlassen, die Serben mehr auf sich selbst (p. 13).

[4] P. 57 și urm.

ale răzeşilor, cărora Statul li cere prea mult fără a se îngriji întru nimic de dânşii [1]. Ţeranii sânt mânaţi la muncă, pe care ar face-o cu neplăcere, ca Negrii pe plantaţii, cu un „haide mă", redat în româneşte; o sută treizeci de serbători pe an îi împiedecă de la muncă; socoteli falşe îi zdrobesc [2].

Străinii îl interesează pe scriitor mai mult decât indigenii. El vorbeşte de Armeni şi de decretul lor, de şcolile cu 291 de copii (în Iaşi 72), de Lipoveni, birjari şi ţerani, de cei 50.000 de Unguri din Moldova, trăind în douăzeci şi şase de sate (şi la Sascut): 2.000 se află numai la Huşi. La Bucureşti sânt 2.400 sau 3.500; în tot principatul muntean 1.200. Mulţi au venit la noi pe vremea secetei din 1816-7 [3]. Se face socoteala exactă a străinilor din această ţară, aşa: 3.172 de evanghelici şi 1.507 catolici între Unguri; la Bucureşti, comunitatea evangelică 2.516, cea catolică 920; la Câmpina 125 şi 69, la Ploieşti 63 şi 51, la Târgovişte 65 şi 78 [4].

Se vorbeşte mai pe larg de Ţigani, vătraşi, lingurari, aurari (puţini), ursari, lăieşi: 300.000 de toţi: ai Statului în Muntenia dau pe an 36 de lei; preţul obişnuit al unui Ţigan e de zece galbeni. Ei se întâlnesc şi în Bucovina şi în Ardeal, dând şi soldaţi armatei chesaro-crăieşti. La noi sânt încă robi, dar Teodor Balş i-a liberat pe ai lui, dându-li şi pământ pe douăzeci de ani, cu scutire de bir [5].

Cel mai mare loc îl ocupă Evreii, pe cari Germanul îi descrie ca fiind veniţi din nou mai ales din Rusia,

---

[1] P. 41.

[2] Pp. 60-72.

[3] Pp. 86 şi urm. Se dă şi o interesantă bibliografie cu privire la dânşii.

[4] P. 89 şi urm.

[5] P. 102 şi urm.

dar şi din Posnania, Silesia, alte provincii germane, ca şi din Cracovia, oameni egoişti, fără simţ de comunitate cu ceilalţi locuitori, fără aşezăminte adevărate şi şcoli vrednice de acest nume: la Iaşi doi rabini sânt în veşnică ceartă. Moldova are 60.000 (Muntenia cel mult 6.000), dintre cari 3.000 în Capitala ei — cam jumătate din populaţie; mulţi şi în Botoşani ; 3.000 dintre dânşii sânt sudiţi. Prigonirile lor de către populaţie sânt extrem de rare; la Bucureşti în ziua de 8 April 1814, la Iaşi, în 1847. Dar Guvernul lui Mihai Sturza a luat măsuri contra lor: un ordin domnesc din 7 Mart 1844 li opreşte aşezarea pe uliţile mai mari [1], li ia slugile creştine, izgoneşte ca vagabonzi pe cei ce n'au un meşteşug sau capital de 5.000 de piaştri, fixează chirii potrivite pentru prăvăliile ce ocupă; alt ordin îl opreşte de a lua cârciume la ţară. In schimb, misionarii scoţieni caută să-i cultive fără folos, căci recad în mânile belferilor fanatici şi ignoranţi.

In ce priveşte ţara însăşi, i se laudă bogăţia. Dar lucrul prost al pământului o stinghereşte. Totuşi se ieau la grâu cinsprezece boabe la unul, la porumb cinzeci sau optzeci. Se face mult orz. Grădinăria dă varză, pepeni, dovleci. Arenda e o nenorocire. Pădurile sânt în mare parte distruse pentru a da păşuni. In Muntenia Ştirbei le păstrează mai multe ca oricare altul, şi într'o singură dată el poate să vândă stejari pentru preţul de 40.000 de galbeni, socotiţi ca unul la galben, de şi se iea de patru ori mai mult; patruzeci de familii sânt necontenit întrebuinţate la tăiere [2].

[1] Str. Mare, a Academiei, a consulatului rusesc, a Curţii, a Teatrului, a Goliei, a Răzoaii, a Sf. Ioan în faţă cu Paladi, a lui Alecu Razu, a Sf. Spiridon până la Museu (p. 93 şi urm.). Dar boierii închirietori îi scapă.

[2] P. 54 şi urm.

Cultura vitelor se face în condiţii unice. Pe malul Prutului în sus, şi încă mai mult în Basarabia, unde au trecut de la 1812 cei mai buni crescători, „se văd măreţe cirezi, adesea păscând în iarbă până la burtă, care, la vederea unui om străin, ridică în sus capetele lor împodobite cu cele mai frumoase coarne, ca ale unui nobil cerb, şi o ieau la fugă, adesea însă dau năvală la străini şi-l atacă". Apa bună, hrana proaspătă fac să se crească pe iarnă splendide exemplare pe întregi moşii luate anume pentru aceasta în arendă, şi cirezile trec apoi prin Galiţia în Germania. Se exportă osânza prin Galaţi şi până la Londra. Preţul unei vaci e de şase galbeni, une ori însă şi de zece până la cinsprezece. Al cailor pentru remontă, cerută odată şi de Austria şi de Prusia, de treisprezece până la cinsprezece: la Dumbrăveni, C. Balş creşte cai arabi, persani şi dă ţeranilor buhai. Pieile de vită se exportă până la 20.000 pe an. In ce priveşte oile, la Moruzi şi la Ştirbei s'a făcut încercare cu merinoşi. Cultura albinelor a decăzut; miere se aduce acum din Galiţia [1].

Partea din urmă e o traducere sau, mai curând o adaptare din *Album moldo-valaque*, fără ilustraţii.

Astfel ajungem firește la alţi doi călători germani, trei chiar, dacă s'ar crede că autorul descrierii Bucureştilor şi Iaşului nu este acelaşi ca şi autorul unei priviri asupra Domniei lui Vodă-Cuza, de care mă voiu ocupa întâiu.

In *Unsere Welt* (1866), importantă publicaţie germană din acel timp, cineva care a fost de sigur la faţa locului presintă împrejurările, accidentele şi resultatele stăpânirii, înţeleasă însă greşit, a Domnului Unirii.

[1] P. 50.

Bogată în statistici prețioase și în observații adesea pătrunzătoare, această duzină de pagini cu tipar mic se mântuie cu următoarele conclusii privitoare la persoana însăși a cârmuitorului. Se recunoaște lui Alexandru Ioan I-iu „câteva trăsături de energie și îndrăzneală"[1] *(einige Züge von Energie und Kühnheit)*, de și guvernarea neuitatului Domn s'a isprăvit prin „o gospodărie de metrese" *(Eine Maitressenwirtschaft)* și un „cinism revoltător" *(empörender Cynismus)*. In linii largi, caracterisarea are acest cuprins: „De altminterea el putea, dacă voia, să facă o impresie impunătoare, și anume se pricepea să isprăvească răpede cu represintanții Puterilor străine, cari-și arogaseră mai înainte un amestec periculos în împrejurările interne, și a-i retrimete în margenile cuvenite. Cu un cuvânt Domnitorul Cuza era un *roué* spiritual, arogant, posibil într'un Stat orânduit, imposibil însă într'o țară unde prințul, în ciuda oricării Constituții, trebuie să fie un stăpânitor prin sine însuși[2]".

Autorul, care semnează M. A. Ritter von Zerbioni di Spasetti, pare a fi cunoscut Bucureștii și pe vremea războiului Crimeii. Atunci însă, ca și în noua visită, pe care e vădit că a făcut-o, el nu vede direct îm-

---

[1] *Die Vereinigten Fürstenthümer Moldau und Walachei.*

[2] Im übrigen konnte er, wenn er wollte, einen imponierenden Eindruck machen, und namentlich verstand er mit den Vertretern der fremden Mächte, die sich früher ein gefährliches Einmischen in die inneren Angelegenheiten angemasst hatten, leicht fertig zu werden und sie in ihre Schranken zu verweisen. Mit einem Wort: Fürst Cusa war ein geistreicher, arroganter Roué, möglich in einem geregelten Staat, unmöglich aber in einem Lande wo der Fürst trotz aller Constitution wesentlich Selbstherrscher sein muss.

prejurările, ci prin ce-i spun membrii coloniei sau coloniilor germane, așa încât avem în aceste pagini un document util al sentimentelor pe care le aveau aceștia între 1853 și 1866 față de țara care-i găzduia.

Intâiu, ce erau aceste colonii?

Dacă episcopul catolic și „Iesuiții" lui nu sânt Germani, dacă pentru convertirea Evreilor lucrează o școală biblică englesă, colonia germană e în legătură cu acel episcop, printr'un *Gesellenverein*, care-și face și un teatru la reședința lui, și protestantismul, supt protecția prusiană, are diaconese, cu școala lor, din Prusia, de și mici eleve germane se duc și la cutare pension français unde a doua oară se descoperă un scandal, care duce părechea de directori la ocnă. Două cluburi se ceartă între ele: cel catolic-austriac cu cel prusian-protestant. Sașii ardeleni, cari au un cor deosebit, încearcă o împăcare. Există și o societate de tir, la care sânt înscriși și ofițeri români. Domnul însuși patronând-o, ceia ce-i aduce critici.

Acești Germani se simt ca acasă la ei în țara unde nicio piedecă nu li se pune în exercițiul drepturilor civile, unde e o libertate cum nu se află în Elveția și America, unde dările sânt mici și boierii ajută pe străinii fără căpătâiu. Ei dau bani călugărițelor catolice, diaconeselor, teatrului și gazetei germane. „Germanii s'au organisat aici tocmai ca în țara lor." Doamna Elena pune piatra fundamentală la biserica calvină. Au otele germane, grădini germane, cu musica lui Wiest, sau capelă cehă, căreia comisarul turcesc din 1856 îi preferă pe a Țiganilor, *Ringelspiel* și popici ca acasă, societăți de harpiști, care străbat țara, teatru german (până la ocupație arsese localul și erau certe), trupe germane la sala de bal, societate și baluri germane, trei librării germane

cu reviste şi gazete germane, un ziar redactat de fostul cancelariu al consulatului Prusiei, în locul celui subvenţionat de Statul român cu 300 de galbeni, până la Cuza, plus o foaie rivală, pictori germani (şi fotografii, medici şi spiţeri germani: „toate acestea se găsesc deplin aici". Când merg la Cişmegiu, lăudat foarte mult, ei găsesc opera unui German. Prin case germane se face teatru de societate. In porturi Englesii, înşelaţi de Greci, sânt înlocuiţi de Germani. Winterhalter înlătură pe baronul frances „Du...", venit pentru lucrări de edilitate. Un German, Steege, ajunge ministru.

Zidarii câştigă de la 6 la 12 sfanţi pe zi, şi agricultura nu e practicată numai pentru că ţeranul nu ascultă, n'are ordine, e gata să dea foc şi să ucidă.

Astfel Germanii se consideră ca o avangardă de cucerire, şi autorul se gândeşte la viitoare colonisări. „Nu se simt ca oaspeţi, ci ca o necesitate, ca acei ce fac jertfe." Astfel nu se sfiesc să judece cu cea mai mare asprime pe primitorii băştinaşi, cărora li aruncă făţiş — autorul însuşi o observă — toate învinuirile şi toate ofensele. „Nu e unul din străini care să nu ridice piatra pentra a o zvârli indigenilor."

Societatea românească, a boierilor cari nu plătesc, recurgând la toate mijloacele pentru amânări, e „caricatura unei societăţi". „Moarte, putreziciune, umbre fără fiinţă" *(Tod, Fäulniss, Verwesung, wesenloser Schatten)*. „Vechiul oraş boieresc a devenit în exterior scena parisianismului modern, pe când interiorul e răscolit pustiitor de aspră barbarie, nespusă imoralitate, de mania jocului luată de la Ruşi, şi alte monstruosităţi. „Niciun cuprins *(Gehalt)*, nicio seriositate a vieţii." Şi străinii se strică. Astfel „cine a trăit aici câţiva ani nu mai e ce a fost".

Aici e „eldorado femeilor". Ale boierilor conduc

totul: hiene față de slugile lor. Femeia poate ajunge oriunde. Țiganca din serviciul lui a avut echipagiu, Omer-Pașa a luat ca soție o slujnică, Bulgară romanisată, pe care a răsturnat-o apoi altă slujnică, ispitind-o la o legătură secretă. „Cea mai de jos muncitoare vrea în toaleta ei să fie ca soția boierului, cea mai săracă își împodobește fata cu cele mai scumpe stofe și merge cu ea în fiecare seară la expoziția tuturora în grădina publică. Orice fleacușteț de muiere visează de echipagii, palate, catifea și mătasă, chiar dacă n'are ce mânca acasă." Un prinț iea pe fata unui cizmar. Bietele femei apar ca masculine și fără haz supt fardul lor, ca inculte. La ferești, la porți, tot femei care se expun.

Casele sânt mărunte: vechi înjghebări de lemn, noi clădiri joase. Se dărâmă mult pentru a se găsi comori și adesea se dă de oasele vădind o crimă uitată. „Palatele în miniatură" au un caracter provisoriu, dacă nu și zidirile făcute de Francesi și Germani, cu două caturi. Afară de Podul Mogoșoaii totul e „un adevărat haos rural" *(ein wahres ländliches Durcheinander)*. Hanuri ca al lui Manuc, care produce un galben, pe ceas, se ridică între aceste construcții șubrede. In case, biblioteci, dar rău alcătuite; tablouri în care valorează doar rama. Slugile străine se caută, dar guvernantele trebuie să-și aibă la îndemână refugiu. Prefectul de poliție Marghiloman a smintit în bătăi un vizitiu.

Biserica nu e ținută în samă, cu preoții porniți la „zi 'ntâiu", pe cari-i gonesc din saloane (la sate sânt și câte douăzeci), cu cântăreți în papuci, cu lumea care stă cu pălăria pe cap (?) și vorbește fără nicio jenă. Fanatismul se manifestă numai contra Evreilor, ca la Ismail, Galați și Focșani.

Dintre străini se prețuiesc Francesii, cari au un

consul general bun, societăţi solidare, o lojă masonică. Se publică o bună foaie săptămânală, *La voix de la Roumanie*. Dar trupa franceză — este, iarna, şi operă italiană — a scăpat de ruină prin subscripţii.

Cultura românească e abia atinsă. E vorba de limba „cam barbară", de unele şcoli, de cele câteva, vreo douăzeci de pensioane, de teatru. Mai ales de ziare: *Nichipercea* are doi giranţi, unul tot la temniţă, şi redactorul a fost bătut de ofiţeri. Se menţionează o singură foaie literară, hebdomadară. Se relevează ca figuri distinse dr. Davila, de care România se poate felicita (anecdota cu ofiţerul căruia la spital îi răpède ţigara din gură şi provocarea lui Davila de corpul ofiţeresc, cu care Domnul nu-l lasă să se bată); a oprit pe un magnetisator german. Apoi generalul Florescu, în breasla lui un al doilea Davila", Papazoglu, în pavilioanele lui de museu, în care se cuprinde şi „sabia lui David" (?), adusă din Constantinopol într'o mănăstire.

I s'a spus ceva bine de liberali. Ei sparg zidul cetăţuii boiereşti, fac şcoli, trezesc pe ţerani, lucrează la crearea burghesiei, încep reforma vieţii naţionale. „După părerea generală a străinilor, societatea românească neapărat va fi izgonită de pe scenă şi va dispărea cu totul, fie şi prin aceia că elemente reformatoare încă viabile s'ar desvolta în ea, şi-ar face calea şi i-ar da alt aspect." Studenţii cari se întorc din străinătate ar putea să ajute. Căci, într'o ţară bună, rasa e tare, capabilă şi inteligentă.

De sigur acelaşi scriitor, care însă nu iscăleşte data aceasta, se ocupă de Iaşi, în partea întâiu pe anul 1870 a revistei. Lauda ce se acordă încercărilor liberale, propunerile de colonisare, osândirea fără reservă a unei lumi care, aşa de aproape de

Apus, nu poate înainta — ca, în Orient, Constantinopolul însuşi şi oraşele levantine —, fac, mi se pare, o dovadă îndestulătoare.

Aici însă, de oare ce nu mai e, ca informatoare, o burghesie germană — sânt doar 4.000 de „Poloni", Germani, Francesi, Armeni, faţă de peste 30.000 de Evrei, „o treime" din populaţia oraşului—, se acordă, în lipsa materialului pentru critică, un mai larg loc descripţiei.

Astfel ni se presintă într'o atmosferă de „tristeţă" —*Die Trauernde*—, Mitropolia cu bolta căzută şi rămasă neisprăvită, Palatul Domnesc, unde avea o aripă Grigore Ghica, supt care a stat aici străinul, restul fiind întrebuinţat la oficii, curtea lui plină de buruieni, căsărmile vecine, Strada Mare, cu bunul pavagiu pe care-l apreciase în 1856 comisarul engles Bulwer, urmând ca şi aşezămintele ce-şi va da Moldova să fie tot atât de solide, Trei Ierarhii (secolul al „XIV-lea"!), cu moaştele Sf. Paraschiva — şi se descrie ceremonia—, casa Roznovanu, care a fost până la ardere reşedinţa domnească, palatul lui Mihai Sturdza, Academia Mihăileană, Museul de istorie naturală şi orfantrofia, librăriile, Spitalul Sf. Spiridon, Teatrul şi clădirea de Pesta *(Pesther Garten)* a unui German, platoul fără copaci, dar cu vedere frumoasă. Acolo trecea Grigore Ghica-Vodă, în caleaşcă, înconjurat de lănceri şi ofiţeri din suită, el, Domnul care a dat o ultimă şi mare strălucire fostei capitale. Laolaltă se văd însă bordeie, Ţigani pe pieţe, hoituri pe maidane, şi se aud strigăte de apari şi precupeţi, scârţâit de care; bivoli şi alte animale se zbat în praf şi noroiu. La o răspântie calăul cu căciula înaltă bate la tălpi pe un vinovat. In case se joacă averi, ori femeile cetesc franţuzeşte. Noaptea, câinii latră şi urlă, dorobanţii fluieră pe străzi. Dar

ce frumos se văd coperişurile la soare ori la lună, ce plăcută e patriarhala smerenie a mahalelor!

Pe lângă această istorie — se afirmă că la Suceava este mormântul lui Bogdan Dragoş—, partea de critică e foarte restrânsă. Boierii aceştia sânt mai buni gospodari, mai serioşi: unii, de şi moşia li se caută de arendaşi, au un venit de 40-60.000 de galbeni pe an. Dar se vorbeşte foarte pe larg de medicina, vraja şi mijlocirea babelor.

Publicaţia germană citată dă în anul 1876 însă una din cele mai importante descrieri ale Basarabiei supt stăpânirea rusească.

Autorul e un naturalist şi etnograf, Rudolf Kulemann, care a scris în aceiaşi revistă şi un studiu, foarte bine informat, despre Ţigani, şi în ţerile noastre [1].

Notele basarabene [2] sânt resultatul unei îndelungate şi atente observări din partea unui om cu o solidă pregătire ştiinţifică şi un remarcabil talent literar, din partea unui cercetător care în zugrăvirea naturii se inspiră de la concepţiile unui Humboldt şi râvneşte străluciri de formă literară ca ale celei mai bune literaturi romantice.

Pare să fi stat mai mult timp în Iaşi. Cifrele statistice asupra valorii produselor agricole în Moldova încep cu anul 1838 [3].

De acolo, sau poate şi din Bucovina, şi-a luat el

[1] V[1], p. 843 şi urm.

[2] III[1], p. 669 şi urm.

[3] Acolo în 1838 chila de grâu e 45 de lei, în 1847, 141; un dulgher, plătit 2 lei, 8 parale pe zi în 1838, primeşte la 1847 239. Se fac socoteli şi pentru Covurluiu în 1849. Kulemann ajunge la încheiarea că preţul se îndoieşte din zece în zece ani.

calea, într'o zi de 23 Novembre (el scrie la 8 Februar următor) către Moldova răsăriteană, în care intră pe la Noua Suliţă, într'o zi de toamnă groaznic de noroioasă. Va sta acolo mult timp, pentru scopuri de negoţ, fără îndoială, cercetând curţile proprietarilor cu cari voia să încheie afaceri.

Ceia ce-l interesează e producţia, condiţiile şi valoarea ei. Nicio însemnare despre trecutul ţerii, despre cultura ei mai înaltă, despre regimul administrativ, despre contingenţele politice. Numai frumuseţa peisagiilor îi smulge o caldă recunoaştere, cu dumbrăvile pline de privighetori [1], pe care le judecă însă inferioare celor din ţara sa. De şi totul e alb şi negru, ori „grau in grau", până şi cerul prin reflex, de şi monotonia stepei predomină orizonturile, el rămâne uimit în faţa zilelor calde ale toamnei, cu nouraşii uşori pe cerul clar şi aurul din zările prăfuite.

Constată însă că minunatul pământ negru în straturi groase nu e întrebuinţat cum se cuvine. Gunoiul se aruncă în râpi, se îngroapă. Cultura se reduce mai mult la porumb, la harbuji. Pădurile se taie sălbatec: nu mai e aproape nimic din cele douăsprezece verste împădurite, acum şaizeci de ani, până la Hotin. Vara şi iarna săcurea lucrează. Se pierde material şi timp pentru garduri, care ar putea fi înlocuite cu mărăcini. Pe malul gol de vegetaţie al puţinelor ape mâlite doar câte o moară primitivă. Vitele sânt închircite. Nicio măsură contra cumplitelor atacuri ale secetei, care mână imenşi nouri de colb. Bielşugul de fructe nu constituie o bogăţie a provinciei. De vii nu vorbeşte, ca unul care nu pare a fi străbătut în Sudul basarabean.

Vina e şi a ţeranilor. Ei îi apar „înceţi, greoi,

[1] Fast alle zwölf Schritt kluft solch ein Wipfel.

ignoranți"[1]. Trăiesc în condiții primitive: dorm pe pământ și transmit acest obiceiu și coloniștilor germani, cari se întind *lângă* pat, unul cu capul pe genunchii celuilalt. Casa neaerisită, cu geamurile lipite, are un miros greu. Mobila lipsește aproape cu totul. Îmbrăcămintea e rudimentară; copiii se învârt cu picioarele goale. Pânea nu e cunoscută decât la pătura de sus, din care se alege vătaful. Se recunoaște însă că blana, sau cojocul, cureaua, cizmele pentru frământat glodul pe drumurile nepietruite, de și prund se găsește pe alocurea aproape, sânt o potrivită adaptare la mediu. Se dau și știri precise asupra gospodăriilor — până la zece fălci, falcea în valoare de cinzeci de ruble — ale acestor mici agricultori, al căror caracter, a căror viață morală, așa de bine prinse la Zucker, nu-l interesează de loc pe drumeț[2]. El descrie însă cu de-amănuntul vechea căsuță de vergi și lut supt stuh sau șindilă și-i admiră albeața de var sau colorile: „das kleine, weisse, unschuldige, in die Steppe verlorene Häuslein". Un adevărat cort: „so klein, so luftig, so lose sind sie gebaut".

Dar, dacă astfel e muncitorul, boierul moldovean de odinioară își are răspunderea, și încă mai mult parvenitul care supt noul regim i-a luat locul. Cei mai mulți din noii proprietari, străini, nu cunosc țară de loc; au arendași cari se schimbă des: și șapte în nouă ani. Pe o moșie de 19.000 de desetine sânt doar douăzeci și unul de pluguri, plus o mașină cu aburi mai mult neîntrebuințată; în lipsă de bani, administratorul trebuie să meargă 600 de verste ca

[1] „Die Bevölkerung langsam, schwerfällig, unwissend". Și, aiurea: „Leider sind dem Bauer Trägheit, Sich gehen lassen, Hoffnungslosigkeit zur Tradition geworden".

[2] Din limbă prinde câteva cuvinte rusite: *abory* (obor), *burian* (buruiană).

să iea împrumut de la Evrei o sumă de 300 de ruble. Pe 2.000 de *morgen* prusiene nicio casă ca acelea din Germania. In astfel de condiţii ce folosesc cele douăsprezece zile de lucru pe an ale ţeranului, pe care adesea l-ar scoate de pe proprietate ca să se aducă Germani, a căror muncă e mult mai spornică. Casa cutărui arendaş, un colonel, care califică pe Germani ca „fantastici" în agricultură, n'are nici ziare măcar; el ţine numai la trăsura lui cu patru cai, de care se uimeşte lumea. Isolat pe moşie se apără noaptea de hoţi, cercetând împrejurimile şi trăgând focuri în pădure. Nici medici, nici spiţeri, nici spitale. Administraţie nu se vede.

Târgul, oraşul nu apare. De Evrei se vorbeşte numai când se înfăţişează ţeranul care vine la piaţă cu o adevărată salbă de căţei de usturoiu. La sate, cârciumarul e Evreu.

Din cârciuma lui, foarte cercetată, preotul îşi scoate une ori cu sila în zilele de hram credincioşii. Bisericuţa lui e foarte smerită; din cimitir în lipsa de lemne se fură braţele crucilor. E însuşi un ţeran, în casa căruia, cu de-amănuntul presintată, sânt doar câteva icoane româneşti lângă catehismul în ruseşte.

La şcoală, unde el, popa, e învăţătorul — şi dascălul îl ajută—, puţină frecventaţie: în cutare sat şaisprezece băieţi şi şase fete. Se predă în ruseşte, „de şi populaţia Basarabiei vorbeşte româneşte şi numai în Nord către Podolia se amestecă elemente ruseşti şi rutene". După şase luni însă, un copil de treisprezece ani înţelege limba stăpânilor.

Şi problema naţională a Basarabiei se pune înaintea acestui străin cu totul neinfluenţat. Anexarea a adus plecarea unora dintre Români şi năpădirea unor elemente inutile sau dăunătoare: „Mulţi s'au dus în Moldova, căreia-i aparţinuseră mai nainte

şi căreia-i aparţineau supt raportul limbii, datinelor, alcătuirii pământului. Ca să umple ţara, în ea însăşi slab locuită, Rusia a deschis acolo un fel de slobozie ca odată Romul la Roma. Nu s'a prea uitat la paşapoarte şi la alte documentări. Precupeţi evrei, căpitani în retragere, coloneli, funcţionari de la poştă şi Dumnezeu ştie ce alta au alergat acolo pentru a deveni moşieri fără a şti ceva sau a voi să ştie despre agricultură [1]".

„E de regretat—, se spune aiurea, „că Basarabia a fost smulsă din corpul Statului român căruia prin identitatea de limbă ca şi de caracter geografic îi aparţine cu desăvârşire [2]". Cu toate că poporul nu se ocupă deocamdată decât de rachiu, cucuruz şi boi, „ar putea Statul integral român, de şi numai încetul cu încetul, să lucreze cu o putere atrăgătoare asupra unei părţi integrante luate în stăpânire de Rusia. Se caută a se evita o asemenea primejdie, de şi încă îndepărtată, prin mijloacele educaţiei, dar a celei ruseşti... Era vorba deci de a se ridica în Basarabia şcoli pentru limba românească, pe lângă care în a doua linie ar putea servi cele ruseşti ca şcoli complimentare. Necuprinzând limba românească în

[1] Viele wanderten nun in die Moldau aus, in der es früher gehört hatte und auch, in Ansehung seiner Sprache, Sitte, Bodenbeschaffenheit gehört. Das an und für sich schwach bevölkerte Land zu füllen, eröffnete Russland in ihm eine Art Freistätte wie einst Romulus zu Rom. Man nahm es mit Pässen und sonstigen Nachweisen nicht genau. Jüdische Händler, verabschiedete Kapitäne, Oberste, Postbeamte und Gott weiss was sonst noch eilte herbei um Gutsbesitzer zu werden, ohne etwas von Landwirtschaft zu verstehen oder verstehen zu wollen.

[2] So bleibt zu bedauern dass Bessarabien vom rumänischen Staatskörper, zu dem es infolge seiner sprachlicher und landschaftlicher Uebereinstimmung ganz genau gehört, abgerissen ward.

planul şcolar, s'a rostit prin aceasta rusificarea, sistematica prefacere a naţionalităţii româneşti în rusească[1]". Dar cu aceasta tot nu se înlătură pericolul. Căci „şi această limbă rusească va îndemna poate pe ţerani să cultive şi pe cea românească, dacă nu cumva guvernul ar declara un asemenea zel din proprie iniţiativă ca o rebeliune[2]".

Şi scriitorul german termină făcând socoteala populaţiei pe care ar avea-o acea Românie integrală: 54.000 în Ungaria, 14.000 în Bucovina, 120.000 în Ardeal, 119.000 în Confiniile Militare, 1.500 în Italia, pe lângă 1.500.000 în Moldova, 2.500.000 în Muntenia, Basarabia adăugind 383.885 de bărbaţi şi 331.387 de femei la suma totală de 6.089.770 de Români.

Vedea bine în viitor Germanul de la 1876!

Deosebi de călătorii francesi am crezut că trebuie presintaţi acei călători elveţieni cari aduc altă mentalitate, manifestă alte gusturi şi a căror atenţie se

---

[1] Dennoch aber könnte dieser Gesamtstaat Rumänien, wenn auch nach und nach, mit anziehender Kraft auf eine von Russland in Besitz genommenen Bestandteile einwirken. Einer solchen, obwohl fernliegenden Gefahr, sucht man mit grosser Vorsicht durch die Mittel der Bildung, aber der russischen, vorzubeugen... Es handelte sich also dann in Bessarabien Schulen für die rumänische Sprache zu errichten, neben denen in zweiter Linie die russischen als Ergänzungsschulen dienen konnten. Indem man das rumänische nicht mit in den Schulen aufnahm, ist damit die Russifizierung, die systematische Umwandlung der rumänischen Nationalität in die russische angesprochen.

[2] Diese russische Sprache wird vielleicht die Bauern ansporren auch die rumänische zu pflegen, wenn man nicht etwa höhern Orts einen solchen aus freier Selbstbestimmung entsprungen Weiteifer für Auflehnung erklären möchte.

oprește, adesc ori cu o critică dreaptă, asupra altor trăsături ale societății românești în această epocă de prefacere.

E printre ei și câte un artist.

Astfel un călător elvețian, un pictor, Jules Jacot-Guillarmod, a străbătut Ardealul și Țara-Românească în 1859[1], pentru a culege impresiile redate apoi în „Cărăușia valahă în pustă" și în „Nunta valahă" ca și în schițele, care vor trebui fotografiate, din Museul de la Neufchâtel, Pe Românii ardeleni îi descrie înapoiați, desprețuiți, plini de resentimente, dar li proorocește viitorul de libertate pe care l-au meritat atâtea suferinți. Îi plac femeile din Sud și Sud-Est și mai ales portul lor „de un stil mare la lumina soarelui": țerancele voinice stăpânesc minunat cai aproape sălbateci; al bărbaților îi dă înfățișarea unor săteni din Bretania. Cei pe cari-i zugrăvește se miră că se poate opri la niște bieți ca dânșii: îl bănuiesc că face conscripție pentru ceva biruri nouă. Bâlciurile, ca acel din Brașov, îl interesează, pentru pitorescul lor învălmășit. Cât privește pe ceilalți, și guvernul, se miră de șoselele puține, de poșta rudimentară. O nuntă țerănească-l încântă pe pictor, cu vârtejul de colori al danțului supt ochii bătrânilor sprijiniți în toiege. Căruța de călătorie e tot așa de proastă ca dincolo de Carpați, unde e descrisă cu mult brio, până la certele și bătăile din lăuntru, dar aceasta e neasămănat mai iute. Și drumurile sânt foarte bune, pe parcursul de la Predeal la București. Dar soldații desculți de la graniță, în zdrențe, biruie toți „bravii, lansquenetii

[1] După *Feuille d'avis* din Neufchâtel, Februar 1891 (și tiraj aparte), Nestor Urechiă, în *Propileele literare*, an. 1927, nl. din 15 Septembre.

şi condottierii". Călătorul va trece la Giurgiu, iar de aici prin Cernavoda va atinge Chiustenge.

Lucrarea Elveţianului Kohly de Guggsberg, preceptor în vre-o familie din Iaşi, este atât de importantă prin conclusiile ei, încât e de nevoie întreaga reproducere a unei mai vechi analise pe care o dădeam astfel în „Analele Academiei Române" XXXIX.

Sviţerianul Emil Kohly de Guggsberg, întrebuinţat ca preceptor la boierul botoşănean Comisul Gherghel, „le Comis de Guerguel", pentru nepoţii lui, îşi luă sarcina de a expune „principiile sale pedagogice" şi a arăta chiar „reformele pe care starea civilisaţiei le cere", într'un memoriu, terminat la Botoşani, în ziua de 1-iu August st. v. 1841, şi tipărit în acelaşi an la „biroul foii comunale" din Iaşi, („bureau de la feuille communale"), supt titlul: „le Philo-dace, apperçu sur l'éducation chez les Roumains, suivi de quelques remarques relatives à la prospérité des Principautés" [1].

„Filodacul" nostru nu vrea să vorbească numai de Moldova. „Dacă am vorbit", spune el, „de România (Roumanie) în general, adecă de Ţara-Românească şi de Moldova, causa este că m'am încredinţat, atât prin producţiile literare, cât şi prin apropierile ce le-am făcut ale istoriei acestor două naţii, că ele nu posedă decât aceleaşi noţiuni de civilisaţie. Aceste două Principate, ieşite dintr'o mamă comună, supuse acelorași influenţe politice, au trebuit neapărat să primească şi să conceapă aceleaşi idei şi să

[1] Exemplarul bibliotecei de la Huşi are această însemnare în două limbi a autorului: „Laissé ici le 5/17 septembre 1841: l'auteur. Amu lăsatu aici, la 5/17 Septemvre 1841; Autorul".

urmeze aceiaşi cale; deci ce este adevărat pentru una din aceste ţeri, e, neapărat, şi pentru cealaltă".

Va începe cu creşterea copiilor, în cari vede, firește, viitorul ţerilor noastre, pentru a trece apoi la reformele—cum vom vedea, foarte sănătoase pe care le are în vedere.

E contra doicii, „vile créature, mère par suite du libertinage, grosse paysanne", aşezată, cu celelalte slugi, „într'un colţ umed şi retras al casei", schimbată de două, trei ori pe lună, bătută cu dânsele împreună. Roabele, slugile încep, după mărturisirea făcută de mulţi autorului, la zece-doisprezece ani, conrupţia copilului încredinţat lor. Toate acestea-i fac să-şi piardă veselia şi bunătatea: „De aceia pot spune că n'am întâlnit niciodată între copiii Românilor acea blândă amenitate, acea adevărată bunătate de inimă care se găseşte la copiii altor naţii, şi aceasta numai din causa relei creşteri ce primesc" [1].

Dascălul, altă slugă, rău ţinut, la un loc cu ceilalţi oameni de serviciu, des schimbat şi el, nu ajută, prin puţina-i ştiinţă, la o îmbunătăţire.

Se caută atunci mântuirea în preceptorul străin. Ei bine, Kohly se ridică împotriva lui: el nu e legat de ţară; alte nevoi şi alte simţiri îl chiamă acasă; nu poate transmite o stare sufletească pe care însuşi n'o are. „Acest om nu trebuie să fie străin; el trebuie să fie compatriot; dacă ar fi străin, o mie de împrejurări pot să-l recheme în patria sa, în mijlocul lucrărilor sale. In orice educaţie se formează omul pentru a fi cetăţean; dar cum oare un străin pe care niciun interes nu poate şi nu trebuie să-l captiveze ar putea să inspire ucenicilor săi sentimente aşa de vii ca un compatriot? De altminterea, această

[1] P. 7.

vocaţie fiind un act de abnegaţie faţă de orice, faţă de o situaţie, faţă de plăceri, sânt puţini străini cari să consimtă a trăi cel puţin douăzeci de ani departe de familiile lor şi de ţara lor. Nu vorbesc aici de cosmopoliţi; astfel de oameni nu sânt vrednici să intre în lista preceptorilor: cel mult pot fi priviţi ca profesori de limbă[1]."

Acest om real îndrăzneşte să se ridice împotriva sistemului de a resuma învăţătura în studiul formal al limbii franceze, ca fiind „l'agrément et la mode"; el observă că germana, polona, rusa, turceasca şi greceasca sânt „limbi de întâia necesitate din causa apropierii *(proximité)* acestor deosebite popoare".

In al treilea rând, călcând prejudecăţile timpului, el combate ideia trimiterii în străinătate, prin care tinerii ajung a nu se mai putea deprinde cu însăşi ţara lor, - „furaţi": „Nu, îmi răspund unii, vom trimete pe copiii noştri în Franţa, Germania sau în Sviţera ca să se instruiască. Ascultaţi-mă: *dacă vă creşteţi copiii pentru altă ţară decât a voastră, trimeteţi-i*; dacă voiţi să-i creşteţi pentru patria voastră, *de ce să-i trimeteţi încă din tinereţa lor în ţeri unde vor deprinde alte moravuri, alte datini? Intorcându-se, ei sânt străini; ei nu vor vedea decât Franţa, Sviţera, Germania.* In loc să li fi făcut bucuria, nu veţi fi făcut decât nenorocirea lor şi, mai mult decât atâta, *veţi fi făcut un furt Statului*, care, el, are nevoie de oameni *în adevăr patrioţi.*" Fetele singure pot fi trimese şi anume în Sviţera, „ca să înveţe a nu mai fi cheltuitoare *(dissipées)*, date luxului, plăcerilor ruinătoare."

Cum recomandăm şi noi astăzi, acest pedagog sviţerian de acuma aproape o sută de ani cu ochii aşa

[1] Pp. 13-4.

de inteligent deschişi asupra păcatelor noastre crede că şi călătoriile în străinătate nu trebuie să atingă o singură ţară, ci pe toate, şi numai pentru a culege de la fiecare însuşirile ce o deosebesc. „Tinerii trebuie oare să călătorească? Da, mai ales tinerii Români. Dar să se iea precauţiuni. Să nu stea în ţerile pe care le cercetează. Să visiteze pe savanţii Germaniei pentru filosofia lor, să vadă societatea *(la mode)* în Franţa pentru a învăţa virtuţile sociale, să vadă Anglia pentru maşinile ei, Svi̯tera pentru fericirea ei naţională, Italia pentru artele ei şi Grecia pentru antichităţile ce cuprinde. Intorşi în ţara lor, ei vor veni să-i aducă fructul călătoriilor lor şi să-l ofere ca un prinos *(un tribut)* Patriei [1]."

Civilisaţia nouă a Românilor a fost grăbită şi e încă neadaptată, „neştiind că, pentru a merge spre civilisaţie, trebuie mai puţin să imiţi decât să perfecţionezi şi să îndrepţi".

Un şir de reforme se impun. Vom începe cu cele materiale. Robia trebuie desfiinţată; e un anacronism şi o ruşine. „Veţi îndrăzni vre-odată să vă număraţi printre neamurile civilisate, atâta timp cât se va putea ceti într'unul din jurnalele noastre: de vândut o Ţigancă tânără?". Liberaţi, Ţiganii vor putea trăi din îndemânările lor de lemnari şi fierari, şi cu timpul s'ar putea confunda cu ceilalţi locuitori.

La ţară sânt lucrători destui. E o greşală a se gândi cineva la colonii străine, *„străini fiind de ajuns şi fără aceasta"*: „on a souvent proposé de faire venir des colonies suisses ou bavaroises; grande erreur, plan nuisible à l'État, qui n'a déjà que trop d'étranger [2]."

---

[1] Pp. 29-30.

[2] P. 37.

Cultura însă ar trebui variată, încercându-se şi introducerea bumbacului. Minele aşteaptă cercetători. „Providenţa", spune el într'o prea frumoasă propoziţie, „a pregătit totul; se cere numai muncă" *(il ne s'agit que de travailler).*

Neexistenţa chiar a industriei celei mai elementare, desfacerea în străinătate a materiei prime, importul tuturor fabricatelor întâlnesc o aspră critică. Mobilele se aduc din Viena şi Paris, albiturile din Olanda, ghetele din Viena. „Niciun şervet, nicio perie, niciun scaun n'au fost fabricate în România; hârtia lor, cerneala lor, condeiele lor, briceagul lor, au trebuit să plătească vama de 3%[1]." Şi se pot lucra multe de toate: „pânza, postavul, pielăriile, hârtia, lucrările de fontă, de sticlă, de tâmplărie, de lăcătuşerie, de armurărie, de cuţitărie".

Scriitorul ar fi de părere să se mai lase plugăria, care află aiurea concurenţi, cu căi de transport şi debuşeuri superioare, şi să se lucreze de sârg la o bună creştere a vitelor. In agricultură, problema este, *să se reducă produsele la cel mai mic volum, pentru a scuti cheltuielile de transport*". Dar nu pe calea velniţelor: *rachiul îmbogăţeşte pe proprietar şi otrăveşte poporul.*

S'au făcut pentru aceasta un mare număr de velniţe *(brantvineries);* fiecare li-a cunoscut folosul bănesc, dar fără a se gândi că *prin această industrie s'a conrupt poporul, uşurându-i cu preţ mic căpătarea acestei periculoase băuturi*[2]. Sfecla ar raporta bine; costând $^2/_7$ din ce costă în Franţa, s'ar putea vinde cu $^2/_3$ din preţul de acolo. Şi viile ar putea rivalisa cu cele de acolo şi de la Rin. Oricum, *nimic*

[1] P. 39.
[2] P. 14.

nu poate prospera fără o dibace legătură între produsele solului și industriile mari, sprijinite pe cele mici și hrănindu-le, la rândul lor. Comparația lui Kohly e de toată frumusețea: micile ramuri de industrie sânt „ca vinele imperceptibile care merg de la vasele mari pentru a hrăni extremitățile cele mai depărtate ale membrelor noastre".

Dar nu i-au scăpat din vedere acestui om de o pătrundere profetică și nevoile culturale pe care le simția „România" lui de la 1840. Limba traducerilor pripite i se pare greșită prin *năvala neologismelor*. Trebuie fixată. Pentru aceasta — cine ar crede? — el propune o „*Academie* compusă din Munteni și Moldoveni", lucrând fiecare în țara lor și „adunându-se la epoce hotărâte" - sesiunea generală! — la Focșani, *pentru a stabili gramatica și a face dicționariul, „putând propune și premii cu subiecte date, mijlocul cel mai potrivit pentru a stimula pe scriitorii naționali"*. Și nici secția istorică nu e uitată: ea ar forma una din ramurile unui Institut, ocupându-se „de istoria României, cuprinzând tot ce poate să se raporteze la istorie, medalii, stampe, tablouri, manuscripte, etc.", a doua ramură fiind „un departament al inscripțiilor, în care toate descoperirile ar fi înregistrate, precum și faptele moderne, repertoriu al nației", iar a treia, secția științifică, așa cum o are Academia Română astăzi.

Cu totul necunoscută a rămas în istoriografia noastră o interesantă carte franceză, a lui William Rey, *Autriche, Hongrie et Turquie,* apărută la 1849 în Paris. Și aceasta de și o parte din materialul ce cuprinde a mai fost publicat în „Bibliothèque Universelle" de la Geneva, în anul 1848, Maiu, sau în acela al apariției volumului.

Autorul e și el Elveţian, „deprins cu instituţiile liberale, dar foarte felurite, din causa multiplicităţii guvernelor, din ţara sa". A călătorit, spune el, fără prejudecăţi politice sau morale, a luat note și acum publică pe acelea care-i par mai puţin „veștejite".

Incepe din ţara sa chiar, pe drumul către Bavaria, „ţară de bigoterie", chinuită de patima unei arheologii copiate pe fereastră, „școlărește". Viena-i pare îngrămădită de reaua administraţie, care dorește un „oraș mic cu înţeleaptă cugetare, ușor de supraveghiat și isolat de plebe printr'un zid gros", de unde ura între cei din cetate și cei din suburbii. In palat, „un rege al Bavariei nu și-ar pune nici lacheii". „Edificiile publice sânt meschine ori de rău gust, afară de catedrala Sfântului Ștefan". Locuinţile aristocraţiei apar „înăbușite din lipsa de spaţiu" și pline de lucruri disproporţionate și urâte. Comerţul se așează în case „cu aparenţa întunecată și de nimic". Nu-i plac călătorului nici cluburile, nici teatrele. Oielele nu mai pot cuprinde clientela. Regulamente nătânge împiedecă vădirea maselor. Lumea de toate clasele e aspru tratată de acest ucenic al lui Töpffer. O înalţă în ochii lui numai religia musicii. Revoluţia vienesă se explică prin elementele care o dau: studentul cu „pălăria calabresă", muncitorul plătit un florin pe zi în ateliere naţionale ca acelea de la Paris.

Drumul până la Pesta e descris cu simţ pentru pitoresc și pentru amintirile istorice. In capitala Ungariei Rey întâlnește o imensă încredere în sine, o furie de a întrece Viena, o pasiune pentru luxul fără socoteală, o aristocraţie „spirituală și vie ca Francesii lui Bayard", „austeră la faţă ca Spaniolii lui Filip al II-lea", un public gata să se bată sălbatec pentru orice motiv, fie și o represintaţie de teatru.

Caracterul național mixt și inconciliabil al deosebitelor elemente ce compun populația Ungariei e bine prins și tare subliniat. Se citează izvoare și se dau statistici.

Despre Români, „națiie căzută foarte jos", dar și mai jos în țara liberă, unde țeranul stă în bordeie și se hrănește din mămăligă, arzând iarna trunchiuri întregi din care o parte rămâne afară, se spune că au încă semnele descendenței lor. Carul cu boi, în care roata fără fiare, acoperită încă de scoarță, surprinde. ii pare călătorului „ca o ironie sângeroasă aruncată vremilor noastre civilisate". La Cluj află însă un țeran, tăietor de lemne, care, prisonier, pe vremea lui Napoleon, șase luni în Franța, vorbia așa: „Francesii îmi dădeau vin bun și-mi ziceau camarade și une ori și domnule; e poporul cel mai vesel și cu care e mai bine să trăiești" *(le meilleur à vivre)*. De altfel și „Românul din Valahia nu află pe nimeni în adevăr simpatic decât pe Frances."

Dar limba are „abia un cuvânt slav la sută", și în sufletele care se resimt de cele cinsprezece veacuri ale robiei „se află unele rămășițe ale unei vechi civilisații sau conrupții, în care s'ar bănui originea romană" (se menționează... fardul, pe care-l critică acel căpitan german deprins a face lecție sătenilor la ușa bisericii).

Fără legături cu acești Români din Ungaria, Rey condamnă pe acea boierime bucureșteană care „a speriat ad litteram pe toți străinii ce au privit supt glanțul de sociabilitate de de-asupra, imitație franceză". Căsătoriile cu divorț îi par inferioare ca morală poligamiei musulmane. „Ceva mai jos ar fi suprimarea oricării societăți omenești, cel puțin așa cum au cunoscut-o anticii și modernii[1]."

[1] P. 156.

Pagini de istorie, pline de impresii personale, duc până la o nouă călătorie pe Dunăre, redată în note zilnice. La Essek află un Frances care face comerț de doage, trimise până la Galați și Brăila pentru a lua drumul spre Marsilia și Bordeaux[1]. La Belgrad prințul e păzit de Turci, Vuccici stă „într'o casă puțin sănătoasă" și locuință bună n'are decât un lăcătuș neamț. La Panciova, Grecii se suie pe vas să-și facă socotelile. I se pare lui Rey că vede insurgenți sârbi puși în țeapă de Vuccici. O atenție deosebită e acordată producției de grâne a Banatului.

La Timișoara, centrul acestui comerț, călătorul sosește „pe un maldăr de fân cu umbrela în mână și totuși muiat până la piele". E o Alexandrie a regiunii. Clima, în toate casurile, e nesănătoasă: o fabrică de friguri. Și prin sate populația ar fi murind răpede. La Arad, cu aparența de sat, Rey află un cofetar din Grisonii Elveției sale, stabilit de două decenii și cercetat de nobili. Și în alte „villasses" se află, cu aceiași profesie, oameni din Engadină și Val Bregaglia[2].

Navigația pe Tisa, lucrările și planurile lui Beszedes de a aduce în ea prisosul Dunării de supt Pesta interesează enorm pe acest om practic. Trecând pe la Baziaș, el vede Români lucrând la încărcarea cărbunilor din Oravița, superiori celor englesi: slabi, storși, abia ajung în duzini, și cu chiote, să facă lucrul ce l-ar face doi marinari italieni[3].

Porțile-de-Fier sânt larg descrise și nu se uită nici mușchii columbace. La Orșova nimeni nu poate întreprinde ceva fără voia administrației austriece. Carantina e un adevărat chin. Rușii țin acolo, la

[1] Pp. 107-10.
[2] Pp. 176-7.
[3] P. 186.

Orşova, un consul, peniru legătura cu Serbia; el apare ca stăpân. La Mehadia se observă urmele romane; lui Széchenyi administraţia militară nu-i îngăduie a clădi un otel modern. In Ada-Calè, Paşa stă „într'o baracă de lemn", între adormiţii lui, cari fumează.

La Schela Cladovei călătorul debarcă pentru a se sui în vaporul aceleiaşi Companii. Intră la noi, „în domeniul sclăviei şi miseriei, în noapte". Pilotul strigă *alla turca* pentru dreapta, *alla romaica* pentru malul românesc. La Vidin, căsuţe de lemn, străzi-cloace, lume în zdrenţe, prostită, „cadavrul unui mare oraş": Husein-Paşa, distrugătorul Ienicerilor, a acaparat tot comerţul. La Giurgiu, case proaste, praf ori noroiu. Se discută posibilitatea canalului Cernavoda-Chiustenge.

Pe ţermul nostru arde papura în primăvară. La lumina flacărilor se ajunge la Brăila, strâns unită cu Galaţii până la a se confunda. Cu tot marele comerţ, nu-s case importante, din causa relelor moravuri, dar mai ales a nesiguranţei. Se relevă partea boierului Slătineanu la prosperitatea născândă a Brăilei: la început primia pe călători cu musica, îi ducea cu alaiu acasă la el, li da şampanie şi, dacă timpul permitea, şi un bal. Galaţii îi apar lui Rey ca „oraşul cel mai hidos ce a văzut în Turcia, şi aceasta înseamnă ceva; e compus în total dintr'o adunătură de cocioabe de lemn, a căror miserie şi necurăţenie nu îngăduie comparaţie cu nimic alta"; străzile sânt acoperite cu loadbe de lemn supt care se ascunde o apă ce ţâşneşte la fiecare apăsare,— ca şi, până în ultimii ani, la Bucureşti chiar. Numai pe platou sus, casele consulilor şi unor boieri. Pe mal case-magazii de lemn. Lumea sufere de friguri.

Ţara, în general, „Valahia", nu merită o expe-

rienţă: spun şi „alţii cari au văzut-o"[1]. E „câmpia plină de oasele uscate ale lui Israel" din Biblie. Ce pot puţinii „boieri călduroşi patrioţi"?

Boierul ar avea aplecări spre cultură, dar „n'are caracter" şi e „un sentimental apatic". „E prea târziu să se emancipeze ţeranul şi să se facă din el om", şi vecinii sânt prea răi şi prea grăbiţi: religia e preotul ţeran, beţiv. Se descriu intrigile străine: anexarea la Rusia pare iminentă. Nici ideia de a scăpa de dânsa nu s'ar putea forma.

Revenind la boieri, autorul îi descrie „idolatri pentru modele, obiceiurile şi chiar limba Parisului"; în societate e bună primire, sinceră şi acele „charmes excessifs", care înşeală asupra fondului; moravuri ca „în timpurile rele ale Imperiului roman", sângele însuşi fiind viciat; desfrânarea e „naivă". Fără a fi văzut pe podgoreni, califică pe ţerani de frumoşi şi foarte resistenţi.

In loc să caute şi alte aspecte ale unei vieţi naţionale în plin progres, Elveţianul se ocupă de rolul cetăţilor dunărene în luptele dintre Ruşi şi Turci, de şansele celor d'intâiu de a lua şi păstra Constantinopolul, de aspectul gurilor Dunării şi de mijlocul de a îmbunătăţi navigaţia pe braţul Sulinei.

La Constantinopol se vorbeşte de mosaicele Sfintei Sofii, descoperite un moment, la reparaţie, de arhitectul elveţian Fossati, cunoscut personal autorului: „Evangheliştii şi Apostolii, Fecioara de-asupra altarului principal, Mântuitorul având înainte-i pe împăraţii Constantin şi Iustinian"[2]. Fossati ar fi luat cópii, pe care avea de gând să le publice.

Descrierea societăţii ambasadorilor e precisă şi spi-

[1] P. 204.
[2] P. 205.

rituală[1]. Se vorbește și de „o musică pe jumătate barbară, pe jumătate furată, în opere sau în arii de danț, musică bine cunoscută în Levant supt numele de *valahă*"[2]. Rey a văzut și pe hogea, preceptorul Sultanului Abdul-Megid[3]. La Brusa află un negustor de vinuri din Basel. La Smirna, unde Englesul Borrel studiază muntele și Englesul Edwards scoate ziarul francez „*l'Impartial*", un Elveţian, Raffinesque, exercită medicina. Romanele lui Eugène Suë se retipăresc în foi volante de redactorul foii „Journal de Smyrne"[4]. Autorul a mai fost odată acolo în 1843, apoi în 1845[5].

Englesul William Hunter face în 1792 drumul prin Dobrogea,, străbătută cu carul, prin pustiul de atunci, și prin Galaţi, ca să ajungă la Focșani, plin de Evrei și prădat de Ruși—ispravnicul îl cinsteşte cu o masă împodobită cu lăutari, dar fără furculiţe, unde vinul e două parale oca; un Pașă turc trece, cu alaiu de șase sute de călăreţi, în sunetul musicei, supt steaguri. De acolo pleacă spre Bucureşti (aproape e hanul de la Afumaţi): aici Domnul, fricos de ştiri, oprind scrisorile, dar cu gânduri bune, Mihai Suțu, al cărui secretar e Carra, pe care nu l-am aștepta aici, îl primeşte într'o mănăstire, căci Curtea arsese, cu un enorm ciubuc între dinți. Prin Pitești Hunter se îndreaptă spre Râmnic. De aici carantina de la Turnul-Roșu, cu un ofiţer frances. Se înseamnă în treacăt mănăstirile Cozia, Turnu, fără valoare, și interesantul Cornet, din a doua jumătate a veacului al XVII-lea,

[1] P. 233.
[2] Pp. 247-8.
[3] P. 249.
[4] Pp. 254-5.
[5] Pp. 265-6.

fundație a lui Mareș Băjescu [1]. Englesul înseamnă popasurile și evaluează la 5.000.000 de piaștri, din cari Turcii iau jumătate, veniturile țerii.

Un alt Engles, căpitanul Charles Colville Frankland, trece spre noi în 1828, îndreptându-se spre Turnul-Roșu [2].

In Banat descrie Timișoara și „întinsul Lugoj" cu biserica noastră, împodobită cu o frescă a Adormirii [3]. In Ardeal pe la Deva recunoaște la țeranii noștri costumul Dacilor. *Sânt multe râpi, domnule* („sun multi rupi, domine"), îi spune cărăușul. Pe la la Jibot se coboară spre Sibiiu. Căpitanul de poștă de la Turnul-Roșu, Grec călare, știe nemțește bine. La Câineni, popas într'o casă de lut; căpitanul cel nou al poștei, Gheorghe Steriopol, îl primește bine, cu povești despre Turcii ultimei ocupații, de cari scapă prin alți Turci. Dar, noaptea, ploșniți.

Spre București pe drum greu, pe ploaie. Iar la casa de poștă, în Argeș. Vorbește cu oamenii o latino-italo-spaniolă, pe care o înțeleg. Lume de treabă, dar săracă (descrierea costumului, al căpitanului, vechiu ostaș, fiind ca al unui „dandy în felul său". Abia se trece în țipet de femei râul umflat, în care Țigani spală aur. Bisericile-i plac Englesului și el zugrăvește o cruce de drumul mare. Piteștii cu poduri, „simptome de comerț", bune case boierești; lângă oraș „castelul" unei rude a lui Steriopol, cu fasani în curte. Bucureștii, „cu lux european și

---

[1] *Travels in the year 1792 through France, Turkey and Hungary*, Londra 1796. V. O. Lugoșianu, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, V (1912); *Viața Românească*, XV (1923); Karadja, în *Arhivele Olteniei*, II, p. 104 și urm.

[2] *Travels to and from Constantinople*, Londra 1829, 2 vol. V. Karadja în *Arhivele Olteniei*, III, p. 109.

[3] P. 10.

murdărie orientală", îl găzduiesc la „Hôtel de l'Europe", convenabil: prin străzi cu boieri purtând işlice în caleşti aurite la consulul englez Blutte (el găseşte că numai guvernul e rău), pentru care călătorul aduce scrisori oficiale; lângă consul e d-rul Griffiths, aşezat aici. La Curte, simplă ca un castel german, Frankland vorbeşte italieneşte şi franţuzeşte—dar prin dragoman italian—, cu Vodă-Ghica, om de oarecare vrâstă, plăcut: i se spune că are un venit de 300.000 de funţi şi strânge comori la Viena. Sora, Pulcheria, nu poate primi. La Griffiths vede pe Maria Bălăceanu, care-i aminteşte gazela pustiului şi statuile Eladei; vorbeşte şi foarte frumos. E pericol aici!, strigă călătorul. Deci înseamnă iute că la Bucureşti sânt 70-80.000 de locuitori, 60 de biserici, 20-30 de mănăstiri şi pleacă spre Giurgiu cu Tatarul dat de Blutte, fără masalalele de noapte ale Bucureştilor. Scuturătura de rigoare a căruţii. Prin sate cu bordeie şi oameni „abrutisaţi". La Giurgiu cu fortăreaţă (se presintă trecerea Dunării). Case de lemn, miserie, Turci, în cetate, cumpărând cai din ţară (un Albanes din garnisonă e presintat).

Dintre Englesi, în epoca aceasta mai nouă şi după observaţiile superficiale ale lui Walsh[1], s'a ocupat de ţara unde trăia şi de neamul care locuia într'însa însuşi consulul din 1833 al Marii Britanii. E. M. Blutte e urmaşul în această sarcină al lui Cook. In acel an se afla la Vălenii-de-Munte cu un „fiu adoptiv" al său şi cu secretarul său particular, Stamati Zamora, „tânăr plin de sentimente liberale". Şi, astfel, convorbind zilnic aproape cu maiorul Filipescu,

[1] Trad. franceză *(Voyage en Turquie)*, 1828. Dicţionarul din Buda, p. 233. Cetiri din Walter Scott, p. 243.

de la Drajna vecină, şi cu profesorul şcolii locale, căruia-i încredinţase copilul, şi care profesor nu era altul decât Gherasie sau Gherasim Gorjan. traducătorul, plin de răbdare şi înzestrat cu un frumos graiu popular, al „Halimalei", el încredinţă acestuia un manuscript frances cuprinzând o voluminoasă descriere a ţerii şi o expunere istorică a începuturilor poporului românesc.

„Pământul Principatelor române", aşa începe partea care ni s'a păstrat", „e clasic ca o Italie". Adâncul lui, mai ales în Oltenia, cuprinde urmele romane care amintesc pe unii din strămoşii locuitorilor actuali; ceilalţi sânt Dacii. Din contopirea acestor două neamuri alese s'a alcătuit „naţia daco-romană, în număr de peste zece milioane de suflete, cu două drepturi mari şi sfinte ca şi Dumnezeu în aceste pământuri: unul, al vechii moşteniri de peste patruzeci de veacuri şi altul, al colonisării şi păstrării drepturilor naţionale dace şi romane de şaptesprezece veacuri până astăzi, cu armele şi cu spiritul politic".

Astfel Românii au ajuns a fi „o concentrare de cea mai mare vitejie, de cel mai înalt geniu, cu cea mai rară omenie şi cu cea mai evanghelică ospitalitate şi afabilitate". De spre partea Dacilor, sânt îndrăzneţi, cum se vede la călărie fără şea, sânt dibaci în a clădi şi fabrica orice, învăţând orice artă nouă „numai dintr'o singură vedere la altul", în iuţeala cu cari-şi gătesc singuri hrana la drum, în puterea de a dumesnici animalele sălbatece, în hotărârea „de a umbla fără cea mai mică spaimă în întunerecul cel mai gros prin pădurile cele mai nestrăbătute şi pustii, prin munţii cei mai periculoşi, prin pustietăţile cele mai adânci şi întunecoase". De spre partea Romanilor, au priceperea la cânt şi danţ,

la frumoasa cetire şi la poesie, la tot felul de arte, la mânuirea iute a armelor, la înţelegerea fără preget şi la spontana imitaţie, fără a mai adăoga numele şi graiul.

După ce a stat în faţa barbarilor întru apărarea culturii apusene, Românul a făcut din ţara lui cu atâta trudă şi jertfă apărată numai de dânsul „adăpostul nenorociţilor şi al apăsaţilor de greutatea şi cruzimea jugului barbar şi fanatic". Aceşti adăpostiţi au ajuns în dregătorii şi au făcut averi, cu deplina voie de a-şi păstra şi desvolta fiinţa etnică deosebită. Dar, ca răsplată, „cei scăpaţi aici de foc, de sabie şi de sclăvie ajunseră şi tot ajung fără cea mai mică mustrare de cuget duşmanii şi vânzătorii cei mai neîmpăcaţi ai făcătorilor lor de bine".

Dar Blutte e sigur — şi se arată gata a-şi da şi cuvântul de onoare — că „Puterile apusene o să înalţe aceste Principate într'un rang cu mult mai puternic, cu mult mai durabil decât îl vedeţi astăzi". Aceasta şi pentru „că pacea şi liniştea Europei întregi sânt întărirea Principatelor pe privilegiile lor naţionale". La aceasta, ştim dintr'o scrisoare a lui, nu conta pe tinerii cultivaţi în Apus, cari mai mult se strică.

Nu se pot cuvinte de o mai măgulitoare dreptate, iar pierderea caietului lui Blutte trebuie socotită ca una din marile lipse de noroc pe care nu odată le-a întâmpinat poporul nostru în vicisitudinile lui[1].

Un alt Engles a trecut numai *pe lângă* noi. Michael G. Quin a călătorit, în 1831, pe Dunăre

[1] Calendarul *Cazania* al lui Gorjan pe 1856; *Revista istorică*, I, p. 135 şi urm.; *Studii şi doc.*, VIII, pp. 100-1, no. 174; p. 164, no. 198.

până la Rusciuc, de unde a luat drumul spre Constantinopol, având ca scop să cerceteze deosebite regiuni ale Orientului.

A văzut Bănăţeni trăgând la edec luntri pe apă, femei frumoase ca statuile antice şezând pe ţerm cu vălul alb ca zăpada coborât pe umeri, preoţi încinşi cu albastru ţinând în mână toiagul cu vârf de argint, ciobani rătăcind cu turmele, pe când femeile ce-i întovărăşesc poartă în traista prinsă de gâtul lor pruncul, copii întâmpinând cu „sărut-mâna". Dintre Românii din Principate i-au ieşit înainte numai câţiva ofiţeri, plus un ciudat personagiu în frac albastru grăsimos, cu pantalonii peteciţi şi o bonetă militară pe cap, care vorbia nemţeşte, italieneşte, cânta ca un virtuoz, discuta asupra tuturor chestiunilor posibile şi avea totuşi aierul unui vagabond. La Nicopole Quin a mai aflat pe un Moldovean care mergea pentru afaceri de la Galaţi la Giurgiu [1].

Nu se pot preţui în destul paginile de călătorie ale Englesului J. H. Skeene, care publică anonim *Frontierlands of the christian and the Türk, comprising Travels in the regions of the lower Danube in 1850 and 1851* (Londra, 1853).

Venind din Geneva, el are de lucru cu şicanele administraţiei austriece, fricoasă de liberalii Apusului revoluţionar şi în schimb e considerat ca un prieten de toţi supuşii nemulţămiţi ai Impăratului din Viena. Pe Dunăre, culegând pe drum tot felul de infor-

[1] *Voyage sur le Danube de Pest à Routschouk*. I. Paris 1831, pp. 21-3, 38-9, 83-4, 86, 89, 91, 95-7, 107, 109, 114-6, 145, 186 şi urm., 205-6, 211, 270-1.

maţii mărunte şi curioase — ştie astfel că în Ungaria sânt 3.000.000 de Români[1] —, el înaintează spre ţerile locuite de Români. La Orşova are din nou năcazuri cu paşaportul din partea Austriecilor. Cercetează oraşul, unde e poftit şi în societate: vede flori în fereastă şi păsări în cuşcă. Mehadia-i apare, cu biserica ortodoxă, în care se cântă greceşte, slavoneşte, dar mai ales româneşte[2]. Vede şi pe fostul Domn Mihai Sturza, care se duce la băi în Germania. Trecând cu frică prin Porţile-de-Fier, unde păzesc ţerani înarmaţi, călătorul se strămută pe alt vas.

Dar drumul pe apă nu-l împiedecă de a descrie Cerneţii[3]. De la o persoană care se suie la Calafat, află noi ştiri despre revolta bulgărească, scopul călătoriei fiind să se convingă de umanitatea Turcilor faţă de rebeli. Turnul-Măgurele-i pare o miserie[4]. La Giurgiu îl mulţămesc uşoarele formalităţi de vamă, cum nu era în Austria. In căruţa cu patru cai, va merge peste poduri proaste, prin şesul plin de păsări, de bivoli, de vaci, de cai speriaţi, atingând sate al căror nume-i sună *Bungarsko* şi *Roman*, amestec de bordeie, cu o lume săracă, dar fericită. La Bucureşti otelul îl va costa cât Hôtel Maurice de la Paris; străzi grozave *(atrociously ill-paved)*, peste care trece birja, birjarul fiind mânat cu băţul. Niciun om care se respectă nu merge pe jos: „picioarele sânt superflue aici[5]", gunoaiele sânt de neînchipuit[6]. In oraşul de 100.000 de oameni, sărăcie şi negligenţă, cu semnele focului de acum trei ani, cu cară oprite în loc, în faţă

[1] P. 127.
[2] P. 183.
[3] Pp. 197-8.
[4] Low and miserable-looking; p. 204.
[5] Feet are here superfluity; p. 212.
[6] Unimaginable filth; p. 213. „Huge of rubbish".

cu bogăție nemeritată. Biserici cu fresce ciudate . Cei de sus au grădini, circuri, musică militară, Șoseaua, cu veselele trăsuri.

Consulul engles, Effingham Grant, îl duce la Domn, Barbu Știrbei. Un om de vrâstă mijlocie și de distînsă aparență", „foarte afabil" *(affable in the extreme)*, elocvent în franțuzește, vorbind despre țară. dar, în genere, „iute în maniere și foarte înzestrat cu talentul de a vorbi despre orice subiect": se arată bucuros că vede un Engles[2]. Are o armată de trei regimente de infanterie și unul de lăncieri[3].

Urmărindu-și ținta în Balcani, Skeene pleacă. Trece Argeșul, pe la Piersiceni, pomenește în cale sate de bordeie, cară cu lemne. Nu uită a însemna popasurile căruței de poștă păzită de patru dorobanți: Pe la Clejani, *Arambatz, Lada, Tekuth,* unde e și prăvălie și o frumoasă casă a proprietarului, dar rău așezată, fără livadă și grădină, fără un copac „ca să mergi acolo cu o carte în mână"; Stoborești, *Mirtesh,* unde vede cum se treieră cu boii. A ajuns astfel la Slatina, cu case bune și un pod frumos peste Olt

In județele de dincolo, crede că apropierii de Austria i se datoresc mai bunele drumuri, casele mai cuviincioase. Dar la Craiova, luminată cu lumânări de seu *(tallow-candels)*, îl așteaptă iar pavagiul prost; nu se uită însă bunul otel. Un brudar trece căruța peste Jiiu. Skeene se miră văzând cum prin aceste locuri se pârlește porcul în câmp; periseră 300 pe drum. Pe la Cioroiul și *Scripeteli* se ajunge la Calafat[4], și îndată se deschide putința anchetelor la Vidin: acolo, de la început, casele sânt mult mai bune[5].

---

[1] Quaint figures ot saints; p. 214.
[2] Pp. 214-5.
[3] P. 215.
[4] P. 225.
[5] Infinitely better than those of Wallachia; p. 253.

Intors din acest colţ al revoltei, Skeene se află iarăşi la Calafat, unde directorul lazaretului îi cercetează scrisorile[1]. La Bucureşti, are răgaz să vorbească din nou Domnului, care-l chiamă la ţară la dânsul. Masă bogată, cu trufe, stridii, fasani, aduşi de curieri speciali, vinuri rare. Se vorbeşte despre Anglia, liber schimbism, Evrei, Franţa, „filosofie germană şi naţionalism". Ştirbei se plânge de Ruşi şi călătorul îi arată cum tratează Anglia pe Ionieni. Interesându-se dacă Skeene vrea să scrie o carte despre ţară, Vodă-i spune: „studiază înainte de a scrie, şi când vei scrie-o, cred că-mi vei da dreptate"[2].

I se pare oaspetelui domnesc că singuri Domnul şi cu boierii ţin cu Ruşii, cari se poartă prost, cer taxe, rechisiţionează furaje, pe când Turcii, mai cruţători, sânt ceruţi de locuitori. O generaţie nouă se ridică, şi ea are visuri mari: Bibescu, care ar înţelege-o prin instinctul ambiţiei sale, *ar vrea să fie regele unei ţeri independente*[3]. Aici e multă istorie, luată şi după Eliad, şi nu din cea mai rea.

Dintre elementele populaţiei, îl interesează Ţiganii, presintaţi după Borrows[4], Evreii, descrişi cu antipatie (cutare mare bancher bucureştean a început ca vânzător de haine vechi; un misionar, Mayers, lucrează în zădar printre ei)[5].

In Capitala principatului muntean, Skeene notează bisericile: Mitropolia, Radu-Vodă, Sărindarul, Cotrocenii, Văcăreştii, Mărcuţa, Pantelimonul[6]. Unele-i plac, dar îl miră că rufe se întind în faţa unei te-

[1] Pp. 271-2.
[2] Pp. 277-8.
[3] P. 280 şi urm., 308 şi urm., 314 şi urm.
[4] P. 318 şi urm.
[5] P. 326 şi urm.
[6] Pp. 335-6.

rase de marmură[1]. Note asupra clerului şi datinelor ortodoxe. Se laudă spitalul turcesc, ca şi oastea Sultanului, şi se înşiră comandanţii, Ahmed-Vefic, Halim, Mahmud, Ismail-beiu, Emin beiu, Muhiodim-beiu, Achif-beiu, Iusuf-beiu, fiecare cu caracterisarea lui[2]. In faţă, presintaţi cu aceiaşi grijă, Rușii de la Colintina, foarte criticaţi pentru lipsa de ştiinţă militară; ce n'ar face o brigadă de puşcaşi englesi contra lor[3]! Au ocupat Colegiul Sf. Sava, plin de paie şi mirosind a său[4]. Oastea munteană cuprinde 1.719 oameni (1.173 infanterie). Bună presintare *(fine-looking men on parade)*, dar fără spirit militar; de şi se aminteşte eroica luptă a pompierilor. A văzut, supt ochii indignaţi ai Turcilor, doi grenadiri ruşi bătând cu vergile pe un recrut român cu mânile legate[5]. Se adaugă la armată cele 217+123 staţii de grăniceri, de cari sânt legate prin scutiri 39.859 de familii[6].

Cu o droşcă Skeene merge la Brăila, condus de un Evreu mărunţel. La Moara Domnească o curte de boier, care tăia pădurea (i se oferise 3.000 de galbeni, ceruse şase şi profitase o mie). La *Chindirliest* se arată mecanismul poştei. Apoi la Ţiganca *(sic)*, unde se trece Ialomiţa cu greu. Peste Urziceni la „Metellio" şi la Ţuguiatu, la Făurei, cu gorgane aproape. Brăila are 16.000 de locuitori: fortificaţiile fuseseră distruse, dar străzile nu erau încă pavate. „Localitatea apare fără confort şi pustiită[7]." La Galaţi, cu 27.000 de locuitori, port prosper, se fac studii des-

---

[1] P. 336.
[2] Pp. 341-2.
[3] Pp. 342-3, 344 şi urm.
[4] Pp. 343-4.
[5] Pp. 349-50.
[6] P. 350. Urmează lista dregătorilor şi o însemnare a clerodocşilor : 6.000 de catolici, 1.000 de luterani; p. 352.
[7] The place look confortless and desolate; p. 358.

pre comerțul dunărean, în care se critică vama Principatelor față de Turcia, vamă al cării rost politic călătorul nu vrea să-l înțeleagă. Dar ținta de căpetenie e să se mai adauge ceva în sarcina Rusiei, care vrea să isoleze, și prin carantine, Principatele pentru a le anexà. Partea aceasta, ca și cea despre Deltă, e foarte desvoltată și interesează de sigur istoria comerțului[1]. Se atinge și situația de la Sulina, care n'a fost visitată.

Sistemul vamal din Principate e apoi presintat cu de-amănuntul[2]. Se dau și considerații asupra construirii de vase și asupra valorii lemnului românesc pentru aceasta[3].

La Galați Skeene a văzut pe consulul englez Charles Cunningham, pe ispravnic, alți consuli și un „om stupid" cu femeie deșteaptă. E dus la mormântul lui Mazepa, cu amintiri byroniene, în biserica S. Gheorghe[4]; piatra e în colecția lui Mihai Ghica, la București.

De la Galați se trece pe lângă vechea carantină unde un Evreu din Ungaria face carne conservată după un procedeu particular, pe lângă Ghertina, cu amănunte arheologice, peste Siretiu, cu sate bune, unde stau proprietarii, cum nu fac Muntenii. Cară cu boi duc vin, sare, Evreii în arce ca a lui Noe; mâncând mămăliga lor, Românii au aierul vechilor Romani cinchiți pentru prânz[5].

Drum pe la Serdaru, la „Tsurbar", unde se treieră

---

[1] Se menționează firmanul favorabil Englesilor dat de Poartă la 2 August 1848; p. 375.

[2] P. 392 și urm.

[3] Pp. 394-6. — Vase sosite în anul trecut: 96 rusești, 133 austriace, 1 prusian, 44 sarde, 160 englese (p. 400).

[4] Pp. 400-2.

[5] P. 406.

grâul cu caii, pe lângă turme mari şi coşere cu popuşoiu, pe lângă cară ce duc recolta. „Laŭnté": fermă ca în Germania. Apoi marea şosea a lui Mihai Sturza, pe care însă surugiii o evită. Tecuciul arată străzi largi, case bune, ceva biserici: de-asupra cocostârcii zboară spre ceruri calde.

Din nou pe câmp, pe la Ţigăneşti, unde Skeene descopere scrânciobul. Aici îl apucă viforul. Ţigani răsar prin ceaţă. La Bârlad, târg de grâne. Casă boierească mare (a lui Callimachi, care e şi descris), la Slobozia, regulat clădită (Zorleni)[1].

Docolina e ceva mai departe, în calea spre Vasluiu, cu suburbii de colibe. La Mileşti se dă povestea lui Nicolae Spătarul[2]. Note despre sistemul de agricultură, de curând îmbunătăţit cu cel engles. în această Moldovă, mult mai înaintată decât principatul vecin[3]. In cântecul unui grup de Cazaci, se ajunge la otelul ieşean, „infinit mai bun decât cel de la Bucureşti".

Ia Iaşi consulul Gardner recomandă pe conaţionalul său lui Grigorie-Vodă Ghica, judecat ca mai puţin „rus" decât Ştirbei. E mai tânăr, „bătător la ochi de frumos şi cu maniere liniştite, pline de demnitate"[4]; este şi un om foarte onest. Seara, recepţie, la care participă fetele Domnului, generalul rus Engelhardt, cu soţia lui, foarte simplă; un colonel moldovean poftește la jocul de cărţi. Apoi dineu la un boier, care ocupă o situaţie ministerială împodobită de frumoasa lui soţie; primeşte în buduar, cu ţigara în gură. Mobila, veche, e lângă cea nouă, de Viena; romane francese, caricaturi. Se face şi o ex-

[1] P. 415.
[2] P. 415 şi urm.
[3] Pp. 419-20.
[4] II, p. 50.

cursie pe zăpadă cu sania. Şi aici e vorba de compunerea populaţiei: 12.000 de Ţigani, 11.000 de Evrei (la un total de 1.300.000 de locuitori); se descriu obiceiuri (o îngropare).

Călătorul, umblând prin Moldova, cunoaşte Târgul-Frumos (cu 4-5.000 de locuitori), Strunga, unde nu mai sânt hoţii, Romanul (8.000 de locuitori), podit cu lemn, cu un han bunişor şi cu o remarcabilă biserică a episcopiei, Cetatea Neamţului, încă în picioare, Bacăul (12.000 de locuitori), cu un Casino Noble şi un bal mascat, Răcăciunii, Agiudul, Focşanii (25.000 de locuitori), cu agentul consular Calcagno, cu un ofiţer frances, care a fost în Spania, Rusia, la Waterloo, la Genova în 1821, la rebelul Mina şi la Fabvier, apoi contra Ruşilor în 1828.

Se trece în Muntenia la Bucov, la Buzău, la Urziceni. La Bucureşti Skeene vede Palatul, Curtea Arsă. Trece la Popeşti, la Găieşti, unde află Ţigani în lanţuri. La Goleşti întâlneşte pe mama revoluţionarilor exilaţi; la Mislea nu vede mănăstirea, ci numai dulapul. Cu consulul prusian se duce la Târgovişte (2.000 de locuitori), cu bun pavaj şi biserici, între care cea domnească, unde mormântul lui Matei, fiul lui Matei Basarab, la Dealu, pe şoseaua frumoasă, croită de Vodă-Bibescu ; şi casa lui Nifon. Aici e vorba şi de consulul Franciei. Se presintă o recrutare, o recepţie, un prinţ tătăresc vorbind limbile germană şi engleză, o împărţire de ghete soldaţilor lui Puchner. Copii ca în tablourile lui Murillo răsar în împrejurimi. La Câmpulung interesul Englesului se îndreaptă către mănăstire, către biserica catolică pentru soţia lui „Radu Negru"; dar se înfăţişează şi un dineu cu lăutari în casa ispravnicului de modă veche; apare şi un profesor frances pentru fete. Nămăieştii, Albeştii, Domneştii, Argeşul, cu mănăstirea, Râmni-

cul cu biserica episcopului Climent, Ocna, Mănăstirea dintr'un lemn sânt apoi atinse; frescele de la Hurezi nu-l interesează pe excursionist (se pomenește ruina Sf. Margareta — *sic!* — dată de Ecaterina a II-a); la Bistrița, fratele nebun al lui Vodă-Bibescu. Curiositatea lui Skeene îl duce la Arnota, Păpușa, Polovraci, la Târgul-Jiiului, la Bengești, la Tismana, cu florile de crin pe un mormânt, dar numai cu opt călugări. Unul din consuli spune: *Allons donc! assez de monastères comme ça! Voilà trois jours que nous ne voyons pas autre chose.* Peste o îngropare de sat, la Cerneți, se ajunge la Severin, unde dăinuiește salutarea *Vivat Barbo Stirbey.* La plecare, când Englesul vede pe dorobanțul care i se pleacă și care bate, el râde de lipsa de respect de sine a Românilor de atunci[1].

---

[1] P 116.

III.

Călători în epoca de critică.

După realisarea Unirii, Principatele încetează de a fi obiectul atenţiei generale. Le străbat de acum înainte numai de acei călători occidentali cari faţă de noile stări de lucruri au o atitudine critică. Asupra lor, fiindcă e vorba de condiţii care ni sânt cunoscute mai direct, voiu trece mai uşor, relevând mai ales ceia ce poate fi mai interesant în aprecieri şi concluzii.

Opera lui Doze se chiamă *Un mois en Moldavie* şi s'a publicat în Bruxelles în 1857.

Cartea n'a fost întrebuinţată de acei cari au cercetat epoca Unirii. Şi, totuşi, de şi cuprinde abia 80 de pagine de format mic, ea are însemnătatea ei, pe care o vom fixa în aceste câteva pagine.

Intăiu o însemnătate de informaţie. Autorul a venit pentru a vedea, la Galaţi şi la Iaşi [1], noua stare de lucruri creată în Principate prin tratatul din Paris, în care vede primirea definitivă a Turciei între Statele Europei mederne şi restabilirea prestigiului Franciei, distrus prin tratatele din Viena. El găsi aici „o limbă în care două treimi din cuvinte sânt latine",

[1] P. 5.

numele de „Români" şi „Ţara-Românească[1], cunoştinţa istoriei noastre aşa cum se putea căpăta la faţa locului în acel timp, — Radu Negru, descălecător al Ţerii-Româneşti, capitulaţiile încheiate cu Poarta, etc. El văzu pe Dunăre vasele de transport care purtau pe Austriecii în retragere după doi ani de ocupaţie a Principatelor[2] şi fu martor la acea „adevărată reluare în posesiune a naţionalităţii" noastre care fu resultatul evacuării prevăzute în tratatul din 1856 încă.

In Galaţi, constată o populaţie de 75.000 de locuitori, de două ori mai mare decât cu câţiva ani abia în urmă (Doze îi prezice în curând 200.000), „care dovedeşte", spune el, „câtă vitalitate şi putere este în admirabila situaţie a acestui oraş, a cărui răpede desvoltare e ca în poveşti" *(tient du prodige)*: oraşul e pe cale de a deveni „o cetate comercială de întâiul ordin, unul din cele mai bogate intreposite ale Europei". „Gusturile sânt esenţial francese, ca şi la Iaşi, şi Bucureşti", dar Austria lucrează prin încetineala transporturilor şi prin felurite şicane ale vămilor pentru a rupe legăturile cu Parisul, în materie de modă şi de lux, în folosul Vienei[3]. In schimb, „Marsilia cumpără şi încarcă la Galaţi cerealele Moldovei şi ale Ţerii-Româneşti". Francesi, familia Simond, ţin *Hôtel de Paris*, mai bun probabil decât stabilimentele murdare care l-au înlocuit. Doze se gândeşte că s'ar putea ca şi fabricile de la Lyon, Rouen, Saint-Quentin, Sedan, Amiens şi Mulhouse să-şi aibă câştigul din acest negoţ al Dunării-de-jos, în care intervenţia-activă a Franciei e aşa de mult dorită[4].

[1] *Ibid.*, p. 10.
[2] *Ibid.*, p. 37.
[3] *Ibid.*, pp. 38-9.
[4] *Ibid.*, p. 40.

Galaţii interesează în deosebi pe călător. Pentru a se informa cu privire la causele prosperităţii portului moldovean şi la acelea care tindeau să-i împiedice desvoltarea el recurge la o broşură a cunoscutului general austriac şi publicist politic, contele de Ficquelmont — şi aceia neîntrebuinţată încă pentru istoria noastră—, „Examen de conscience à l'occasion de la guerre d'Orient" (Bruxelles 1856), spre a culege de acolo că Rusia n'a făcut, cum se îndatorase la 1840, lucrări la gurile Dunării, pentru că astfel Galaţii ar fi profitat în dauna Odesei.

Scriitorul austriac adauge că se formase o companie de marinari greci la Constantinopol pentru a trece corăbiile peste acea bară de la Sulina, care înlăturându-se, ar fi dispărut şi câştigul lor tot mai mare. Deci funcţionarii împărăteşti fură mituiţi pentru a încetini lucrările de curăţire, iniţiate la Odesa. Şi Ficquelmont, după ce leagă şi această mărturie de războiul din urmă contra Rusiei, isprăveşte cu formula: „Portul Galaţilor va deveni rivalul liber al portului Odesa" [1].

Atras de „mişcarea, de animaţia acestui oraş, bogat în viitor", Irlandesul Henry O'Brien se aşezase la Galaţi, şi Doze cere acestui cunoscător lămuriri suplementare. De la dânsul autorul declară că le-a şi primit, dar nu le prea vedem în scurtimea paginelor din broşură.

Plângându-se de lipsa şoselelor, ca „în starea primitivă a unei societăţi pe jumătate civilisate" —doar lângă Iaşi se află „câteva bucăţi"—, scriitorul ajunge,

---

[1] Reproducere pe pp. 42-6. Se reproduc şi cuvintele, din 1836, ale lui St. Marc Girardin, care văzuse cele d'intâi momente ale oraşului. *Galaţii şi Brăila i se par că trebuie să fie, după deschiderea cataractelor,* **„cele două porţi ale Germaniei asupra Mării-Negre"** (p. 50).

în căruța trasă de șase până la opt cai de poștă, cu iuțimea „din baladele germane", la Iași în douăzeci de ceasuri[1].

Ce a văzut în cale, îi dă impresia că această țară, în care visează „exploatații, construcții", „un vast târg deschis pentru scurgerea tuturor produselor noastre" . până la suma de douăzeci de milioane, un viitor loc de adăpostire pentru emigrația europeană[2], ar putea să aibă în același timp și fertilitatea „grădinilor Europei, Flandra belgiană ori franceză", daca s'ar adăugi la binefacerile naturii câteva căi de comunicație[3]. „Amestec de construcții disparate, în care palatele ating miserabile barăci de scânduri cu un singur rând, Iașul n'are nimic din regularitatea marilor noastre orașe europene... Un bun sistem de pavaj începe să înlocuiască loadbele care acopereau străzile și supt care curgeau apele glodoase ale Bahluiului". Altfel, cum e și firesc în orașul de reședință al unei țeri care e „pe jumătate franceză prin gusturi, simpatii, adoptarea limbii franceze, aprecierea scriitorilor Franciei"[5], conversația se face ca în țara lui Doze: „femeile urmează riguros modele Parisului; este chiar un teatru francez[6]". Și scriitorul

[1] Descrierea căruței de poștă e cea obișnuită (pp. 53-4): casele de popos sânt colibe ori grajduri acoperite cu „crengi".

[2] *Ibid.*, pp. 50-2.

[3] *Ibid.*, pp. 57-8.

[4] *Ibid.*, pp. 54-55. Bune observații asupra zilelor de lucru la șosea ale celor 300.000 de țerani: ele nu se fac *la un loc*, aducându-se mari pierderi de timp cu drumul (p. 55).

[5] *Ibid.*, 50-1.

[6] *Ibid.*, pp. 58-9. Cf., această apreciere a vicontelui Alexis de Valon, *Une année dans le Levant*, ed. a 2-a, Paris 1850, p. 236: „Du reste la haute société de Bucarest, au-

ştie să explice această influenţă, generală şi exclusivă în clasa de sus, prin cetirea literaturii secolului al XVIII-lea, prin străbaterea ideilor Revoluţiei, prin recunoştinţa pentru ţara „a cării politică şi ale cării arme n'au stricat niciodată Principatelor", prin calităţile consulilor—, ca, în acel moment, Victor Place, caracter loial, om cu multe şi sigure legături" — cari s'au trimes la Iaşi şi Bucureşti, gata să intervie totdeauna în ajutorul unei mici naţiuni ameninţate, nu numai de Turcia suzerană), dar şi de „precauţiunile bănuielnice" *(ombrageux)* ale Austriei. In această din urmă privinţă, se găseşte o formulă potrivită în propoziţia: „Neavând să se teamă de puterea noastră militară, nici să se păzească de absorbirea noastră politică, Principatele s'au răzimat pe bunăvoinţa Franciei, pe concursul general al Guvernului său, pe publicaţiile prieteneşti ale presei periodice din Paris[1]".

Pe aceşti coborâtori ai colonilor lui Traian, pe aceşti Români, fraţii noştri, i-am uitat prea mult, la distanţa la care se află de Franţa, cu deosebirea de cult şi de limbă; nu ne-am ocupat destul de ei[2]".

---

tant que j'en ai pu juger à Mehadia, vit tout à fait à la française, parle français et suit nos modes comme nos usages. Elle n'a guère d'autre littérature que nos feuilletons."

[1] N'ayant point à redouter notre puissance militaire, ni à se garantir de notre absorption politique, les Principautés ont compté sur la bienveillance de la France, sur le concours généreux de son gouvernement, sur les publications amicales de la presse périodique de Paris; p. 60.

[2] Ces descendants des colons de Trajan, ces Roumains, nos frères, nous les avons trop longtemps oubliés, à la distance où ils se trouvent de la France; avec la diversité de culte et de langue, nous ne nous sommes point assez occupés d'eux; p. 76.

Doze nu e deci numai un om preocupat de viitorul economic ce-l pot avea Principatele, când, — cu pământul lor binecuvântat, care li dă în grâu 25 de boabe la unul, în săcară 31, în meiu 300 şi care-i face să poată vinde cu 8-20 bani litrul vinuri admirabile, — bălţile vor fi canalisate, şosele trase, învăţători străini aduşi din Franţa (vieri de la Montpellier), când se vor putea hrăni pe aceste plaiuri optsprezece milioane de oameni bogaţi şi mulţămiţi[1]. Latura politică îl preocupă cel puţin tot aşa de mult.

Şi astfel reproduce articolul, favorabil Unirii, din *Moniteur Universel*, foaia oficioasă a Imperiului, cu data de 5 Februar 1857, articol în care însă greutatea politică de căpetenie cade asupra pasagiului ce arată Principatele ca fiind menite a formă doar „o barieră utilă independenţei teritoriului otoman", ceia ce ar trebui, de altfel, să facă pe Turci, „cei mai direct interesaţi în chestiune", a înţelege că „Unirea Principatelor, care ar fi pentru Turcia o garanţie nouă de siguranţă şi de independenţă exterioară şi pentru populaţii un element de prosperitate, n'are în ea nimic care să nu fie cu totul de acord cu drepturile de suzeranitate exercitate în acest moment de Sublima Poartă faţă de provinciile dunărene"[2].

Efectul produs asupra acestor oameni inteligenţi,

[1] *Ibid.*, pp. 55-6.

[2] Que l'union des Principautés, qui serait pour elle un gage nouveau de sécurité et d'indépendance extérieure, et pour les populations un élément fécond de prospérité, n'a rien qui ne soit complètement d'accord avec les droits de suzeraineté actuellement exercés par la Sublime Porte à l'égard des Provinces Danubiennes" (p. 71). Se citează şi acele studii din *Constitutionnel* ale lui Amédée de Céséna care ar merită să fie desgropate din vechea colecţie a ziarului.

de o „educaţie politică foarte înaintată", el îl notează pe urmă. Şi ca informatori de căpetenie el are două persoane, care pentru moment aveau, măcar în viaţa exterioară, multe puncte de atingere, care erau legate prin simpatia sinceră, de o parte, pentru un spirit vioiu şi original, iar, de alta, prin datoria de recunoştinţă, dar care, în curând, prin puterea împrejurărilor, îşi vor sta faţă în faţă cu tot nebiruitul antagonism al unor idei politice inconciliabile: Caimacamul Nicolae Vogoridi şi „prefectul de Galaţi, *d. Cuza*".

Pe cel d'intâiu încă de la început s'a deprins a-l cunoaşte prin laturea cea bună după spusele lui Cuza însuşi şi după ale şefului de cabinet ce-şi adusese Vogoridi din Franţa, Pierre Baragnon, fiu de consilier de Curte la Nîmes, nepot al prefectului de Aveyron şi pe care Cuza-l primise la Galaţi cu un mare dineu şi musica militară cântând „arii naţionale moldoveneşti, a căror melodie ar face plăcere celor mai celebri compositori ai noştri" [1].

Il vede la Iaşi pe acest fiu al lui Ştefanachi-beiu, poreclit — Doze ni-o spune după izvoarele sale moldoveneşti — „Talleyrand al Turciei" [2], beizadea deci, fost secretar de ambasadă la Londra (pe lângă cumnatul său Musurus) şi la Viena, fost ministru de Finanţe al lui Toderiţă Balş, care stăpâneşte ca proprietar o aşa de largă parte din pământul Moldovei, făcând ca ţeranii săi — a vorbit în comisia proprietăţii pentru Casa rurală — să poată avea şi până la 2.000 de galbeni strânşi [3]. Născut în Iaşi, pe vremea când tatăl său, şi el apoi Caimacam, era în serviciul lui Scarlat-Vodă Callimachi, el are patruzeci

[1] P. 51.
[2] P. 64.
[3] P. 55.

de ani. Că era frumos, cu plete lungi negre, şi foarte solemn, o ştim de aiurea. A luat pe fiica lui Conachi, poetul începuturilor liricei noastre, şi prin act din 1849, cu voia Adunării Obşteşti, poartă şi numele acestuia; ba acuma, când are în vedere scopurile sale, îi place a şi zice — şi Doze zice tot aşa — „*Conachi*-Vogoridi". De şi „Grec prin familia sa" — de fapt, de origine bulgărească —: e „Moldovean prin leagănul său, prin căsătoria sa, prin întinsele moşii, Frances prin studiile sale, European prin călătorii şi relaţii", *om representativ* al „unei epoce de tranziţie, cum e Căimăcămia"[1] Soţia lui, de altminterea, inspectoare, „patroană" a şcolilor de fete din Moldova[2], prietenă a Franciei, pe care o visitează des, pe care o laudă necontenit, în limba căreia scrie epistole de „un farmec nespus" şi care-şi creşte fiul la liceul Bonaparte, dându-i ca guvernor pe „învăţatul" Caussin, e de sigur o legătură între el şi ţară[3].

„Conachi Vogoridi" are deci toate calităţile cerute pentru a domni conform cu intenţiile acelora cari, iscălind tratatul din Paris, voiau, înainte de toate, pentru liniştea Europei, o Turcie tare. Şi aceste calităţi le are *numai el*. Invinuirile ce i se aduc vin dintr'o confusie între grecitatea lui de naştere, îndreptată exclusiv pe liniile politicei turceşti nouă a lui Reşid, pe care-l admiră, şi între amintirile odioase ale fanariotismului. Presa apuseană a încetat de mult să-l mai atace, şi ce s'a făcut până atunci nu e „decât o agitaţie stearpă fără ecou în Moldova", o intrigă „revoluţionară şi demagogică", fără influenţă

[1] Pp. 63-7.

[2] Citaţia din gazeta lui Asachi pentru o visită a ei la pensionul ieşean al Elisei Enders; p. 65, nota 1.

[3] Pp. 65-6, 76.

asupra Guvernului imperial, care e informat conform adevărului de agenții săi diplomatici, un Thouvenel, un Bourqueney.

Să fie deci Domnul cel nou al Moldovei! „Nu el va înșela așteptarea unui popor generos, la viitorul căruia ar *asocia perpetuitatea unei dinastii în care numele esențial indigen de Conachi ar trece înaintea celui de Vogoridi.* In această dinastie, îndrăznesc să afirm, suzeranitatea părintească a Turciei și patronagiul desinteresat al Franciei ar găsi totdeauna suverani recunoscători și devotați, al căror coif românesc ar străluci în cas de război alături de vulturii lui Napoleon și de Semiluna Osmanlâilor [1]."

Dar iată că este și altă părere.

„Oaspetele și prietenul" din Galați, căruia i se trimete un exemplar din carte, e „un tânăr Moldovean de mare merit, care și-a făcut educația la Paris, în Colegiul Stanislas, și care a profitat perfect de lecțiile învățătorilor săi, precum și din mișcarea intelectuală a Franciei". La Galați, numit de curând prefect, el se arată „administrator inteligent și devotat, om de inițiativă, plin de patriotism. D. Cuza s'a identificat cu desvoltarea Galațului și cu prosperitatea Moldovei", și, astfel, „răspunde cu vrednicie încrederii prințului Conachi-Vogoridi [2]."

---

[1] P. 77. Ce n'est pas lui qui trompera l'attente du peuple généraux à l'avenir duquel il associerait la perpétuité d'une dynastie où le nom essentiellement indigène de Conaki primerait celui de Vogoridès. Dans cette dynastie, j'ose l'affirmer, la suzeraineté paternelle de la Turquie et le patronnage désintéressé de la France trouveront toujours des souverains reconnaissants et dévoués, dont le casque roumain brillerait en cas de guerre à côté des aigles de Napoléon et du croissant des Osmanlis p. 80.

[2] M. Cousa, jeune Moldave, d'un grand mérite, qui a fait son éducation à Paris au Collège Stanislas, et qui a

Ni pare bine că găsim aceste rânduri. Ele înlătură portretul de răsbunare al unui revoluționar italian de trei ori expulsat de Cuza ca Domn — cum însuși acel Marc' Antonio (Canini), în această privință defăimător, o spune —, care, în cartea sa *Vingt ans d'exil*, descrie astfel trecutul de funcționar la Galați al marelui Domn: „Inainte de alegerea sa, Cuza era un mic boier ruinat de jocul de cărți. Se arată cu degetul la Galați un Italian, Delvecchio, care câștigase 200.000 de franci, pierduți de Cuza într'o singură noapte. Acesta fusese câtva timp prefect de Galați. Ca să-și îndatorească prietenii de cârciumă, el introduse o măsură pentru spirtoase, care întrecea cu mult măsura legală (!). Aceasta e faimoasa „ocă a lui Cuza", care i-a meritat atâtea strângeri de mână și toasturi în cârciumele Galațului. Iată ce făcuse memorabil în cursul administrației sale. Era așa de despreţuit, încât negustorii greci îl opriseră de a intra în *Lesche (sic)* sau clubul lor (!). Era cunoscut ca un prieten devotat al Rusiei. Dar, fiind lipsit de instrucție (!) și cu totul compromis *(décrié)* prin purtarea sa privată, nu se bucura de nicio influență [1]."

Intorcându-ne însă la ideile partidului național,

---

parfaitement profité des leçons de ses maîtres, ainsi que du mouvement intellectuel de la France, venait d'être nommé depuis peu, par le prince Conaki-Vogoridès, Caïmacam de la Moldavie, aux fonctions de préfet de Galacz. Administrateur intelligent et dévoué, homme d'initiative, plein de patriotisme, M. Cousa s'est identifié au développement de Galacz et à la prospérité de la Moldavie. C'est dignement répondre à la confiance du prince Conaki-Vogoridès; pp. 46-7.

[1] P. 213. Un alt „filoromân", Vaillant, ar fi spus, după alegerea lui Cuza, că „lumea era atât de încurcată, încât ar fi luat și pe un Țigan ca Domn: și poate că mai bine ar fi fost să iea un Țigan"; *ibid.*, p. 215.

față de Cuza care se ținea încă în reservă, de și n'am putea spune, cum pare a reieși din această broșură, că era și el partisanul candidaturii lui „Conachi-Vogoridi", pe care ar fi recomandat-o chiar lui Doze,— iată cum le înfățișează acesta:

„Partisanii Unirii (și ei sânt numeroși, ba am găsit și printre adiutanții" — *Cuza el însuși!*—, „pe cari și i-a ales prințul Conachi-Vogoridi), partisanii Unirii scoteau înainte avantagiile a ceia ce numesc ei o căsătorie de rațiune și de inclinațiune, în care inima se găsește de acord cu interesele. Anticipând asupra evenimentelor, ei vedeau acum Moldo-Valahia cu o Capitală nouă, așezată la hotarele celor două Principate; fără să li pese de drepturile seculare ale Iașului și Bucureștiului, se desemna un punct central. In epoca noastră de înviere a naționalităților, în care *teutonismul, panslavismul, scandinavismul* au trezit atâtea visuri, atâtea miragii înșelătoare, am auzit spuindu-se la Galați și la Iași: *De ce să nu reconstituim vechea Dacie supt numele de România? Oare Ardealul, Banatul, Bucovina, Basarabia nu au format odată vechea patrie a părinților noștri?* E o temă atât de fecundă această trezire a unei naționalități reconstituindu-se, culegându-și fărâmile răslețite și remaniind harta Europei[1]"...

---

[1] P. 72: „Les partisans de l'Union, et ils sont nombreux, j'en ai même trouvé parmi les aides-de-camp que s'est choisis le prince Conaki-Vogoridès, les partisans de l'Union, faisaient valoir les avantages de ce qu'ils appellent un mariage de raison et d'inclination, où le coeur se trouve d'accord avec les intérêts. Anticipant sur les événements, ils voyaient déjà la Moldo-Valachie avec une capitale nouvelle, située sur les frontières des deux Principautés; sans s'inquiéter des droits séculaires de Jassy et de Bucarest, on désignait un point central. Dans notre époque de résurrection des nationalités, où le teutonisme, le

G. Le Cler, care-şi publică lucrarea, *La Moldo-Valachie, ce qu'elle a été, ce qu'elle est, ce qu'elle pourrait être,* la Paris în 1867, e poate cel mai sigur în judecăţile sale. A găsit oraşele în foarte rea stare: Giurgiul e plin de noroiu, Bucureştii „un sat nemărginit", în care vitele se taie în stradă şi pe alocuri se văd coşmege ca nişte bordeie, dar băciuiesc 30.000 de slugi, etc.

Ceia ce loveşte mai mult pe acest om de bine e deplorabila stare a sărăcimii şi a ţeranilor în deosebi. „Atâta prisos şi atâta lipsă desăvârşită, atâta lux şi atâta miserie..., zău că sufletul se umple de jale." Lângă locuinţi imposibile, altele pline de „covoare de Aubusson şi de Smirna, mobile de Viena, lucruri de Paris, porţelane de China, Ungaria, Sèvres, pe etajere fleacuri costisitoare." La ţară, bolnavii „mor fără ajutor, întinşi pe vre-o rogojină goală sau pe pământ chiar; cu o resemnare ce înduioşează... Ţeranul e slab, palid, stors, zdrenţuit, bătrân, înainte de vreme; privirea-i tristă şi veştedă se pleacă spre pământ" (e vorba de părţile moldoveneşti lângă Bârlad).

Clasele superioare nu-şi simt datoria. „Mi s'a întâmplat să vorbesc cu persoane de distincţie; la întrebarea de ce nu se gândeşte nimeni să ajute atâtea miserii şi prin ce capitulaţie de conştiinţă se ascun-

---

panslavisme, le scandinavisme ont suscité tant de rêves, tant de mirages décevants, j'ai entendu dire à Galacz et à Jassy: „Pourquoi ne pas reconstituer l'ancienne Dacie sous le nom de Roumanie? Est-ce que la Transylvanie, le Banat, la Bucovine, la Bessarabie n'ont pas formé jadis l'antique patrie de nos pères?", etc. — P. Poni îmi atrăgea atenţia asupra faptului că Doze, pe care l-a cunoscut, ca şi pe Caussin, a fost profesor în familia cunoscutului scriitor Albineţ şi că a murit, de relativ puţin timp, în ţară.

deau ele aşa de dibaciu în saloanele din Iaşi, din Bucureşti şi din Paris", nu ştiu ce să spuie.

Ei, în convorbirile lor goale, şi cu toate bibliotecile, adesea de paradă, nu înţeleg ceia ce lovește de la început pe orice străin cu simţ omenesc, anume că „fondul naţiei îl fac ţeranii; de şi au rămas evlavioşi, închinaţi plugăriei, de şi au păstrat tradiţiile şi limba părinţilor, de şi răbdătoarei lor supuneri, credinţei lor în trăinicia neamului românesc, nădejdii lor într'un viitor mai bun se datoreşte păstrarea autonomiei naţionale, trebuie să spunem cu părere de rău că ei poartă stigmatele unei îndelungate suferinţi, ale privaţiilor şi sarcinii unei şerbii aspre". Evreii, „regii Moldovei", îi exploatează în voie, şi nimeni nu-i apără. Totuşi, scrie autorul, care s'ar părea a fi ofiţer din misiunea franceză, „bine comandaţi, aceşti oameni ar putea să ţie piept celor mai buni ostaşi ai Europei". Ei ar înoi zilele pe care le pomeneşte crucea profanată de la Călugăreni, al cării hal l-a văzut cu indignare călătorul[1].

O coborâre prin Predeal, pe un drum care-l încântă, deschide călătoria la noi a lui Adolphe d'Avril, slavistul, înrudit cu familia Odobescu[2].

D'Avril vine la 1868 din Timişoara spre Braşov cu căruţa, veche, murdară, cu numele scrise pe postavul căptuşelei. Indată Românii apar: la Lugoj, i se spune că vinurile nu sânt ungureşti, ci bănăţene; piaţa e plină de ţerani veseli, de fete zimbitoare, cu lungile cozi pe spate. La Sas-Sebeş, vechea biserică săsească place călătorului cu pregătire artistică: îi „merge la inimă" *(m'a été au coeur)*. Dar pentru

[1] Pe larg în broşura mea *Un martur străin al păcatelor noastre,* Vălenii-de-Munte.

[2] *De Paris, à l'Ile des Serpents,* Paris, 1868. Cf. Nestor Urechiă, în *Propilee literare,* II, p. 14.

unele turnuri, românești, se pare, calificativul de „hidos": stilul e „clasico-chineso-moscovito-sferoido-pretențios". La Sibiiu, i se râde în nas când cere de mâncare. Casele săsești în drumul spre celalt mare centru de comerț îi par „uniforme și serioase, dar fără poesie". Pe Români îi vede și în piețile cetăților: interesantă baba care, întrebată dacă marfa ei e bună, răspunde: „bună cui îi place". După spusele lui Gabelentz, în *Globus,* apoi în *Tour du Monde,* și el crede că se merge spre „marele regat daco-român care ar avea ca primă condiție anexarea și asimilarea Ardealului la Moldo-Valahia"[1].

De la Brașov, cu o sprintenă căruță românească. La Predeal, invitație la „șeful stației militare": doamna știe franțuzește bine și poartă moda de Paris. Se trece pe lună spre Ploiești, apoi spre Buzău. La Mizil sub-prefectul ajutor se presintă pe jos, calul fugindu-i înainte. Cam așa pățește și sub-polițaiul buzoian. D'Avril e găzduit la episcopie, unde intendentul e un Macedonean. Prefectul vine și „vorbește despre alegeri: ca toți prefecții". Toată țara aceasta e foarte vie: *le pays n'a pas l'air mort ou en pourriture.* Nu trebuie judecat după București.

Spre Galați, cu alaiu oficial de dorobanți. Se descriu străzile largi, casele frumoase, de și amestecate —de ce să se gonească în suburbii săracii?, spune inima bună a drumețului. Se semnalează casa Rodocanachi, a lui Cuza-Vodă, unde stă consulul engles. Nu e uitat mormântul lui Mazeppa; relații cu episcopul Melhisedec la Ismail, cu biserica „academică", și Bolgrad (1.500 de familii). Restul e ce se vede și azi. D'Avril asistă, în ziua de 29 Februar, la desfacerea gheței.

---

[1] P. 17.

Comisia dunăreană, cu lucrările ei, prinde un întreg și larg capitol, în cursul căruia se vorbește și de altceva: Isaccea, cu biserica rusească, Tulcea, cu biserici naționale deosebite, banca agricolă, de caracter special, în Dobrogea (1% pe lună). Nimic despre Sulina. Și Alsacieni pe aici. Nu lipsesc nici localitățile basarabene Paștile la Vâlcov. Trupa de la Palais-Royal joacă *Le Fils du giboyer*, piesă aspru criticată de Parisian. „Râsul publicului îmi face rău." Două piese scandaloase: *voilà notre enseignement en Orient!* Pretutindeni în deltă, graiu românesc: *c'est la langue d'échange*[1]. Se insistă asupra posibilității de a face din Jibriani „portul viitor al României".

Un alt capitol presintă Bucovina în 1869: rabinul de la Sadagura se vede întâiu, având în față pe Hacman cu palatul lui episcopal din Cernăuți,—și nu se uită păcatul anexării austriece, după broșura tipărită anonim de Kogălniceanu. In Cernăuți se află un preot frances rătăcit după „orfanii fratelui". Câteva rânduri despre Suceava.

Cum d'Avril se coboară la Roman, capitolul următor presintă în bloc Moldova, dar nu e mult de cules. La urmă o nuntă evreiască, în lumea bogată, cu invitații în franțuzește, reproduse; multe doamne groase cât „turnul lui David". Se mănâncă jambon.

Vor veni apoi poesii populare, note istorice despre mănăstirile închinate. Cu vaporul, d'Avril va merge de la Galați la Giurgiu, *unde el fusese la 1854, fumând ciubuc cu Bourée și Omer-Pașa*[2]. De aici cu căruța la București, unde petrecuse câtva timp la aceiași dată, păstrând cele mai bune amintiri, care, acum, se întăresc. Va întrebuința vremea cu excursii

[1] P. 66
[2] P. 196.

la Câmpulung şi Rucăr, la Argeş, la Goleşti şi Leordeni [1]. „Multe sânt de spus asupra locuitorilor României; dar, dacă-i iei de sus şi până jos, de la cel mai mare boier până la ţeran şi ţerancă, este ceva care nu li se poate tăgădui: farmecul." Şi iată că, pentru a mulţămi celor cari aşa de larg îl au, învăţatul frances dă o largă şi caldă istorie a Unirii din 1859 şi a Domniei lui Cuza-Vodă.

Peste un an, la 1869, Ernest Desjardins, venit anume ca să studieze chestia evreiască în România, lădu, într'o revistă şi în placheta *Les Juifs de Moldavie*, [2] nu numai ştiri preţioase, de altfel cunoscute, supra subiectului care-l interesa, arătând că persecuţiile de care răsuna Europa sânt o închipuire. Iar şi unele desemnuri, ca acelea care înfăţişează o stradă din Botoşani, cu înaltele biserici şi simpaticele căsuţe vechi.

La 1873 apare cartea lui Félix Martin, *Le Bas Danube et les principautés danubiennes*.

Din ţară el cunoaşte cursul Dunării, cu Delta, Severinul, oraş regulat, de şi cu case joase. Buzăul, unde a văzut o îngropare solemnă, după arhaice tradiţii, Galaţii, cu o populaţie care ar putea creşte de la 25.000 la 100.000, cu portul prăfos şi noroios, având „pavaje „de o simplicitate barbară", cu oraşul de sus „destul de european", cu Evrei germani şi mari negustori greci, cu locuitori români cari-şi tot înstrăi-

[1] P. 270.

[2] Il y a beaucoup à dire au sujet des habitants de la Roumanie; mais, si vous les prenez depuis le haut jusqu'en bas, depuis le plus grand seigneur jusqu'au paysan et à la paysanne des champs, il y a une chose qu'on ne leur peut dénier, c'est le charme ; p. 197.

nează avutul. Despre portul dunărean al Moldovei vorbeşte mai mult: pomeneşte Vadul Ungurului, la cul Brateş, de unde se trimete peşte şi'n Ardeal Din starea de la început, fără apă, fără gaz, cu maidane şi porci pe străzi, asemenea cu oraşele începătoare din America de atunci, este un om care încearcă a ridica Galaţii, „hausmanisându-l"; e Moruzi, care a trăit în Franţa, Austria şi Italia, un artist distins şi un priceput musicant, al cărui fiu a luptat pentru Franţa în armata Loirei [1]. Brăila a întrecut Galaţii: în 1870 prin ea se trimeteau 1.605.892 *quartiers* (de 2 hectare) de cereale, 3.956.076 ocă de făină, iar prin Galaţi numai 751.607, de o parte 1.209.053, de alta. In Ismail, cu cetatea dărâmată la 1856, erau odată 30.000 de Ruşi.

La Bucureşti îi atrag privirile „Podul", Cişmegiul, birjarii „lipoveni", halele, făcute după cele centrale din Paris de un Frances — şi viaţa scumpă. Intre cele o sută cinzeci de biserici, unele presintă interes, „prin „stilul original care se pare a fi derivat din cel bizantin. E o arhitectură policromă, în care nuanţele strălucitoare *(éclatantes)*, roşul, verdele şi aurul, sânt întrebuinţate ca să facă a reieşi fineţa coloanelor sculptate, bogăţia capitelelor care le încununează [2]".

In genere are bune opinii despre noi. „La început" scrie el, „nicio ţară nu pare aşa de lipsită de interes şi de pitoresc, dar o cercetare mai adâncită mi-a arătat că sânt puţine ţeri care să ofere atâtea elemente felurite studiului istoricului, arhitectului, inginerului." Zilnic cresc relaţiile de comerţ. „Rasa a

[1] Se recomandă „raportul lui, apărut la Bucureşti, în chiar acest an, şi Călăuza pe Dunăre, din 1863" a maiorului Papazoglu. Scriitorul cunoaşte şi pe Vaillant şi Istoria francesă a lui Kogălniceanu.

[2] Pp. 37-8.

păstrat caracterul ei, originalitatea ei osebitoare, în mijlocul atâtor desastre." Tineretul, ca și cel din 1848, care făcuse un apel la Românii din Basarabia, din Ardeal, din celelalte provincii vecine cu Țara-Românească", vrea și acum „să vadă uniți într'o singură națiie pe toți cei cari vorbesc limba[1]".

Franța e mult iubită. „N'am văzut nicăiri afinitatea raselor manifestându-se într'un chip așa de izbitor ca la Români. Așezați așa de departe de Franța, încunjurați de Guverne străine sau chiar dușmănești ideilor francese, ei au pentru noi o simpatie pe care n'o egalează decât aversiunea lor față de rasa germană... Pentru cine a locuit câtva timp România, e evident că în fundul acestei simpatii (*attachement*) adânci și sincere e altceva decât recunoștință, sau chiar interes: asămănarea originilor și caracterelor explică aceasta într'un chip mai natural și mai adevărat[2]." De aceia-l miră coifful prusian al poliției bucureștene. Opera de căi ferate a lui Strousberg, „cu cartonul bitumat" al fundațiilor sale, cu gările de favoare departe de orașe, e aspru criticată. Lăudându-se fapta lui Cuza-Vodă față de pământurile mănăstirești și de țerani, se afirmă că urmașul său străin e „un om de spirit foarte mediocru și de o

[1] Le rêve de la jeunesse roumaine est de voir réunî en une seule nation tout ce qui parle sa langue; p. 23

[2] Je n'ai vu nulle part l'affinité des races se manifester d'une manière aussi frappante que chez les Roumains. Placés si loin de la France, entourés de gouvernements étrangers ou même hostiles aux idées françaises, ils ont pour nous une sympathie qui n'a d'ègale que leur aversion pour la race allemande... Pour qui a habité quelque temps la Roumanie il est évident qu'il y a au fond de cet attachement profond et sincère autre chose que de la reconnaissance ou même de l'intérêt: la similitude des origines et des caractères l'explique d'une manière plus naturelle et plus vraie; p. 24.

mare slăbiciune de caracter", adăugindu-se: „Domnia lui va trece nezărită în istoria României".

Aici călătorul francez, care vedeà bine atâtea lucruri, se înşela.

Léon Hugonnet, care a lăsat, în *Six mois en Roumanie* (Paris 1875), o plăcută descriere a călătoriei făcute la noi în 1871, când se făceau pentru Franţa învinsă colecte pe care mândria lui le suferia cu greu, vorbeşte mai mult de aparenţele Iaşului, cu „clubul de patinaj", înaintea gării, cu multele biserici, pe care nu le prea înţelege, cu otelele infame şi cu cartierul evreiesc, urât. Nu-i plac imitaţiile de spectacole parisiene, dar îl interesează *brâul* şi *căluşarii*, sănii şi ochii frumoşi din loje. Cu trăsura merge, prin Vasluiu (cu „Otel Rusia"), Bârlad şi Tecuciu, la Galaţi, potrivită capitală a României şi oraş în care, la *Café du Commerce*, află Francesi, Confundă, la Bucureşti, Facultăţile cu Spitalul Colţei, adevărata Universitate fiind atribuită numai Academiei. Şi aici un local pentru Francesi, *Café Bressol*. Nu află gust pentru opera italiană şi jocul actorilor de la „Naţional" şi ţine de rău pe Ulyse de Marsillac, de la *Journal de Bucarest*, care într'o conferinţă a maltratat pe Victor Hugo. La Bossel ascultă pe o cântăreaţă franceză de ultima treaptă. Il interesează lăutarii. In mai multe locuri dă trecătoarea visiunea a lui Vodă-Carol, tânăr. Plecând în Maiu 1872, se îndreaptă, prin Giurgiu, spre Apus.

O vedere a Dobrogii în momentul când se lucra la linia ferată Cernavoda-Chiustenge o dă, cu multe amănunte pitoresci, Henry C. Barkley, în cartea sa, apărută numai la 1876, *Between Danube and Black Sea or five years in Bulgaria*. Viitoarea Constanţă îi apare numai ca „o mică adunătură de miserabile co-

libe de lut cu minaretul unei moschei țâșnind din mijloc[1]." Cernavoda are vre-o cinzeci de case românești[2]. Barkley va vorbi nu numai de oile bulgărești, ci și de Românii așezați în provincia turcească ale cării perspective nu le putea gâci nimeni; familia Vlad, cu fetele Maria și Rada, Ion Popa cu ai lui[3]. La întors, Englesul trece pe la Giurgiu și în treacăt își bate joc de nu știu ce escroc de-ai noștri, pe care-l botează: Coq-wheels-and-guano[4], și se îndreaptă prin Orșova spre Apus.

Un ofițer norvegian, mort deunăzi, Gunnar Sölfest Flood, vine la noi încă din Decembre 1876 și, războiul neîncepând încă, se întoarce după două luni, pentru a reveni în România odată cu deschiderea hostilităților.

Făcând drumul prin Moldova, el găsește satele o grămadă de bordeie, dar îi place pitorescul orașelor din care se ivesc vârfurile clopotnițelor. Și la București căsulii proaste, până în centru, cu luxoasele magazine, noroiu pe străzi; „amestec destul de pronunțat de bogăție și sărăcie". Meșteri lucrând turcește pe pământ, populație asemenea cu pescarii Norvegiei. Lucrul la stradă se face încet, cu vorbă, cu glumă.

Il interesează armata, pe care o cercetează, fiind condus de tânărul ofițer Romul Magheru și de colonelul Barozzi. Bune căsărmi, ordine militară, lucrări de „fortificație pasageră", pe care le admiră, ca și lucrările de topografie ale elevilor Șco-

[1] A small collection of wretched mud-huts with the minart of a mosque sticking up from the midst; p. 21.

[2] P. 41 și urm.

[3] Pp. 46 și 288 și urm.

[4] P. 304.

lii militare. Spitale deosebit de curate. Cavaleria are foarte buni cai. La manevre perfectă disciplină, dar totală nepregătire de luptă; nu pot face războiul; „aș prefera să mă lipsesc de el", dar „au încă timp și pot învăța multe", Nu crede că teritorialii pot fi buni de ceva. Laude pentru ținuta ofițerilor. Defilările, îngrijite.

La Cameră, elocvență ușoară, superioară celei norvegiene, une ori gâlceavă, „doi-trei vorbind în același timp", retractări impuse de președinte; votul secret e visibil, se fumează lângă președinte. Domnul găsește că se vorbește prea mult, și nu uită să adauge că președintele Consiliului, I. C. Brătianu, e „un mare orator".

Dar pe Flood îl interesează și cultura: Teatrul, unde unele doamne întorc spatele scenei, Opera, „la înălțimea celor mai bune din orașele europene", asilul Elena Doamna, care face o foarte bună impresie, Museul, fără a-l judeca.

Nu uită obiceiurile: umblarea preoților cu aghiasma, Boboteaza la Zlătari, o nuntă evreiască.

Vede și pe străini, la biserica evangelică, la societatea de gimnastică, unde i se spune că Românii nu iubesc pe Germani. Inginerul engles al liniei Predeal a întrerupt lucrul din lipsă de bani.

La Galați, porci pe cheiu, „otel de familie turcesc", Müller. Negustori greci, cari merg iarna la Constantinopol și Atena, boierii la Paris și Viena. La Brăila, mai multă rânduială în străzi, murdare, și clădiri, societate de gimnastică germană și cu indigeni; miros de usturoiu nesuferit. Vile frumoase la Buzău, unde strada-șosea e mai bine întreținută și otelul miserabil; se descrie drumul mare, bun pentru Rușii cari vor veni, și podul, presintat cu amănunte. La Giurgiu, unde străinul observă mai ales femeile fru-

moase (cele din Bucureşti nu-i plac). E lăudat şi Turnul-Măgurele cu otelul Zotu. La Craiova, represintaţie de teatru cu „o piesă în genul *Falimentului* lui Björnson".

In a doua călătorie, Norvegianul trece la Sistov, pentru a se întoarce la Zimnicea şi a ajunge la Poradim. Află aici şi pe căpitanul danes Hedemann, al cărui jurnal a fost de curând tipărit în „Analele Academiei" de generalul Rosetti. Presintarea luptelor de la Grivita nu interesează aici ; nu se uită „bizarul" voluntar Nunuţă Roznovanu. De semnalat dorobanţul în picioare pe linie, căruia i se atrage atenţia că-l văd Turcii şi el răspunde: „Dar îi văd şi eu". După căderea Plevnei, oaspetele bea pentru „proclamarea regatului român". A doua şedere în Bucureşti e ocupată mai mult cu cercetări de tehnică militară. Pe Flood îl atrag îndată operaţiile din jurul Vidinului. O a treia apariţie în Capitala României e în ajunul plecării în patrie[1].

Dintre călătorii cari au străbătut în 1877 ţerile noastre pentru a urmări războiul cu Turcii, călători pe cari i-am pomenit şi analisat în *Istoria Războiului pentru independenţă* — şi trimet la această carte— aleg, pentru noutatea informaţiei, şi pe un rarisim Spaniol, madrilen, corespondent al ziarului *Imparcial,* marchisul del Valle de Toje.

La 30 April, el arată că la Turtucaia se semnalează 8.000 de oameni de trupe uşoare turceşti. Incă de la 27 ale lunii trimesul era la Calafat. Un marinar îi spune că Ruşii, la Galaţi, utilisează toate îmbarcaţiile româneşti pentru a trece Dunărea în Do-

[1] Notele, inedite, au fost traduse de generalul R. Rosetti, în *An. Ac. Rom.,* seria III, VIII, mem. 9 (1928).

brogea. „In acest moment ajunge până la auzul meu sunetul trâmbițelor turcești de seară, și acordurile lor stridente străbat Dunărea: curioasă muzică pentru o ureche europeană[1].” Căldura primăverii înaintate e foarte mare.

La 10, din Calafat (n-l din 20), se ieа în batjocură pornirea războinică a Românilor: „Hotărât că Românii își propun să plece la cucerirea de lauri: se poartă așa de belicoși, de nu e nimeni să li impuie[2]”. Turcii au greșit lăsându-i să ocupe situații așa de strategice. Românii au 21-15.000 de oameni, cu șase baterii, dar numărul lor crește zilnic, și într'o săptămână vor ajunge a fi 20.000. „Ca toate armatele de formație mai recentă, armata românească oferă materie largă criticei; fără îndoială că au progresat deajuns de doi ani în această privință, și mai ales în clasa ofițerilor, cărora nu li se poate reproșa decât o deosebită încredere în persoana lor. Soldații sânt de bună înfățișare, viguroși, sobri și disciplinați. Armamentul lasă ceva de dorit, mai ales cel al reservelor și miliților, care în general se compune din puști cu piston”[3]. Artileria, amestecată, are vre-o „duzină” de baterii Krupp nouă. Locuitorii fug din Calafat. Abia se află hrană la casa ofițerilor.

La 2 August (n-l din 12) din Țarevița iscălește Al-

[1] En este momento llega á mis oidos el sonido de los clarines turcos que tocan retreta, y sus estridentes acordes atraviesan el Danubio. Singular musica para un oido europeo!— La 9 Maiu știri din București, fără însemnătate.

[2] Dicididamente los Rumanos se proposem salir á la conquista de laureles: andan tan belicosos que no hay quien los sujete.

[3] Como todos los ejércitos de formacion muy reciente, el ejército rumano ofrece materia larga a la critica: sin embargo de haber progresado bastante de dos anos á esta

Fredo H. Montojo, arătând că Românii au intrat la Nicopol.

Corespondența din Zimnicea, la 3 (n-l din 15), observă că lipsesc știrile, Rușii oprind orice comunicare. Corespondenții trebuie să fugă deci din România. Țarul se crede că ar voi să treacă pe la Frățești. S'ar lucra la Ada-Calè pentru un pod.

Dar știrile vin din București la 18 ale lunii (n-l din 29): Ieri a plecat de acolo generalul Gurco, mergând în Basarabia: el va aduce cavaleria gardei. A doua zi după aceasta sosesc colonelul frances Gaillard, generalul Zefcari, colonelul Slăniceanu, șef de statmajor, colonelul Fălcoianu, directorul Ministeriului de război. Gaillard și Slăniceanu pleacă spre Giurgiu pentru cartierul Țarului. Domnul nu va merge la Nicopol ori la Turnu, ci lângă Craiova. Numai o divisie românească trece Dunărea. Traducând din românește, corespondentul spune că Românii vreau nu numai gurile Dunării, ci linia Cernavoda; nu primesc o înțelegere cu Bulgarii în ce privește Constanța. „Intre Români și Bulgari există une ori atâta antagonism, cât între Români și Turci[1].“ Corespondenții de războiu se adună la serbarea de caritate a Crucii Roșii la Rașca, serbare organisată de Societatea de tir; doamne fac vânzarea. „Grădina, luminată splendid, presintă un aspect superb; era plină din capăt în capăt. Orchestra teatrului Operei a executat

---

parte, con especialidad en las clases de oficiales, à los que no puede reprocharse mas que el cuidar si es no es demasiado de su persona. Los soldados son de buena presencia, vigorosos, sobrios y disciplinados. El armamento deja algo que desear, especialmente el de las reservas y milicias, que por lo general se compone de fusiles de piston.

[1] Entre Rumanos y Bulgaros existe tal vez tanto antagonismo como entre Rumanos y Turcos.

admirabil câteva bucăți. Conducătorul ei, Germanul Ch. Wiest, a cântat din vioară, cu întovărășire de piano, având compoșiții delicioase[1]." „Adorabila Keller, cântăreață alsaciană"—adăugim: favorita octogenarului cancelar rus Gorceacov—, cântă din Lecocq, Offenbach, precum și „Tirolesa" lui Weckerlin. D-ra Mora, Italiancă, se produce cu „două foarte dulci compoșiții românești" *(dos lindisimas composiciones romanas)*. La tombolă vinde și „frumoasa princesă Ghica" *(la bella princesa Ghica)*. In public—firește Gorceacov, cu consulul Rusiei, Stuart, și generalul împărătesc, Jomini. Brofft otelierul e expulsat de la cartierul rusesc pentru că lua 25-30 de franci pentru un dejun.

Tot din București se scrie la 21 August (n-l din 28). Nimic neputându-se afla despre războiu, corespondenții umblă desperați pe străzi. D-ra Keller și o tovarășă merg Joi la cartierul rusesc, pentru o reprezentație-două. Legiunea bulgărească — formată la Ploiești, unde Marele Duce Nicolae îi încredințează steagul țesut de doamnele din Samara, — se luptă admirabil; Turcii nu dau cartier prinșilor bulgari. Bulgarii din corpul lui Scobelev se poartă tot așa.

La 22 (n-l din 30) se semnalează plecarea de la Filaret a 500 de reservișți ruși, veseli, entusiașți, cu un preot. Neavând alt subiect, el va presinta — ca și unii corespondenți francesi— Moșii, bâlciul de la Filaret. „Cum la Madrid e clasic Sf. Antoniu de la *Florida,* așa e clasic Filaretul în București. Se află

---

[1] El jardin, iluminado espléndidamente, presentaba un aspecto soberbio, estaba lleno de bote en bote. La orquesta del teatro de la Opera ejecuto admirablemente algunas piezas. Su director, el Aleman Ch. Wiest, toco al violin, con acompaniamento de piano, dos composiciones deliciosas.

așezat aici un bâlciu permanent, lângă o fântână monumentală cu cea mai bună apă. Lumea merge s'o bea, aţâţându-şi setea cu rahat, dulce turcesc făcut cu amidon, zahăr şi migdale. Deocamdată, vasta întindere din vale serveşte ca staţie a mii de căruţe de transport[1]." Ion Brătianu, care a fost la Ţar, se întoarce la Domnul său: mâne va fi la Bucureşti. Oraşul petrece. Corespondentul nemereşte la un teatru grecesc, care-l încântă. La *Union Suisse* compania dă „Vesperele revoluţiei greceşti" *(La vespera de la revolucion helénica)* de consulul Alexandropol („Alexandrave"), în şase acte, un „modelo de grandiloquencia": pronunţia e purisimă, fără rival, lipsind nasalele, guturalele, sunetele mute. Asistă ziariştii greci Paschidi, Sabini.

La 23 August, corespondentul scrie că toate trupele româneşti se află acum în Oltenia. La 24 (n-l din 31) semnalează plecarea de garibaldini spre Atena.

Scrisoarea din 26 (n-l din 4 Septembre) e de la Giurgiu, unde ziaristul spaniol ajunsese prin Alexandria. Oraşul a fost distrus: o bombă a izbucnit la gară; numai Otelul Petersburg e deschis, însă proprietarul oferă un cort afară. Totuşi cutare proprietar clădeşte în piaţă, profitând de ieftinătatea lucrului.

Din Poradim, la 5-6 Septembre (n-l din 16), se vorbeşte, în sfârşit, de lupta de la Griviţa. Carol I-iu trece în revistă trupele, supt un soare canicular:

[1] Como en Madrid es clasico San Antonio de la Florida, Filaret es clasico en Bucharest. Encuéntrase allì establecida una féria permanente chamada fuente monumental, un agua que es la mejor de toda la comarca. Las gentes van à beberla, excitàndose la sed con rajac, dulce turco hecho de almidon, azucar y almendras. En la actualidad las vastas praderas del valle sirven de estacion à miliares de carretas de trasporte.

40.000 de oameni defilează înaintea lui. „*Trebuie să recunoaştem că acea armată e bine îmbrăcată şi încă mai bine echipată*[1].” Trec vânătorii, în costume de bersaglieri sau de trăgători din Alpi, roşiorii, cari samănă cu husarii roşii prusieni, călăraşii tipici, „pe cai mici şi nervoşi ca ai Cazacilor[2]”, dorobanţii, şi mai „clasici”, în presenţa lui Ion Brătianu şi a lui Robescu, directorul Poştelor. Domnul românesc e presintat ca „un om destul de simpatic, cu fisionomia dulce, de şi nu energică, de statură regulată, cu barba regulată şi plină”. Şi, în ce priveşte caracterul său: „E un om ambiţios, de foarte bună credinţă şi de cele mai bune intenţii. E un spirit înaintat. Ar vrea să meargă totdeauna mai departe decât îi permit împrejurările... Principele Carol, odată ce s'a declarat independenţa ţerii sale adoptive, îşi creiază merite ca să câştige coroana de rege, cu care e chemat a-şi încinge capu'n curând, dacă lucrurile nu iau o întorsătură rea[3]”. Informaţiile scriitorului asupra armatei, luate de la generalul Zefcari, aflător în oastea Marelui Duce Nicolae, urmează.

La 7, din Pelişat (n-l din 20) Spaniolul presintă pe Domn în tovărăşia lui Zefcari, a lui Cernat şi a ge-

[1] Hay que convenir en que aquel ejército va bien vestido y mejor equipado.

[2] Sus caballos son bajos y nervúdos como los de los Cosacos.

[3] Un hombre algo simpático, de fisonomia dulce aunque no enérgica, estatura regular, barba negra y poblada... Es un hombre con ambicion, muy buena fé y mejores deseos. Tiene un espiritu avanzado. Quisiera is siempre mas allá de lo que las circumstancias reclaman... El principe Cárlos, una vez declarada la independencia de su pais adoptivo, hace méritos por ganar la corona de rey que está llamado á ceñir en breve, si las cosas no toman un mal rumbo.

neralului rus Zotov. Cât despre situaţia armatei, „încrederea în triumf e mare. Unele batalioane româneşti, la trecerea, astăzi, a principelui înaintea lor, au strigat: Asaltul! Asaltul![1]". Brătianu poartă personal grija răniţilor.

O scrisoare din Bucureşti, 23 Septembre (n-l din 4 Octombre), celebrează admirabila stare a trupelor care ştiu că au câştigat biruinţa: „Efectul moral produs în sufletul trupelor româneşti de ultimele operaţii e escelent. Soldaţii aceştia noi se cred acum soldaţi deprinşi cu războiul şi ard de dorinţa gloriei militare. Toată lumea e martoră că armata românească ştie să se bată. Sângele vărsat n'a fost deci neroditor. Bine zicea colonelul Candiano Sergiu *(sic)*, în discursul pe care l-a ţinut la Turnu-Măgurele pe mormântul nenorocitului ofiţer Bogdan: „Trebuie să compătimim, camarazilor, pe viteazul Bogdan? Nu, pentru că nu e de plâns cine-şi varsă sângele pentru restaurarea şi gloria ţerii sale. Odihneşte-te deci în pace, prietene, tu ţi-ai făcut cu vitejie datoria[2]".

Se notează însă ofiţerii cari au greşit. Maiorul Lahovary—se cunoaşte acusaţia, şi răspunsul —, neobser-

---

[1] La confianza en el triunfo es grande. Algunos batallones rumanos, al pasar hoy el principe por delante de ellos, han gritado: El asalto!.... El asalto!...

[2] El efecto moral producido en el animo de las tropas rumanos por las ultimas operaciones es excelente. Esos soldados bisonos créense ya soldados aguerridos y arden en deseos de gloria militar. Todo el mundo está conteste en que el ejército rumano sabe batirse. La sangre vertida no ha sido pues estéril. Bien decia el coronel Candiano Sergio en el discurso que pronunció en Turna Magurela sobre la tumba del malogrado capitan Bogdan: „Debemos conpadecernos del bravo Bogdan, camarades? No, porque no es de llorar quien verte su sangre por la restauracion y la gloria de su país. Reposa pues en paz, amigo mio; tu has hecho valientemente tu deber".

vând a doua redută a Griviței, e scos de la statul-major. Un colonel M... s'a ascuns la ambulanță; colonelul G... e învinuit că n'a mers direct la asalt. Informatorul crede că ei și-au pierdut gradul, devenind simpli soldați. M.. ar fi fost chiar condamnat la moarte, dar Carol crede că nu trebuie să se verse sânge *astfel*. „Aceste acte isolate de lașitate au produs adâncă indignare în pieptul tuturor bunilor patrioți[1]."

Se adauge că lupta a dovedit superioritatea puștii Turcilor.

Din București, la 25 Septembre (n-l din 3 Octombre), se raportează trecerea Cazacilor, cu ofițeri tineri. La București se află Scobelev, Radovici, Gurco, care merge la Zimnicea să întâmpine garda. Rușii caută case de iarnă, care sânt puține; Gorceacov și-a găsit una. Ignatiev merge însă spre Chiev: e disgrațiat. Despre Bulgari are părere rea: sânt spioni turci. Din Bulgaria, de răul lor, cari și ucid, vin Evrei fugari, pe cari-i ajută bancherul Halfon.

Cum se vede, informatorul a câștigat pe încetul sentimente reale de stimă și simpatie pentru Români. Publicul spaniol, supt impresia știrilor de războiu, începe a se interesa de depărtatul popor latin.

Extraordinar de crudă, de și dreaptă pe alocuri, e critica lucrurilor de la noi pe care o dădea în 1879 un diplomat frances în trecere de la Severin la București și de la București la Giurgiu, de Moüy *(Lettres du Bosphore: Bucarest, Constantinople, Athènes)*.

Nimic nu-i place de la început. Nici natura însăși, orizontul „gălbuiu", casele ca niște clăi de fân, omul de o samă cu mediul, căci „el, căsuța și brazda

[1] Estos actos aislados de cobardìa han producido honda indignacion en el pecho de todos los buenos patriotas.

par că nu fac decât un bloc uniform, că sânt legaţi unul de altul, că sufăr aceiaşi soartă, cum au acelaşi aspect întunecat *(morne)* şi sumbru". Tot ce vede în Oltenia e numai „un colţ din societatea orientală, sumbră şi pitorească, miserabilă şi bogată în colori". De altfel o adevărată populaţie se caută în zădar: „omul lipseşte pe acest pământ melancolic: simţi impresia singurătăţii mute: sufletul rămâne uimit *(interdit)* şi morocănos". Câte un oraş lângă ape de suprafaţă, cu maluri joase — şi Oltul!—, apare ca „o insulă singuratecă în mijlocul suprafeţelor nemăsurate".

Bucureştii, cu biserici proaste, cu o Şosea bună şi cu case boiereşti ca la Ville d'Avray, nu pot să-l mulţămească: n'au „coloare particulară". E aceiaşi antitesă ca în toată ţara: aici „între luxul frances sau rusesc şi miseria orientală". „Elementele par a fi reunite prin hasard mai curând decât prin atracţiile vieţii împreună." Trec alături „popi zdrenţuiţi" şi echipagii de lux pe „străzile mlăştinoase" *(rues marécageuses)*. Nicăiri originalitatea, nicăiri armonia.

Şi aceste defecte le semnalează el în toată viaţa noastră, răpede prefăcută. E „o rasă încă rău echilibrată, care iea adesea viciile drept eleganţă şi nu vede totdeauna îndestul până la ce punct conrupţia la popoarele mari e răscumpărată prin un întreg trecut şi printr'un present întreg de virtuţi laborioase şi severe... Totul e de ordin composit, făcut din bucăţi *(de pièces et de morceaux)*; nicăiri o formă caracteristică, o societate distinctă. De fapt ei n'au nicio fisionomie bine hotărâtă *(bien tranchée)*, nu posedă nicio puternică literatură, nicio industrie, nicio arhitectură care să li aparţie şi nu pot concepe alt progres decât imitaţia mai mult sau mai puţin fericită

a popoarelor europene." De oare ce vorbeşte şi despre viitor, semnalează „puterea şi vitalitatea, foarte visibile".

Lucrarea următoare, din 1878, a lui Beaure şi Mathorel *(La Roumanie)* se sprijină pe o compilaţie şi, bine împărţită, are idei juste fără a însemna ceva în desvoltarea informaţiei apusene sau a ideilor lumii apusene faţă de noi.

In *Zig-zags en Bulgarie* din 1879, un ziarist francez, corespondent la trei mari gazete, dă şi preţioase ştiri despre împrejurările şi oamenii de la noi. Venind din Chişinău, în cursul războiului cu Turcii, i se pare a vedea în paşnicul Prut un zbor de „flamingi rosi". Mai autentic e murdarul otel ieşean, la care neglijenţa e în creştere de jos până la odăile călătorului şi pe care se grăbeşte a-l părăsi. Cum se întâmplă să fie în oraş de Dumineca Mare, călătorul calcă pe verdeaţa şi florile îngrămădite în biserici, unde slujba, făcută cu voie bună, îi place. La gară e haos, îngrămădire de samsari, speculă şi conrupţie.

In drumul spre Bucureşti, oprire, silită, la Bărboşi. Cu o diligenţă călătorul e dus la Focşani, cu casele albe curate în mijlocul grădinilor. Războiul nu se simte decât printr'un desertor purtat pe străzi, cu lanţurile la mâni,—pretinde martorul nostru. Uitam pe ofiţerul prusian von Liegnitz, care ar fi fost ataşat de Moltke la persoana Domnului nostru şi care poruncia ca stăpân în localitate [1].

Tot diligenţa duce mai departe, până la Buzău, de unde se iea din nou trenul pentru Ploieşti. Bulevardul nu exista şi casele mari încunjurau numai piaţa;

[1] El a publicat o lucrare militară care tratează şi despre războiul nostru .V. Iorga, *Războiul pentru independenţă*.

se semnalează cea mai frumoasă clădire: o şcoală. Se descrie pitoresc şi otelul în care se face popasul şi noul aspect al oraşului ocupat de cartierul general rusesc, pentru care trupe improvisate joacă în grădini (şi o Parisiană cu apucături ca pentru ocasie). Un portret bine făcut al Marelui-Duce Nicolae poate interesa pe istoric, ca şi acela al ataşatului francez la Petersburg, colonelul Gaillard, care fusese la Calafat cu Domnul, asistând la bombardarea turcească, şi care laudă pe soldaţii noştri. Lângă oraş voluntarii bulgari, în haină întunecată şi cu crucea roşie la căciulă, purtând steguleţele naţiei lor, se gătesc de luptă. Intâlnirea la gara din Ploieşti a prinţului rus cu stăpânitorul României e o pagină de istorie: pe Carol I-iu scriitorul e gata a-l confunda cu „un fercheş *(pétillant)* căpitan de vânători de la Vincennes". Marele-Duce, care asculta, „cu o indiferenţă mai mult sau mai puţin studiată" pe interlocutorul său, îi presintă pe princesa Şacovscoi, bătrâna conducătoare a ambulanţei lor ruseşti.

Bucureştii sânt descrişi ca „unul din oraşele cele mai plăcute din Europa, o adevărată oasă în mijlocul unei civilisaţii relativ puţin înaintate". Plac mai ales grădinile, care sânt pretutindeni, „bucolice", în amestecul de modeste lucruri vechi şi clădiri nouă: „căsărmi de închiriat cu cinci ori şese rânduri". Şoseaua e plină de Ruşi călări, otelele, restaurantele, grădinile, au în ele, zi şi noapte, oaspeţi buni platnici. Dar lumea nu-i iubeşte, pentru aroganţa lor, pe Ruşi. Niciodată în toate locurile acestea publice nu s'a văzut un Român şi un ofiţer rus aşezaţi la aceiaşi masă; niciodată la primblare n'am zărit ofiţeri din aceste două naţii în aceiaşi trăsură". Nu-şi vorbesc şi nu se salută, şi pentru ai noştri aliatul e un „năvălitor" de azi şi un „spoliator" de mâne.

Intre casele pe care le cercetează călătorul e a lui C. A. Rosetti, atunci şi preşedinte al Camerei Deputaţilor şi primar. Se înfăţişează plăcuta lui locuinţă şi se descriu seratele de Joi ale d-nei Rosetti, în care serate se lucrează, de femei îmbrăcate „naţional", la s'amă pentru răniţi. In redacţie, cu chipurile lui Mazzini şi Garibaldi, purtând dedicaţia, se discută în limba franceză. Din cei de faţă se zugrăvesc: Ion Brătianu, „frumos cap românesc de cugetător şi de poet, vorbind totdeauna cu o elocvenţă naturală şi găsind icoana caldă şi bătătoare la ochi pentru a-şi exprima ideile", Eugeniu Stătescu, melancolic, colonelul Pilat, fost locotenent-colonel în armata lui Bourbaki, cu „bustul lui crotonian", ba chiar Radu Mihai, prefect de poliţie. Intre străini, Englesul Forbes, Villiers (de la *Graphic*). Boyle (de la *Standard*).

La Bucureşti asistă Kohn-Abrest la sosirea Ţarului, în faţa căruia la Iaşi se sinucisese un ofiţer pe care el nu voise să-l graţieze. Francesului Guilloux, care conducea Căile Ferate, i se pusese în vedere împuşcarea dacă nu va sta pe locomotivă între şofer şi mecanic. Călătorul a văzut împodobirea cu un arc de triumf din partea elevilor Şcolii Militare, pe atunci lângă Gară, a Străzii Târgovişti, prefăcută apoi în Calea Griviţei. Podul Mogoşoaii era acoperit de verdeaţă şi de flori. Ziua foarte frumoasă era prielnică mulţimii ce se primbla. Oraşul i s'a părut Francesului „foarte potrivit *(avantageusement créée)* pentru marile serbători publice", sămănând astfel „cu calităţile solemne ale Italiei, dar cu avantagiul unei mai mari libertăţi *(laisser-aller)* şi cordialităţi în expansiune". Ţarul, răspunzând lui Rosetti, semnalat cu insistenţă de Ignatiev, îndreptase pe vorbitor, spunând că a tras sabia numai pentru „naţiile creştine

din Orient". Publicului i-a displăcut că Domnul n'a stat în prima trăsură, unde făcuse loc Doamnei, alături de Ţar, ci în a doua. Alexandru al II-lea, trist supt ploaia de flori, zâmbi numai odată când ea se prefăcea, la casa lui Stătescu, într'un potop. Brătianu avu două accidente şi de pe urma celui de-al doilea zăcu mult timp.

Se trece apoi la împrejurările războiului: Bombardarea Giurgiului, unde populaţia e surprinsă la cafenele — călătorul se presintă la faţa locului şi află pretutindeni distrugerea—, trecerea Dunării la Zimnicea— după ce povestitorul căutase pe Ţar la Alexandria—, luptele de la Sistov — unde află pe însuşi Canini, „bătrân confrate italian cu barba de fluviu albă, îmbrăcat în orice vreme cu un macferlan care ascundea pitoresc zdrenţe foarte pitoreşti" [1].

Intors la Bucureşti prin holdele aurite, pajiştile îmbielşugate şi înaltul porumb verde, cu ţerani din tablourile italiene ale lui Léopold Robert, Kohn-Abrest are o audienţă la baronul de Jomini, ajutorul lui Gorceacov. Aici se petrece: la Raşca, la „Dacia", la „Union Suisse", la Moşi, plin de samsari, pe când Paşa de Nicopol, prisonier, debarcă din tren la Filaret.

Călare, corespondentul merge apoi spre Zimnicea, plin acum de sucursalele marilor magasine, de restaurante, de aventurieri, de falsificatori. Aici sosesc veştile de la Plevna. La Nicopol află continua jignire a Românilor de către Ruşi. La Turnu-Măgurele întâlneşte din nou pe Brătianu, care, instalat la Prefectură, cerceta toate amănuntele cu cea mai mare grijă fără a înceta despre aceia de a conduce politica Prin-

[1] Pp. 174-5.

cipatului[1]. Don Carlos era acolo, foarte mult simpatisat de aliaţii noştri.

Un ultim drum e cu ofiţerii ruşi cari merg din Bucureşti spre Moldova, în Septembre, într'un moment când, la Buzău, la Brăila era frică de o invasie a Turcilor. Galaţii par „morţi", portul fiind închis şi negustorii străini plecaţi. La Brăila e linişte. Peste câteva zile se pare că ziaristul era la Corabia şi asculta discursul lui Brătianu către ostaşii ce treceau podul. Peste câteva zile el vede cu admiraţie soldaţii noştri mergând la asalt: „aceşti bieţi ţerani români cu blusele lor usate şi căciuli cu pene de curcan, ei de cari s'a râs atâta, au dovedit că ştiu să moară, dacă nu să învingă, şi că e în adevăr sângele vechilor Daci care li curge în vine." Şi Canini asistă la luarea întâii redute de la Griviţa[2]. Din douăzeci şi opt de ofiţeri de la 2 de Vânători rămaseră patru, la 5 dorobanţi cinci sute douăzeci de soldaţi din o mie cinci sute optzeci. Davila e acolo cu ajutorul medical; soldaţii sufăr totul în tăcere, dorind doar să scrie acasă.

La apropierea iernii Francesul părăseşte capitala munteană, căreia-i prevesteşte prosperitate, cu dorinţa de a i se păstra caracterul pitoresc. Portretele simpatice ale lui Brătianu şi Rosetti încheie cartea; al lui Kogălniceanu e mai bine schiţat.

Mă opresc aici cu bibliografia franceză. Cărţi ca ale d-lui Belessort sau aceia, superficială, a d-lui Léon Claretie, descrieri ca a d-lui Labbe *(La vivante Roumanie)*, ca ale d-nei Noëlle Roger şi ale soţului ei, profesorul Pittard, sânt prea nouă pentru a putea fi judecate într'o carte de cuprins istoric. Alte cărţi

[1] P. 236.
[2] P. 283.

care nu se află în țară vor fi analisate într'un suplement.

Un Engles, W. Beatty-Kingston, autorul mai multor lucrări de politică, a venit din nou la 1871 în Principate pentru a cerceta, ca și Francesul Desjardins, situația Evreilor aici [1]. Era provocat de adresa comunității din Bacău către un coreligionar din Anglia, cu plângere contra legii băuturilor și unei aspre aduceri la îndeplinire: ziarul *Daily Telegraph* dădu autorului, așezat atunci la Berlin, sarcina de a se informa personal asupra chestiei, care ajunsese de notorietate publică, mai ales că era deprins cu Principatele, destul *(tolerably)* de familiar cu limba românească și cunoscut personal bărbaților politici atunci la putere în București.

De fapt el fusese în țară, ori cel puțin în Moldova, pe care o află schimbată în bine, încă de la 1865. Nu mai era, spune el, o stare de lucruri ca „în secolul al XIV-lea". Dar își amintia încă de drumurile rele, de hanurile miserabile, de cârciumile la drumul mare și părerea lui e și acuma că în ultimul timp al Domniei lui Cuza-Vodă eram un neam de sălbateci, cu o clasă dominantă incapabilă și fără patriotism, neavând înainte niciun viitor.

Supt toate aceste raporturi, drumețul din 1871 are de ce să fie satisfăcut: trenurile puncțuale și curate, Grand Hôtel, cu patron vienes, la București, Hugues și Otel Concordia. Lăutarii îl distrează, și li reproduce câte ceva din cântece.

Situația politică supt regimul Lascăr Catargiu-Boierescu îl satisface tot așa de mult. Despre Prinț nu aude decât laude. Crede că Guvernul de la 1871 pregătia independența țerii.

---

[1] A *Wanderer's notes*, Chapman și Hall, 1888.

Iar, în chestia evreiască, el constată vechea toleranţă cu ceva bunăvoinţă mai mult, pentru a satisface dorinţile Puterilor în această privinţă. I s'a spus numai că elementul imigrat e prea numeros. Evreii însişi desmint informaţiile tendenţioase cu privire la ei.

In carte se află şi descrierea Sulinei, care i se pare un loc imposibil de locuit, a Tulcii, cu 20.000 de locuitori, în stradele căreia le primbli noaptea cu cavasul care duce înainte felinarul, a Bacăului, cu pavaj foarte bun şi frumoasă înfăţişare, a Romanului, unde elementul evreiesc i se înfăţişează aşa că s'ar speria, spune el, Londra, de dânşii, a Iaşului, complect stăpânit de elementul care provocase ancheta, a Galaţilor, refăcuţi şi împodobiţi, dar cu Moldovenii, sau numai boieri sau numai iloţi în ţara lor. Şi Englesul scrie că-l urmăria acest gând: „Dacă, din cele trei milioane şi jumătate de Londonesi, două milioane ar fi străini cu obiceiuri criticabile *(objectionable)*, cari ar fi luat întregul negoţ al Capitalei în mânile lor, nu-mi închipuiesc că restul de un milion şi jumătate i-ar privi cu simpatie"[1]. „Evreii în Moldo-Valahia de sigur au motive de plângere speciale, definite şi serioase, care strigau tare pentru o răpede lecuire, dar mi s'a părut că viaţa ţeranului român era o lungă jălanie *(grievance)* ...Starea lui ar fi fost nesuferită pentru orice fiinţă mai puţin îndurătoare, blândă *(amiable)* şi smerită[2]." Copiii lui se sting fără îngrijire; la un sat „dintre Ruginoasa şi Roman" în 1874 mor de difterie, din şaizeci de copii, cinzeci şi şapte[3]. Dar acestea sânt rele în curs de îndreptare, şi autorului îi place

[1] P. 53.
[2] P. 59.
[3] P. 60.

a spune că progresul nostru întrece şi pe al Rusiei, ca pavaj, lumină, administraţie, armată şi chiar grija de ţeran în ultimii ani[1].

In „Une course à Constantinopol" vestitul ziarist de Blowitz, ducându-se în Orient pentru a vedea de aproape cum se caută a se resolva vechea şi poate eterna problemă a Orientului, a trecut şi pe la noi. Cartea e tipărită la 1884 şi plecarea în acele vagoane paturi, care erau atunci o inovaţie şi pentru inaugurarea cărora de la Paris la Constantinopol se poftiau oaspeţi ca acesta, pare a se fi făcut ceva înainte de această dată. In trenul spre Bucureşti e pe aceiaşi listă de invitaţi, o întreagă societate în care şi distinsul povestitor care a fost Edmond About, şi el descriitor, din fugă, şi cu *acest* prilej, al ţerii noastre.

Locuri cari îi par banale între Timişoara şi Caransebeş. Porumbişti veştede, bălţi înverzite, noroiu frământat de căruţe. Apoi muntele apare şi râul ce se zbate în văile lui. E ca pe la Aar şi Reuss, scrie cunoscătorul peisagiilor Germaniei apusene. O limbă latină apare pe firme de la Vârciorova încoace. Asupra distanţei până la Bucureşti nimic. Dar Capitala noastră îl interesează pe călător, prin contrastele ce cuprinde.

„Capitala în naştere a unui regat care se naşte." In birjă, pe Calea Griviţei, încă suburbie sărăcăcioasă. Şi în centru, Palatul pare meschin, cu toate reparaţiile. Dar oraşul e viu şi tânăr. Spre Sinaia. Şes monoton. La Ploieşti gara plină de costume interesante. Soldaţi fac exerciţii în apropiere: oaste nouă. Radowitz, fost consul la noi, spusese lui Blowitz că regele, odinioară, la sfârşitul unei inspecţii nereuşite,

[1] P. 62.

plânsesc în toată forma. In această armată se păstrează năcazul pe Rusia, reaua aliată din 1877.

Sinaia-i pare drumeţului un colţ proaspăt şi vesel. Tocmai în ziua aceia se inaugura castelul Peleş şi C. A. Rosetti se întorcea de acolo în frac. Poftiţi la Palat, cu tot balul în care se aflau, cei douăzeci de călători află pe Regele în mare uniformă, vorbind cu Grigore Sturdza, într'o societate compusă din D. A. Sturdza, care ar fi avut în ziua aceia o „fisionomie afabilă şi zimbitoare", generalul Fălcoianu, colonelul Candiano Popescu, Gheorghe Chiţu şi Alecsandri.

In port românesc, regina e între domnişoarele de onoare, îmbrăcate ca şi dânsa. Cetitor al „Cugetărilor" înaltei Doamne, de Blowitz vorbeşte cu dânsa de literatură şi artă şi află că acest port e impus. Regele-i spune că la congresul din Berlin oaspetele a putut vedea pe delegaţii români, că numele lui i-a fost pomenit de Catargiu (Callimachi-Catargi) şi că, de altfel, marele ziarist e decorat cu Steaua României.

Cu acest prilej de Blowitz îşi aminteşte că a asistat cu C. A. Rosetti, în Paris, la îngroparea fostului ministru român în Franţa: ar fi murit de supărare pentru că fusese atacat şi disgraţiat.

Felicitat pentru Dobrogea, regele spune cuvinte adânci: „Fără îndoială în el însuşi acest schimb ar putea să pară acceptabil. Dar, în principiu, nu pot admite această teorie a schimburilor când e vorba de teritorii şi naţionalităţi. Nu dai numai pământuri, ci suflete pe care credeai că le-ai câştigat şi le cedezi. Nu totdeauna e un târg frumos. Dar, fiindcă se făcuse din aceasta o chestie de sentiment, discuţia ajungea fără folos. Numai, de fapt, nu-s două porturile ce am căpătat, ci numai unul: Chiustenge. Insă trebuie să cheltuim douăzeci de milioane şi să întrebuinţăm cinci ani pentru ca să iasă roade din a-

ceasta; avem nevoie de zece ani de pace ca să ajungem la acest ţel. Cum vezi, acest dar nu e fără preocupaţii."

De Blowitz spune că acei zece ani sânt garantaţi de Bismarck şi că în ţară alegerile pe patru categorii-colegii nu pot da surprinderi. Regele, înainte de a încheia, observă că sânt patru clase şi că nu pot fi mulţămite toate în acelaşi timp.

După visitarea castelului, se cântă şi arii naţionale, Regele dă semnalul aplauselor. Ceaiul se oferă călătorului de d-ra Teodori. Regele reia convorbirea, pentru ca să arate ce greu şi-a clădit „casa" de locuinţă, dar ce mulţămit e de consolidarea ţerii, cu o armată asupra căreia, în orice împrejurări, nu s'ar putea trece. Demonstraţiile de la Paris contra regelui Spaniei dau prilejul ca Suveranul să spuie că Alfons al XII-lea nu era vinovat pentru că Impăratul german îi dăduse un regiment în provinciile luate de la Franţa în 1871 şi că, oricum, asemenea scene „nu vor face mai dese visitele suveranilor la Paris". Şi întâlnirea lui Gladstone cu Ţarul la Copenhaga-i pare un act contra Germaniei şi el lasă a se înţelege aceasta.

Prin Giurgiu, după o luptă cu hamalii „bărbaţi", adecă bărboşi, se trece la Rusciuc.

Charles Bizot publică în 1886 la Paris un volum de călătorii intitulat *Grèce, Turquie (sic), Danube*.

E vorba iarăşi de un ziarist, de unul care a fost însărcinat de două publicaţii, *Le Siècle* şi *Le Gagne-Petit*, să întreprindă în Orient drumuri care nu erau noi pentru dânsul. De altfel, ziaristul era şi un erudit, ca unul care făcuse studii de antichităţi elenice la şcoala francesă din Atena. Astfel el putea scrie înduioşat că „de aproape patruzeci şi cinci de ani şi-a

umplut din nou ochii de lumina care acum în curând douăzeci de ani îi îmbătase".

Călătoria se face, în 1885, pe Mare, drept la Atena. Aici tot ce privește vremea veche îl încântă fără să caute însă priveliști contemporane. Regretă pe palicarul care nu știe ce face, dar se vede câtă-i ziua lica de mare, și aruncă oarecare considerații asupra certelor de partide, cu demarhii lor, „oameni care fac afacerile tuturora, la cari toți se adresează, or de e un proces de susținut, ori un loc de căpătat o lămurire de cerut, o scrisoare de scris". Bizot cercetează urmele vechilor cetăți și se abate și prin Insulele Ionice vecine. E dintre aceia cari merg cu ochii deschiși asupra vremii lor și-și dau sama că „e bine să ai religia antichității, dar superstiția ei, nu".

Pitorescul: străzi desfundate, câni răpănoși, haimali cruzi, ulemale cu turbane verzi, femei cu iașmac îi lovesc privirile la Constantinopol. Iubitorului de lucruri elenice, moscheile noi, vechile urme bizantine nu-i plac: lucruri enorme și grele. Bazarul îl ocupă mai mult decât Sfânta Sofia. Cu totul altfel în vechea capitală a Osmanlâilor, la Brusa, unde-l farmecă faianțele vechi, asemenea în strălucirea lor cu safirul și smaragdul, părând a fi inspirate, în reflectele lor minunate, de apele schimbătoare ale Mării vecine.

De Români e vorba întâiu la discuția asupra succesiunii turcești, atât de felurit scontată. Drepturile românești i se par scăzute prin puținul număr a reprezintanților rasei noastre în Balcani și prin așezarea pe malul stâng dunărean a centrului rasei noastre. Bulgarii îi apar ca „prea aspri și prea puțin civilisați, pentru ca într'un veac ca acesta să fie candidați serioși la hegemonie".

Dacă ar fi putut gâci că va veni îndată alt veac în

are asprimea, brutalitatea, între popoare, ca și între ameni, va fi principala virtute...

La noi vine tot pe Mare. Când trece Dunărea „murară", „galbenă, măcar ca Tibrul la Roma", de la Rusciuc la Giurgiu, află un mal" cu totul plin de ață, verde, primitor". „Pretutindeni copaci frunoși, livezi voioase, lanuri de porumb îmbielșugate, n șes cât cuprind ochii și de o minunată rodire. ici, natura e amica omului și nu, ca dincolo, dușmana lui."

Fără tovarășul său, pictorul, foarte cunoscut pe rmă, Fournier, care se grăbește spre Apus. — Bipt vine la București, al cărui nume îi pare, și i, că are o semnificație de bucurie. Descopere oraului „aiere de capitală" cu străzi largi, case bine aniate, tramvaie care aleargă în toate părțile, birri turbați, teatru frumos, magazine chipoase, canele luxoase, multe clădiri noi, abia sfârșite și tele în lucru, otele monumentale după Louvre și Grand-Hôtel". Așa era atunci... Dar, cu tot prețul entru Orient al celor de aici, prețuri mai sărate ca riunde în aceste pretențioase otele.

Nu pricepe bisericile: „două, trei", și „bizantine, oderne". N'a fost dus unde trebuie, cum se face acum. Priveliște din Dealul Mitropoliei. Lipsă de cruri interesante.

In drumul spre Sinaia, natura-l prinde încă din ers.

Grâu slab, admirabile porumburi: „nicăirea n'a zut așa ceva". „Pretutindeni la țară bărbați, fei la câmp: tot poporul ăsta pare harnic, și ce ață grea! Bărbați și femei, în țara aceasta, tot oul din popor nu mănâncă decât mămăligă rău cută și puțin hrănitoare, cu câteva cepi." Băutură, rie Francesul, — apă.

Viile de supt munte îl farmecă: vinul lor uşor e cumpărat şi pentru Franţa. Muntele i se pare zimbitor şi el. „O mică Elveţie."

Invitat la regele Carol, regina Elisabeta i se înfăţişează „foarte amabilă, simplă, toute charmante": „m'am supus farmecului ei, cu toţi ceilalţi". Nu uită cugetările ei din „La Nouvelle Revue". Regele e „un om inteligent, foarte lămurit asupra tuturor lucrurilor în Europa, un spirit real *(juste)*".

Viitorul nostru scriitorul nu-l judecă prea senin. Din Apus am luat „mai curând viciile decât calităţile". Sântem şi la loc rău. Şi avem cu ce ispiti, pe duşmani, cari nu lipsesc...

Intâmplarea-mi scoate înainte o curioasă carte tipărită la Buenos Aires în 1890 şi cuprinzând un itinerariu pentru călătorul care doria să cunoască lumea întreagă.

„El libro del viajero" e redactat de un cetăţean argentin cu nume italian, Antonio B. Massioti, care nu uită a-şi pune şi chipul.

Un întreg capitol priveşte România, şi mi se pare că nu e fără interes să se arăte cum eram priviţi acum aproape o jumătate de veac în capitala depărtatului Stat sud-american.

„România", se spune la început, „intră în categoria ţerilor care au mult de văzut şi puţin de admirat".

Massioti, care a fost însuşi la noi, venind prin Ungheni, îşi descrie călătoria, ceia ce dă informaţiunilor sale o valoare personală.

Câmpul moldovenesc îi face impresia „pampaselor" lui de acasă, a căror monotonie e întreruptă însă de prelungirile Carpaţilor. Câmp deci şi dealuri pornite din munte, aceasta deosebeşte peisagiul românesc.

La Iaşi, „mic oraş de mediocră importanţă", Trei Ierarhii restaraţi îi par o zidire nouă, ale cării „baso-reliefuri" capricioase" nu-l încântă prea mult. Incunjurimile-i par mai interesante.

In drum un tânăr face discursuri în care călătorul e lovit de necontenita repetare a cuvântului de „Român", întovărăşit totdeauna de nesfârşite aplause.

I-a fost dat Argentinului să cunoască pe cetăţeanul nostru, care pe atunci era burghes şi naţionalist.

De altfel părerea omului nostru e că sântem „rasa cea mai eteroclită din lume" în informaţia căreia intră „Pelasgi *(sic)*, Daci, Greci, Romani, Israeliţi; Bulgari şi în special Slavi". Limba, obiceiurile nu-i dovedesc latinitatea noastră: între Ruşi, cu teoriile lor slave, şi ai noştri, latini fără îndoială, înţelepciunea lui crede că trebuie să ţie drumul de mijloc, care însă are neajunsul că de obiceiu nu e pavat.

Deosebind „colorile" Bucureştilor, călătorul ajunge răpede la conclusia că, de şi „unul din oraşele cele mai amusante din Orientul Europei, nu oferă nimic vrednic de o menţiune specială". Intre edificiile „fără nimic particular", el pune, neuitând, în parantese, „coloarea", care s'a impus atenţiei lui, Mitropolia, biserica Radu-Vodă, Curtea-Veche, apoi Palatul Regal, cel de la Cotroceni, Universitatea şi Teatrul Naţional. Dâmboviţa, mai puţin scârboasă ca astăzi, îi dă prilejul să citeze cunoscutele versuri despre dânsa, total inaplicabile azi, când o picătură din apa ei ar trimite pe un uriaş în altă lume, şi el descopere că ele au un sunet spaniol.

La Şosea, vede, firește, şi atunci „muchas mujeres hermosas", „multe femei frumoase", dar descopere repede că tenul de „cambalinas", de „păpuşi", e datorit unei migăloase operaţii technice cu alb şi roşu.

Mai favorabil e populaţiei evreieşti din capitală. Foarte veche, ea a adus o influenţă a limbii spaniole, aşa de mare că ar vorbi-o şi „prétinsa rasă românească". Această influenţă a... Evreilor spanioli s'ar vedea şi într'o veche operă literară, „Cuvântările arhiepiscopului Ghenadie publicate în idioma naţională la sfârşitul veacului al XV-lea".

Scrierile reginei Elisabeta, răspândite, scrie el, în toată lumea şi din causa coroanei ce poartă poeta, îl îndeamnă să vorbească mai pe larg de dânsa. Massioli pare a fi un critic literar de profesie, căci iată în ce chip caută să fixeze valoarea acestor scrieri: „Carmen Sylva nu e o George Sand, încă mai puţin o Madame de Staël, nici o Ouida, nici o Pardo Bazan; şi, cu toate că modestia ei literară ar putea s'o aşeze alături de Maria del Pilar Sinués" — cine o mai fi şi aceia...,—, se deosebeşte cu totul de dânsa prin energia dese ori vehementă a cugetărilor ei, precum şi printr'o oarecare asprime psihologică, proprie persoanelor care au suferit mari nedreptăţi".

Intră şi în observaţii de amănunte, arătând că bucata cutare, tratată cu artă, ar fi putut da, în loc de „un zâmbet melancolic", lacrămi de simpatie dureroase". Amănuntele predomină, în locul acelei „seninătăţi în stare să disece pasiunile cu mână de anatomist şi să le presinte prin laturea cea mai artistică". Bogăţia acestora, cugetările asupra vieţii sânt relevate, menţionându-se în româneşte titlurile a trei schiţe. Popularitatea reginei i se pare dovedită prin frescele de la Trei Ierarhi, autorul neştiind care sânt drepturile ctitorilor.

Cu atâtea impresii de la noi, oaspetele de departe trece în Bulgaria, cu un Atenian care-i ţine de urât în noile şi mult mai grelele peripeţii. In drum i se povestesc toate luptele din jurul Plevnei. Bulgarii,

şi mai puţin fericiţi decât noi, trebuie să se mulţămească cu atâta.

In altă parte a lucrării se dau ştiri geografice şi artistice aşa şi-aşa, calificându-se totalul naturii noastre de „pitoresc şi încântător". La amintirile proprii adauge femeile, *lindas mujeres*, strașnic văpsite, de la grădinile de vară, Raşca şi Stavri. Işi aminteşte de Academie, de grădina Bibescu, de Domniţa Bălaşa şi de Stavropoleos.

„In resumat, Bucureştii sânt un oraş în care e puţin de văzut, dar care oferă un stadiu interesant de trecere de la civilisaţia apuseană la cea răsăriteană a Europei, în acelaşi timp cu un centru de diversiuni care seduc în acele regiuni.

Cel mult călătorul va întâlni, mai mult confort în Capitala Românici decât în ţerile care o încunjură, mai ales spre Sud."

Atât crede el că ni-ar putea ajunge.

Călătorul olandes Kuyper a străbătut, într'o călătorie în jurul lumii, şi ţerile noastre [1].

După ce a văzut fortificaţiile, J. Lahovary, atunci ministru de domenii; duce la ţară pe visitatorul olandes de supt regele Carol. A cercetat şi sate moldoveneşti. Ţeranii i se par puternici, sobri, „trăind în propriul lor cerc restrâns". Privirea lui e simplă; străinul e primit bine; dacă se recunoaşte gustul artistic al săteanului, i se produce o vădită bucurie. Sărăcia căsuţelor e înviorată de bielşugul lucrurilor ţesute. Se descrie stilul acestor locuinţe. Se relevează „icoana pe păreţi şi florile în fereastă", care însu-

[1] Titlul cărţii nu-l mai pot da. Revista *Gloria României* n'a publicat, din greşeală, prima parte. Exemplarul pe care l-am întrebuinţat a fost restituit anticarului Iuliu Pach. Kuyper a străbătut multe ţeri.

fleţesc şi încălzesc sălaşul plugarului. „Nu poţi călca un astfel de prag fără respect pentru energia unei femei ca aceasta, care lucrează greu la câmp, e o mamă plină de îngrijire pentru copiii ei, ţese mai mult ea singură îmbrăcămintea alor săi şi mai află şi vreme şi gust pentru ca să facă a înflori o asemenea industrie casnică, şi pentru folosul gospodăriei sale. Moravurile sânt în general curate (copiii naturali la oraşe în 1902 18%, la sate abia 7%; în 1893 5%). Satele merg la biserică, de obiceiu miseră şi cu o preoţime înapoiată.

Se condamnă aspru marea proprietate care arendează. Nu se uită arendaşii evrei, cu Mochi Fişer în frunte, stăpân pe un „regat de arendă". Dependenţa strictă a ţeranilor de acest sistem e energic scoasă la lumină.

I se pare călătorului că din motive sociale producţia la pogon a scăzut, ajungând de la 30 de hectolitri pe pogon la 15. Camăta, mai ales cea evreiască, înlănţuieşte pe muncitorul agricol, In Moldova numai se face plata în bani, dar şi acolo doar odată pe an, pentru a nu slăbi lanţul. O „jacquerie (o răscoală agrară) ameninţă", spune profetic dr. Kuyper, care adaugă: „cu cât mai răpede izbuteşte guvernul să ducă problema la o soluţie, cu atât mai bine va putea asigura viitorul ţerii". Şi totuşi, cu o populaţie agricolă de 86%, 5 milioane de hectare sânt în lucru şi grânele reprezintă 77% din export. Restul e „surogat", exportul de vite fiind paralisat. De aceia trebuie o deosebită înţelepciune în acest domeniu, ţinându-se samă şi de anii răi: „în o sută de ani s'au socotit trei foarte secetoşi, 58 secetoşi, numai 15 cu bielşug mare de ploaie şi nu mai mult ca 24 normali".

O îndreptare o merită ţeranul prin trecutul său

şi prin simţul său de frumuseţă. „Imbrăcămintea vădeşte un ideal de înalt simţ şi gust."

Se pomeneşte de socialismul la ţară, şi prin învăţători, dar ţeranii nu prea manifestă aplecare spre politică. Se votează prost şi mai ales pentru guvern. „Nu politica, ci starea socială e pentru moment problema, dar poate fi şi politica."

Mergând spre Ungheni, călătorul vede Iaşii. I se pare că aici e mai mult „tip naţional" decât la Bucureşti... Ii place Copoul, caracterul solemn pe care-l dau cele 40 de biserici. Decăderea, părăsirea oraşului de clasa superioară le atribuie surplusului de populaţie evreiască. Câteva cuvinte şi despre Argeş.

Urmează ştiri despre Domnia lui Carol I-iu şi despre ajutătorii operei regelui. Se laudă „voinţa de fier" şi, „simţul de datorie", „seriositatea practică", „liniştea" în haos care disting pe suveran. Incă odată se notează amestecul în acest suflet al elementelor germanice cu cele latine. E un „saevis tranquillus in undis", „calm în mijlocul valurilor turbate". O expunere a trecutului se pare necesară scriitorului pentru a pune în lumină distinsa figură regală. Se găseşte o asămănare între întâiul Parlament al noii Domnii şi Duma rusească. Democraţia abstractă, de imitaţie parisiană, e aspru criticată. „Studenţii, cari duceau şi mai departe aceste teorii exagerate, se aşezau, ca acum în Rusia, în aceste agitaţii politice, necontenit în frunte". Autorul ştie şi ce însemnau în tulburări cetăţenii din suburbii.

In opera regelui se relevă mai întâiu crearea unei armate a cării compunere se înfăţişează în amănunte. I se pare Olandesului că această forţă de apărare costă „fabulos" de ieftin. Se putea scrie atunci: „armata nu se amestecă în politică".

Şcoala rurală e presintată apoi. Ea nu e încă mul-

ţămitoare, 80% sânt analfabeţi. Jumătate din copii rămân afară din şcoală. Totuşi, la 4.796 de şcoli ale Olandei, avem 4.346; proporţia în numărul învăţătorilor e însă cu totul alta: Olanda 26.114, România 6.671; şi mai deosebită a şcolarilor, Olanda: 829.587, România 380.000. La noi 3.000 de şcoli au un singur învăţător, 552 doi, şi 170 mai mulţi. Budgetul e de 20 de milioane.

Privirea asupra culturii superioare e evident defectuoasă; nu se insistă asupra ei. Se socot 29.000 de elevi la 2.400 de profesori ai şcolilor secundare; la Universităţi 5.000 de studenţi la 130 de profesori.

Un paragraf e închinat finanţelor, cu o privire la trecut. Se vorbeşte şi despre căile de comunicaţie. In 1902 România ajunge la export suma de 375 de milioane de franci. Olanda are o cifră de import din România care, de la 59 de milioane de tone în 1899, scade la 12 milioane în 1903, dar în preţ $3^1/_2$ milioane de franci. In 1902 industria mică ocupă 100.000 de persoane, cea mare 40.000, puterea era de 46.000 de cai, capitalul de 250 de milioane de franci; 120 de milioane de materie primă era prelucrată în 230 de milioane de fabricate. Se dau ştiri despre creşterea vitelor, despre păduri, barbar prădate, despre metale şi cărbuni, despre sare şi petrol (export în 1903 la 81 de milioane din producţia totală de 324, care ajunge la 68 $^1/_2$ în 1903, exportul ridicându-se la 212 milioane).

„Păcat numai că România n'are însăşi capital să exploateze bogatele ei puţuri de petrol!"

Zahărul, tutunul sânt presintate la sfârşit. Nu se uită băuturile spirtoase: 6.769 de cârciumi la oraşe, 13.368 la ţară.

Budgetul e tratat la o parte pe capitole. Urmează

mecanismul constituțional. Parlamentarismul e de suprafață.

Regele cedează curentelor populare din stradă. Alegerile se falsifică. Situația religioasă e arătată în cifre. Serviciul în oraș i se pare foarte impresionant. Dar lumea vine puțină la biserică.

La partide se constată că puterea boierilor a fost distrusă. Liberalii au de o bucată de vreme o aripă înaintată (foști socialiști). La junimiști dr. Kuyper vorbește de „genialul" Carp. Se face statistica pe profesiune parlamentarilor : în Cameră 76 advocați. 27 literați, 7 medici, 9 ingineri, 6 foști militari, 58 proprietari și negustori;. la Senat: 27 advocați, 19 profesori, 15 medici, 3 ingineri, 7 foști militari, 39 proprietari.

Datat 1-iu Ianuar 1907, capitolul se mântuie cu călduroase urări făcute țerii unde a găsit „o curtenie internațională care l-a copleșit."

Ca o carte de călătorii poate fi privită frumoasa „Țara Mea" *(My country;* și în franțuzește; partea a doua întâiu românește, apoi englezește), a reginei Maria: visiuni de sate, de mănăstiri, de castele și orașe, dar mai ales de drumuri, cu toată poesia vagabondagiului. Volumul, din 1922, al d-lui Marcel Gillard *(La Roumanie Nouvelle)* e un model de observație nepreocupată. Note ale d-lui de Maneville, fost ministru al Franciei în România, publicate de revista *Paris-Bucarest*, au dat însemnări prețioase, pline de înțelegere pentru țeranii hațegani cu graiu ca de Proveți și față ca de războinicii ai lui Vercingetorix ori ca de chouani bretoni din vremea Revoluției francese, sau pentru sprintenele femei desculțe ale Olteniei cu „umblet de zeițe", țiind grațios pe creștet, ca Portughesele de la Coimbra, coșurile pline:

i se pare a vedea fețe din Bordeaux ori, mai bine, din Arles. Sentimentele de ură ale unora din stăpânii răsturnați ai Ardealului sânt notate în margine[1].

Ar fi prea lung să analisăm aici cartea despre noi a Polonului Dunin-Borkowski, care dă mai mult memorii din vremea lui Cuza[2]. Ar fi de cercetat, în sfârșit, cartea lui Alexandru Urmösy, în căutarea Ungurilor de dincoace, carte apărută la Cluj, în 1884. La Câmpina el află o colonie de o sută cinzeci de meșteri zidari și lăcătuși cari-i cer rugăciuni scrise; nu cutează a le cânta, ca să nu râdă Românii. La Craiova crede că află doi husari la poarta unor boieri, cari deci trebuie să fie Unguri. La București e o biserică luterană, una catolică și una calvină[3].

---

[1] Cf, romanul baronesei Orczy, *Pimpernel and Rosemary*. O dare de samă de V. Bogrea, în *Transilvania*, LVI, p. 305 și urm.

[2] V. *Sămănătorul*, IV.

[3] Și în de Gerando, *la Transylvanie*, p. 183 și urm. Cf., pentru Dunin, Iorga, *Polonais et Roumains*, București 1921.

IV.

Călători mai noi prin Ardeal

Pe când oameni ca Vaillant şi Colson, ori ca Germanul de Kotzebue, care dă însă „schiţe" literare şi „tablouri" *(Aus der Moldau,* Lipsca 1860), petreceau câtva timp din viaţa lor în Principate, lămurindu-se asupra rosturilor şi aspiraţiilor poporului românesc de acolo, ca şi asupra condiţiilor materiale de viaţă, puţini Apuseni mai trec prin Ardeal, până la turişti din ultimele timpuri, pentru a culege, între alte ştiri, şi câte ceva despre Românii din părţile acelea.

Intre călătorii prin Ardeal trebuie să se aşeze acum şi acel doctor Dominic Atanasie *(sic)* Guillaume care a cercetat ţara prin 1812-26 şi ale cărui însemnări, de literatură, cam lăţoasă, le-a tradus d. G. Bogdan-Duică în *Transilvania* pe 1928 (n-l 6).

Il interesează pe acest martir al Revoluţiei franceze, venit pentru administrarea de păduri menite a-l face, cum zice însuşi, cel mai bun cunoscător al poporului, şi pentru lucrări hidraulice, preotul neunit românesc, un ţeran ca toţi ceilalţi, în port şi îndeletnicire, ţeranul de o nesfârşită evlavie simplă, de o adâncă înţelepciune patriarcală pe care, în ciuda înştiinţărilor de la Viena despre „hoţii de Va-

lahi", l-a căutat până și în cărbunăriile muntelui, ascultând povestea pedepsei lui Dumnezeu pentru cei ce-i recunosc binefacerile. „Senin, vesel și răzător, vorbăreț, harnic pentru sine, glumeț, cheltuitor, dușman al ordinii impuse, ca la oaste, dar închinător al poruncilor Impăratului", i s'a înfățișat Românul și ca pădurar neplătit de opt luni și ca țeran fără lucru din părțile Hațegului, bun de muncă, dacă nu și oricând bun de cuvânt [1].

Ducele de Ragusa, Marmont, a străbătut teritoriile românești de supt Coroana Sf. Ștefan la 1834 [2], mergând spre Rusia-de-Sud. In cale se oprește în castelele nobililor unguri, ca Ludovic Károlyi, interesându-se la herghelii, la cirezi și la agricultură. La Timișoara vede cele zece bastioane ale cetății; la Caransebeș prețuiește pe grăniceri, descriindu-li, cu competență, pe larg, organisarea. Țiganii aurari îi iese mai departe în drum. Orșova e numai „un târg foarte păcătos, dar menit să se desvolte" din causa negoțului cu Turcia. La Mehadia vin boieri luxoși din Principatul vecin.

In Ardeal se dau note asupra ruinelor Sarmisagethusei; de la Hațeg, visitatorul trece la Deva, la castelul din Inidoara al Huniazilor. La Sibiiu e primit de arhiducele guvernator. La Alba-Iulia avem descrierea cetății. Se cercetează și minele de la Zlatna. Apoi ducele se urcă până la Turda, de unde trece la Cluj, unde e primit de guvernatorul civil Iosika [3]

[1] După *Archivul* lui Hormayr, 1817, n-le 125-6. Traducătorul semnalează în revista *Hesperus* din Praga, 1817-8, un ziar de călătorie de la Reghin la Cluj.

[2] *Voyage du maréchal duc de Raguse en Hongrie, en Transylvanie*, etc., I, Paris, 1838.

[3] P. 160.

Dejul, Bistriţa sânt cercetate pe urmă, prin locuri sărace.

Statistica ce i se dă înseamnă 250.000 de Unguri, un milion de Români, 5-600.000 de Germani, 150.000 de Secui şi 120.000 de Armeni [1].

In Bucovina, unde se trece pe la Iacobeni, Capitala (cu 8.000 de locuitori) e descrisă ca fără interes. De aici se deschide, printr'o latură de Basarabie (pe la Lipcani şi Călăraşi, Chişinău şi Bender), drumul spre Rusia.

Un mare prieten al rasei dominante, A. de Gerando, se ocupă numai de Ardeal în scrierea sa, *La Transylvanie et ses habitants* (a 2-a ediţie, Paris 1850).

Se dă întâiu o descriere geografică şi o expunere istorică pe larg, Românii îl interesează prin veşmântul lor pitoresc. La Cluj, unde a fost martur al şedinţelor de la 1841 ale dietei, el frecventează pe Ţigani, dar nu caută pe ai noştri. La Blaj nu află altă lume decât cea românească: a fost în palatul Vlădicilor, a trecut prin sala decorată cu portretele celor de mai nainte şi a aflat în conferenţă pe episcopul Leményi cu episcopul Şaguna [2]. Iosif Papp, de care e sigur că vorbeşte „franţuzeşte, italieneşte, nemţeşte, latineşte, ungureşte, româneşte şi turceşte", îl interesează. Limba noastră-i pare armonioasă ca veneţiana, şcolarii inteligenţi, profesorii nişte adevăraţi benedictini, când n'au „vivacitatea cu totul meridională". Dar studiul limbii ungureşti i se pare acestui aliat al Maghiarilor „calea emancipaţiei". De altfel Românii sânt şi nobili: Chiorenii au o sută

[1] P. 137.
[2] P. 228.

la un Ungur, în Inidora şi Zarand ei reprezintă singuri clasa de sus. Deci e contra planului de „republică federativă română", cu Principatele ca sâmbure, Basarabia şi Ardealul ca adause, pe care-l crede propus de Englesul Urquhart, condamnat de el pentru „excentricităţile lui sentimentale[1]". O asemenea formaţie politică n'ar putea să se menţie. Mai bine toţi Românii ar trece la Austria compensată astfel pentru pierderile-i din Apus[2].

Pe aceşti Români, simpatici pentru rasa lor, îi află el ca păstori, sau la horă, chiar la muncă.— icoană a vechilor Daci. Cutare e bogat prin lucrul minelor, şi soţia lui poartă cizme roşii, iar casa are tablouri italiene pe lângă icoane neîndemânatec zugrăvite[3]. Vechimea lor o admite fără reserve[4], datinile lor le notează cu interes, în danţurile lor vede obişnuinţa romană (ca pentru Hăţegana[5]). Bisericile „pitoreşte", mai mult de lemn acoperit cu muşchiu, îl atrag. Cea din Bucium „a fost împodobită cu mâna popei; el sculptează lemnăria, sfeşnicele, policandrele, pe care le acopere apoi cu colori, cu argint şi aur". La Mociu sânt zugrăveli remarcabile tot de „artişti ţerani". Se observă şi picturile de la Dănsuş, iconostasul de la Braşov, picturile din Şchei. Toate „dovedesc la naţie un oarecare gust pentru artă[6]". Italia se simte la aceşti fii părăsiţi ai ei. Cântecul popular, aşa de spontaneu, spuind adesea durerea lungă a şerbiei, e altă probă. Hărnicia femeii, de tip italian de cele mai multe ori, purtând ulcioare

[1] P. 239.
[2] Pp. 240-1 (cf. şi II. p. 321).
[3] P. 310.
[4] P. 324 şi urm.
[5] P. 327 şi urm.
[6] Pp. 336-8.

„de formă etruscă", pune la loc ce pierde lenea bărbatului. Se arată și obiceiurile la nuntă[1], la șezători[2]. Ospitalitatea Românilor nu e uitată[3] și se amintesc vasele cu apă puse pentru drumeți la întrarea satelor și, noaptea, la porți, une ori și cu pâne de pomană. La moartea unui nobil român s'a dat masa la trei sute de rude și la o mie de țerani, și la trecerea convoiului cu douăzeci și cinci de preoți sunau clopotele din douăsprezece biserici[4].

Intre cei mai atenți cercetători ai vechiului Ardeal trebuie așezat Englesul John Paget[5].

Călătoria începe de la Viena în Iunie 1835, De la Pesta se face pe Dunăre, cu vaporul austriac *Zriny*. Széchenyi însuși, creatorul acestei navigații cu aburi, fiind pe vas până la Orșova. Se semnalează punctele mai importante ale traiectului și se presintă organisația grănicerilor. Englesul cercetează Ada-Calè, plină de câni, unde e primit de Pașă, care-l silește a pune în gură pipa lui; e un om cu curiosități tehnice, care se interesează de lucrul la Porțile-de-Fier și de înaintarea podului cu lanț din Pesta. Se descriu băile de la Mehadia. Note arheologice despre alt pod, acela, glorios, al lui Traian.

Plecând pe valea Cernei, „admiră" — este cuvântul — portul femeilor romînce, dacic.

Cu alt prilej, pe un drum venind de la Seghedin, se descrie pe larg tot Banatul, dar interesul se îndreaptă mai ales asupra operelor tehnice ale ad-

[1] Pp. 341-2.
[2] Pp. 342-3.
[3] P. 346 și urm.
[4] P. 351.
[5] Ediția germană: *Ungarn und Siebenbürgen*, Leipzig 1845, 2 vol.

ministrației împărătești. Pe valea Hațegului, în care se ajunge de la Mehadia. La Caransebeș multe femei frumoase opresc ochii observatorului. Dar îi pasă mai mult de minele de la Reșița. La Hațeg un țeran de-al nostru îl duce la „domnul" său ungur din Grădiște, care „trăiește ca unul din cei mai proști fermieri englesi": vorbește și românește. Dar, firește, lucru de căpetenie aici e Sarmisagetuza. Și, cu acest prilej, se judecă originea Românilor—Daci de pe Coloană — și a limbii lor, cu elemente slave luate și de pe vremea Dacilor, cum, adauge călătorul, și multe nume de localități; dar *haide* vine dela Turcii poruncitori. Nu lipsește interesanta bisericuță din Dănsuș, unde se culeg inscripții latine. Cât privește frescele românești, ele-i amintesc glumai lui Chaucer și Rabelais, drăceasca vervă a lui Breughel, vechile desemne din cărțile liturgice englese[1]. Se înfățișează tipul casei de sat. Ce femei harnice, veșnic la lucru! Li se descrie și portul; cu șorțul așa de „scoțian". Se judecă învinuirile de spirit răsbunător și de lașitate, de superstiție, de lene, de beție, aduse acestui popor al tuturor răbdărilor, dar Paget a aflat despre contesa care mergea la biserică pe noroiu peste spinările Valahilor îngenunchiați[2]. Pe vremea holerei țeranii lucrează de la sine pământul unui „domn" bun cu ei[3].... Și sânt deștepți poftiți la școala maghiară, copiii nu vin, iar părinții spun că nu vor ca odraslele lor să fie mai cuminți decât dânșii—, respectuoși de părinți, miloși cu bătrânii și bolnavii, legați de vatra lor, datina veche, pricepuți la lucru de lemn, la arta populară, la orice (doar două fete conduc o moară), iubitori de cântec și

[1] II, p. 155.
[2] P. 165.
[3] P. 169.

dant[1]. Cum şi popa-ţeran apare, e un prilej de a înfăţişa legea românească în Ardeal; i se pare Englesului că privirile sacerdotale cată prea mult de partea unde sânt fetele frumoase. Ise mai pare că tot acest cler se gândeşte la Ţarul ortodox; cutare calendar din Bucureşti, larg răspândit în Ardeal, ar fi chemat chiar naţia la revoltă[2].

Se fac consideraţii şi asupra populaţiei româneşti: 850.000 după socoteala oficialilor, dar Schematismul unit singur dă 551.998 credincioşi pentru Biserica din Blaj.

De la Grădişte se merge la Haţeg, Inidoara, Deva, Orăştie, Sas-Sebeş, pentru ca al nouălea capitol să fie consacrat istoriei, mai ales celei mai apropiate. In călătoria spre Jibău şi Baia-Mare e rare ori vorba de Români: Ungurii, baroni şi ţerani, preocupă pe drumeţ. La Cluj — de unde merge, pe la Turda, pe la Alba-Iulia — până la Zlatna: află cai sălbateci din Moldova[3]. Salinele, minele de aur sânt acum pe primul plan. Un capitol va descrie pe Săcui, altul pe Saşi (se notează colibaşii Branului şi munţii de hotar)[4]. Clujul, iarna, e presintat în afară de Români. De aici, întorsul la Pesta[5].

John Paget[4] a fost întovărăşit de artistul G. Hering.

Ca o călătorie presintă Johann Michael Salzer, paroh şi profesor la Mediaş, descrierea Ardealului *(Reise-*

---

[1] Pp. 170-4.

[2] P. 158.— Despre călugări, pp. 174-5.

[3] P. 259.

[4] P. 346.

[5] *Hungary and Ţransylvania*, Londra 1839 (apoi 1855). V. Karadja, în *Arhivele Olteniei*, III, p. 109.

bilder aus Siebenbürgen, Sibiiu 1860) observaţiile sale. Încă de la Biertan apar Românii, „adevărat că voinici, dar leneşi şi iubind răgazul", mai mult ciobani ignoranţi Descrierea portului românesc nu se mai repetă. Pe la Bucegi, călătorul trece însă pe pământ românesc până la Ialomiţa, cu preţioase observări de botanist. Stareţul schitului de acolo văzuse Turcia, Spania, Italia, Asia Mică, Arabia şi Egiptul[2]. Slujba de noapte e impresionant redată. Şi în Moldova-l duce o excursie la Ceahlău, prin satul Grenţieşti: se descrie costumul ţeranului moldovean şi orânduiala casei lui, plină de icoane şi de ţesături.

---

[1] Pp. 25-6.
[2] P. 181.

TABLA NUMELOR

A.

Aaron (Florian, profesor), III, 121, 155, 232, 251.
About (Edmond), IV, 145.
Abrial (de, contele), III, 228.
Abrud, III, 9.
Abruzzi (Munţii), IV, 20.
Academia Mihăileană, III, 251.
Acherman (Convenţia de la), III, 120, 307.
Ada-Calè, IV, 131, 163, 198, 257, 269, 343.
Adrianopol, I, 8, 238; III, 331.
Agapia (mănăstire), III, 327.
Ahmed-Vefic (comisar turc în Bucureşti), III, 335.
Ainslie (Robert, ambasador engles), II, 263.
Aiud, III, 11.
Alba-Iulia, I, 186, 363; IV, 160. V. şi Bălgrad.
Albanesi, III, 132.
Albert (Ioan, rege al Poloniei), I, 100; II, 41.
Albert (duce de Prusia), I, 162.
Alberti (Tommaso, negustor italian), I, 267.
Alecsandri (Vasile), III, 231; IV, 24-5, 146.
Alep (Pavel de, călător), I, 331, 333-4, 337, 343-7; II, 109.
Alfons al XII-lea (rege al Spaniei), IV, 147.
„Albina Nordului" (ziar rusesc), III, 156.
Alexandre (călător elveţian), I, 276.
Alexandrescu (Grigore, poet), III, 251.
Alexandria (din Egipt), III, 154.
Alexandropol (consul grec), IV, 133.
Alexandru (Nicolae, Domn muntean), I, 29, 34, 41; II, 12.
Alexandru-cel-Bun (Domn al Moldovei), I, 51, 53-4, 75, 89, 121; II, 20, 91, 171.
Alexandru Coconul (Domn muntean), I, 275.

Alexandru (Cornea, Domn al Moldovei), I, 159.
Alexandru Mircea, (Domn muntean), I, 185, 196, 198, 208; II, 61.
Alexandru-cel-Rău (Domn muntean), I, 145, 251; II, 61.
Alexandru Iliaş (Domn român), I, 260; II, 91.
Alexandru I-iu (Ţar), III, 46, 52; IV, 8.
Alexandru al II-lea (Ţar), IV, 141.
Alexandru Vodă Ghica. V. Alexandru-Vodă.
Alexie (Ţar), I, 331.
Alì-Paşa (de Ianina), III, 50.
Allart (Camille, călător), II, 123.
Aman (Teodor, pictor), III, 351.
Amati (mercenari talian), I, 289.
Amiras (cronicar), II, 166.
Amlaş, III, 16.
Amorosi (Giambattista, om de afaceri în Moldova), I, 247.
Ana (Doamnă a Moldovei), I, 54.
Anastasia (Doamna lui Roman-Vodă), I, 122.
Anastasia (Doamna lui Duca-Vodă), I, 89; II, 49, 68.
Andrews (propunător al navigaţiei cu aburi pe Dunăre), III, 343.
Andrei al II-lea (rege al Ungariei), I, 111.
Andrei (fiul lui Laţcu, Voevod), I, 53.
Andronachi (pîrcălab, ctitor la Sf. Sava din Bucureşti), III, 349.
Anghelul (Isaac, Impăratul), II, 87.
Anghelescu (Sluger), III, 236.
Angiolello (călător italian din secolul al XV-lea), I, 62.
Anglia şi Englesi, I, 212; II, 84; III, 247. V. şi Carlota (de Anglia).
Anhial, II, 45.
Anjou (Casa de), I, 35.
Antim (Mitropolit muntean), II, 172; III, 347.
Antioh-Vodă Cantemir. V. Cantemir (Antioh-Vodă).
Antonie-Vodă (din Popeşti, Domn muntean), II, 31, 103.
Antonie (patriarh de Constantinopol), I, 49.
Apaffy (Mihai, prinţ al Ardealului), II, 67.
Apoldul Mic, III, 16.
Appert (călător), III, 267 şi urm., 278.
Arad, III, 73.
Arborea (mănăstire), I, 115.

Ardeal, I, 136, 142, 150, 153, 183, 186, 200-1, 214, 234, 238, 280-3; II, 8, 42, 83; III, 3-5, 17, 201, 230-1; III, 253, IV, 18, 19, 22; (populație), II, 212; III, 239, (Romîni), III, 13-4. (Sate de grăniceri), III, 7, 17. (Mitropolia), I, 39; II, 84, (relații cu Principatele), I, 281-2. (Influență în artă), I, 142.
Argeș (cetate), I, 21. (Curtea-de), I, 29, 43, 135, 141, 207, 348, 357; II, 273; III, 74, 96, 223, 236, 239, 285; IV, 15. (mănăstirea), I, 99, 41. (Sânicoară), I, 142. (episcopia), II, 212. (episcopia catolică), I, 22. (case și locuitori), IV, 46.
Arghira (Doamna lui Radu Mihnea), I, 275.
Arghiropulo (Caimacam), III, 68-9.
Aristofane, II, 93.
Armată (în Moldova), I, 74, 79, 103, 164, 224-5, 291-5; II, 47, 87; III, 238, 286, 297. (în Țara-Românească), I, 370; II, 6; III, 208, 238. (în Principate), I, 223-4; II, 63-4; III, 132; IV, 130, 134-5. (în 1877), 126-7.
Armeni, I, 70, 152, 232-5, 241, 246, 311-5, 319, 321; II, 56, 59; III, 14, 25; IV, 31.
Armenia Mică, I, 70, 233.
Armeniș, III, 256.
Arnăuți, II, 273, 275; III, 20, 42.
Arnota (mănăstire), I, 346; II, 102.
Aron (Petru-Vodă), II, 143.
Aron-Vodă, I, 212, 248, 258, 261,310; II, 23.
Arsengo (episcop catolic), I, 241.
Arta populară (în Basarabia), III, 180. (arta cusăturilor în Ardeal), IV, 22. (bisericească), IV, 161, 163.
Arxavia (localitate), II, 85.
Asachi (Gheorghe), III, 120, 236.
Aslan (din Bacău, și fiul, student în Berlin), III, 275.
Atanasie (episcop ardelean), II, 84.
Athos (Muntele), I, 47, 55, 273; II, 267; III, 152, 154.
August de Saxonia. V. Saxonia (August de).
Augustini (generalul), III, 336.
Avrig, III, 11.
Avril (d', Iesuit, călător), II, 23.
Avril (d', Adolphe, călător), IV, 120.

B.

Babadag, I, 261-2; II, 17, 39, 118, 169; IV, 6.

Bacău, I, 56, 89, 230, 240, 247, 304, 319-20; II, 19, 21; III, 275; IV, 106, 144. (biserica din), II, 21. (episcopatul catolic de), I, 23; III, 130.
Bacşici (Franciscan, călător), II, 7.
Baden (Ludovic de), II, 24.
Bagration (general rus), III, 44, 48.
Bahna, III, 258.
Baia, I, 55, 77, 89, 228-9, 239, 248, 265, 301, 316; II, 119; III, 262. (biserica), I, 55.
Baia-de-Aramă, I, 349; IV, 17.
Băicoiu, III, 236.
Baiezid I-iu (Sultan), I, 23.
Balaban (negustor moldovean), II, 58.
Bălăceanu (Badea), III, 237, 245. (Ioan), III, 345, 348-9.
Balaşa (Doamna), II, 14.
Bălăşescu (Nifon, profesor), III, 246.
Balcani (şi Peninsula), I, 7, 23, 34, 45, 51, 60, 68.
Bălcescu (Nicolae), II, 30; III, 233.
Balcic, III, 280, 317.
Băleanu (Emanuil), III, 227, 233.
Bălgrad (Alba-Iulia), I, 231. V. Alba-Iulia.
Balica (Hatmanul), I, 310; II, 167.
Balş (familia), II, 233; III, 177, 241. (Constantin), III, 93, 142. (Toderiţă), IV, 114. (Vasile), III, 35.
Balta Verde (mănăstire), II, 11. V. şi Jitianu.
Bălţi (în Basarabia) (locuitori), III, 181. (şcoală), III, 180-1.
Baltimore, II, 186-7, 189.
Banat şi Bănăţeni, III, 252; IV, 30, 32. (agricultura), IV, 21-2. (populaţie, III, 239. (Romnâi), IV, 32. (caracterisare), IV, 99, (sate de grăniceri), III, 256.
Banatul Oltean, I, 45; II, 11.
Bancini (abate), II, 214. V. Panzini.
Bandini (Marcu, cleric, călător), I, 299-300, 302, 312; II, 5, 24.
Băneasa, III, 335.
Bani (monetă), I, 15, 33-4.
Banov (colonel rus), III, 231.
Banoveţi (Craioveşti, familia), I, 137.
Bar, II, 26, 122.
Bărăganul, II, 251, 282.
Baragnon (Pierre), IV, 114.

Barbier (consul frances), III, 69.
Barcsai (Acaţiu, prinţ ardelean), I, 354; II, 67; III, 8.
Barcsai (Alexandru), III, 9.
Baret (călător), I, 277.
Bariţiu (Gheorghe), III, 252.
Barker (Casă de comerţ în Sibiiu), III, 13.
Barkley (C. Henry, călător), IV, 126.
Barkuzi, II, 19.
Bârlad, I, 56, 88, 235, 300, 321; II, 180-1; III, 137, 157, 274; IV, 27, 105.
Bârlădeanu (Solomon), I, 313.
Bârnova (mănăstire), I, 338.
Barozzi (ofiţer rus), III, 47; IV, 127.
Bârsei (Ţara), I, 11.
Barton (Eduard, diplomat engles), I, 212.
Basarab I-iu (Domn muntean), I, 16, 35.
Basarab al II-lea (Laiotă, Domn muntean), I, 133.
Basarab-cel-Tânăr (Domn muntean), I, 133.
Basarab (Neagoe-Vodă), I, 47, 134, 136-7, 207, 212, 281; II, 30; III, 54; IV, 15, (ca scriitor), I, 140.
Basarab (Matei-Vodă), I, 30, 256, 302, 332, 341-2, 348, 353, 367; II, 5-7, 34, 62, 102, 108, 121; III, 236.
Basarabia, I, 55, 218, 236-7; II, 194-5, 236; III, 42, 97, 143, 158 şi urm., 164-5, 174. (descriere), IV, 55, 77-8. (statistica locuitorilor), III, 148, 239; IV, 81. (sate româneşti), II, 194. (răzeşi), III, 171-2. (dijma), III, 170. (agricultură), III, 172-3. (creşterea vitelor), III, 172-3. (administraţia), III, 173, 178, IV, 79. (şcoli), IV, 79-80.
„Baska" (sat), III, 10.
Báthory (Andrei, prinţ ardelean), I, 282; II, 42, 67.
Báthory (Gabriel, prinţ ardelean), I, 282; II, 42, 67.
Báthory (Sigismund, prinţ ardelean), I, 183, 214, 252, 258, 282; II, 67.
Báthory (Ştefan, prinţ ardelean), I, 75, 96, 190, 195; II, 41.
Bátthyanyi (călător la începutul sec al XIX-lea). V. Gilly, în *Universul* pe Aprilie 1929, foileton.
Baur (general rus), II, 222; III, 62, 109, 289.
Bazargic, II, 39; III, 290; IV, 6.
Béarn (Hector de, călător), IV, 5.
Beatty (Kingston W.), IV, 142.
Beauvoillier (călător), II, 26.
Beaure, IV, 138.

Beauharnais (Eugeniu de), III, 76.
Beaujeu, II, 54.
Belessort (André, călător), IV, 142.
Belgrad, I, 7, 8; II, 86.
Bell (John, d'Antermony, călător), II, 168.
Bellanger (Stanislas, călător), III, 218, 226.
Belsius (călător), I, 244.
Belu (boier), III, 237.
Bender, I, 79; III, 52, 80, 157, 176, 323.
Bentink (lord), III, 331.
Bergler (Ştefan, filolog sas), II, 93.
Berindeiu (familie), III, 345.
Berlin, I, 354. (Academia), II, 126. (studenţi la). V. Aslan.
Bertrandy (Barthelemy, Frances la Curtea lui Mihnea Turcul), I, 210.
Berthou (antreprenor francez la Bucureşti), III, 351.
Bethlen (Gabriel, prinţ ardelean), I, 280.
Bezak (diplomat rus), III, 45.
Bezdad, I, 30.
Bibescu (Gheorghe-Vodă), III, 234, 348; IV, 102, 106, 125, 226-7, 300, 302.
Bibescu (Doamna Maria), III, 155; IV, 10.
Bibescu (Nicolae), III, 329, 348, 350.
Bienenfeld, II, 248.
Biertan (localitate în Ardeal), IV, 166.
Billecocq (Adolphe, consul frances), III, 226-9, 249; IV, 7-9.
Binder (cărătaş la Bucureşti), III, 325.
Biserica: catolică, I, 247-8, 301, 304, 312, 316, 319; II, 30-1, 33. Munteană, III, 131. In Principate, I, 37, 47.
Bismark, IV, 147.
Bistriţa (mănăstire moldovenească), I, 51, 318.
Bistriţa (mănăstire olteană), I, 137; IV, 106.
Bistriţa (oraş în Ardeal), I, 53, 98, 349; II, 66; III, 21, 323; IV, 16, 161.
Bizanţ şi Bizantini, I, 7, 19, 35, 49. (moda), I, 140.
Bizot (Charles, călător), IV, 149-50.
Blaj, IV, 161, 165. (episcopi de), III, 7.
Blaremberg (Moret de, general rus), III, 344.
„Blesch" (poreclă), II, 93.
Blowitz (de, călător), IV, 145-7.

Blumăna (Braşovului), II, 93.
Blutte (consul engles), IV, 96, 98.
Boaz, III, 175.
Bobâlna, III, 9.
Bocignoli (călător ragusan), II, 102.
Bock (călător), III, 33.
Bogdan-Vodă I-iu, I, 48, 50, 117; II, 141, 223.
Bogdan Orbul (fiul lui Ştefan-cel-Mare), I, 73, 91, 125-6, 156; III, 24.
Bogdan-cel-Tânăr, I, 225.
Bogdan (ispravnic), III, 69.
Bogdan (Petru, episcop catolic), II, 15.
Bogdan (Ioan), I, 15, 176.
Bogdan-Sarai (în Constantinopol), II, 69.
Boian (localitate), II, 28, 54.
Boieri (în Basarabia), III, 170; IV, 78. (în Moldova), I, 150; III, 113-4, 148, 239-40, 324; IV, 76. (originea lor), I, 119-20. (educaţia în Moldova), II, 138; III, 104, 116. (fel de viaţă în Moldova), II, 224; III, 93, 115, 128-9, 166. (datini în Moldova), II, 136, 243, 259, 283-4. (îmbrăcăminte), I, 324; II, 256. (judecată), II, 147. (venituri), III, 81. (case de), II, 255. (relaţii cu Domnul), II, 148. (cu Polonia), I, 174-5. (în Muntenia), I, 33, 118; II, 68, 109-10; III, 124, 239-40, 288. (număr de familii), III, 103-4. (educaţie), II, 233; III, 125; IV, 35. (fel de viaţă), II, 261, 285-6; III, 38-9, 76, 92, 103-4, 106, 124, 132, 140, 206, 212; IV, 35. (portul), II, 261-2; III, 205. (judecata), III, 76. (politică), III, 119-20, 187-8, 248. (în războiul din 1789-93), II, 266 şi urm., (în Oltenia), II, 270. (în Principate), II, 232, 248; IV, 93. (originea numelui), I, 117. (felul de viaţă), II, 220, 278; III, 142, 144, 147; IV, 65-6, 119-20. (drepturi), II, 129.
Bois-Robert (de, călător), III, 280, 283.
Bojthy (Gaşpar, cronicar), II, 67.
Bolcunov (diplomat rus), III, 59.
Bolgrad, I, 262; III, 157, 292; IV, 121.
Boliac (Cesar, scriitor), III, 233.
Bologna, II, 96.
Bonfinio (istoric), I, 76; II, 126; III, 98.
Bongars (Jacques, călător), I, 189, 201, 205, 209.
Bonneval (Paşa), II, 191.
Bordier (G. F., Elveţian căzut la Drăgăşani, în 1821), III, 135.

Borisi (Bernardo, boier), I, 267.
Borromeo, I, 217.
Borrows, IV, 102.
Borsum (I. F. I., călător), III, 65.
Boruţin (baron), III, 231.
Boscovich (abatele, călător), II, 174 şi urm., 277, 186, 210.
Bosnia, I, 29.
Bossel (German din Bucureşti), III, 351.
Bostan (Armean din Constantinopol), II, 59.
Botăş („moşul" Botoşanilor), I, 56.
Botero (Giovanni, călător), I, 207, 217, 244.
Botoşani, I, 56, 87, 234-5, 261; II, 184, 193, 277; III, 27, 274, 320.
Boucher (călător), II, 54.
Boucher de Perthes (călător frances), III, 278 şi urm., 280.
Boué (Amy, călător frances), III, 289.
Bouquet (Michel, călător), IV, 7-10.
Bourbaki (general), III, 319; IV, 140.
Bourqueney (diplomat frances), III, 286, 301.
Boyle, IV, 140.
Bozen (Bolzano), I, 178.
Braha (vad), I, 270.
Brăila („moş" al Brăilei), I, 19.
Brăila, I, 19, 42, 69-70, 151, 235; II, 178, 258, 277; III, 124, 185, 238, 247, 262, 279, 299-300; IV, 128, 142. (descriere), IV, 103. (episcopie), I, 248. (export), III, 193, 270; IV, 103. (import), III, 313.
Bran, I, 200, 205; II, 76.
Brâncoveanu (Constantin-Vodă), I, 274; II, 5, 10, 67, 72-3, 78, 83-4, 86, 90, 92, 96, 99, 100, 104, 111, 115, 117, 144, 147, 161, 171, 196, 198-9, 211, 218; III, 132. (fiul omonim), II, 73. (fiul Ştefan, II, 73.
Brâncoveanu (Banul Grigore), III, 70, 122, 261; IV, 14. (Preda), I, 347. (Safta), III, 346.
Brâncoveni (sat), I, 347; II, 8, 11; III, 43. (mănăstirea), II, 86.
Branicevo, I, 7.
Branicka (contesă), II, 207.
Branicki (contele), III, 143.
Brancovici (familia), I, 131. (Mitropolitul Maxim), I, 39. (Gheorghe), I, 156.

Braşov, I, 12, 25, 254; II, 59, 66-7, 77; IV, 32. (bâlciul din), I, 204. (biserica Sf. Nicolae), I, 282.
Brătianu (I. C.), IV, 25, 128, 133-5, 149-1.
Brema, I, 7.
Brenner (otelier în Bucureşti), III, 154.
Brentano (Clemens, scriitor), III, 341.
Breslau, II, 241, 246.
Breughel (pictor), III, 164.
Brezoianu (Ioan), III, 345. (Pătraşcu), II, 80.
Brighenti (negustor austriac), II, 249.
Broffft (otelier în Bucureşti), IV, 132.
Broşteni, III, 133.
Bruckenthal (baronul de), III, 11. (Muzeul), III, 72; IV, 24.
Brusa, IV, 147.
Bruti (Bartolomeo, agent veneţian), I, 303.
Bruti (Cristofor), I, 185, 246.
Bruţi (trib albanes), I, 193; III, 294.
Brzeski (*Nicolae*, călător), I, 176.
Bucioc (boier), I, 292.
Bucov, IV, 106.
Bucovăţ (mănăstire), II, 11.
Bucovina, II, 245, 275; III, 35-6, 161-2, 181, 252; IV, 122. (originea numelui), I, 178-9. (populaţie), III, 239. (port), III, 25.
Bucureşti, I, 9, 31, 135, 151, 198, 208-9, 257, 284; II, 6, 14, 16, 18, 72, 120, 195-6, 213, 258, 277, 281, 285; III, 35, 69, 122-3, 132, 138-40, 158, 210-1, 218, 247, 261, 282, 297, 321-3, 325; IV, 27, 126, 145, 149, 158. (descriere), II, 217-8; III, 75, 85, 105-6, 183-4, 204-5, 275, 284, 287; IV, 11-2, 14, 38-9, 46-7, 124, 137, 195-6, (plan), II, 238. (Lipscani), II, 271. (Curtea domnească), II, 107, 263. (palatul Mogoşoaia), II, 120-1. (mănăstiri şi biserici), II, 106-7; III, 74, 105-6, 240, 287; IV, 13, 102, 151. (Mitropolia), I, 348. (Batiştea), I, 242. (Mihai-Vodă), I, 31. (Sf. Gheorghe Nou), II, 171. (Sf. Spiridon), IV, 13. (Asilul Elena Doamna), IV, 128. (Curtea Veche), I, 146. (Slobozia), I, 209. (Stavropoleos), IV, 13. (Zlătari), III, 154, 327. (Bărăţia), I, 207; II, 30. (şcoli), III, 175, 191, 229, 240, 276-7; IV, 34. (cultura grecească); III, 78, 78. (Sf. Sava), I, 338-9, III, 229. (tipografia), III, 240. (Colţea), III, 348. (Universitatea), II, 229-30. (pe-tre-

ceri), III, 71, 84-5; IV, 12, 33-4, 40-1, (mode femeiești), III, 277, (îngropări), IV, 41, (Teatrul), III, 288; IV, 55-6, pacea de la), III, 307, (arhitectura profană), IV, 14, (Lipscani), II, 271, (ziar german), IV, 34, (medici, spitale), IV, 34, 52, (profesori), IV, 34, (parveniți, IV, 34, (Domnul), IV, 40-1, (temniță), IV, 52, (împrejurimi), IV, 122-3, (Filaret), III, 133, (Herăstrău), III, 133, (poștă), IV, 46, (medici: Bogos Sebastiani), III, 161.
Buda, I, 61, 76, 177, (episcop), III, 7.
Budapesta, IV, 89-90.
Budberg (general rus), III, 47.
Buenos-Aires, IV, 150.
Bugeac, I, 189-90, 262; II, 25, 53-4.
Buii (trib din Macedonia), III, 294.
Buiuc-derè, III, 68.
Bulgaria și Bulgari, I, 5, 51, 118, 238, 295; II, 59, 85; III, 165; IV, 30, 131, 148.
Burgundia, I, 23.
Buzău, I, 8, 39, 246, 299, 321, 325, 340; IV, 128.
Buzești (familie), I, 251, (Preda), I, 252, (Radu), I, 252, (Stroe), I, 252.
Buzoianu (Dimitrie, Hrisoscoleu), III, 234.

C.

Cabrol (medic) III, 316.
Caffa, I, 26, 76, 94, 233; II, 60.
Caillé (Gaspard, ceasornicar frances în Iași), I, 301, 369.
Câineni, II, 271; III, 12-3, 140.
Calafat, III, 259, 312; IV, 101-2, 130.
Călărași, III, 158.
Calcagno (consul), IV, 106.
Calfoglu (Alexandru), II, 224.
Caliacra, III, 280.
Căliman (Gheorghe, spițer), III, 273 și urm.
Calinichia (Doamna), I, 34.
Callimachi (Alexandru-Vodă), III, 85, 114.
Callimachi (Grigore-Vodă), II, 174, 191, 205.
Callimachi (Ioan-Vodă), II, 158, 181, 183, 206.
Callimachi (Scarlat-Vodă), II, 278; III, 45, 60, 66, 79, 83, 196; IV, 114.
Calmâșul (Toader), II, 152, 183.

Calogerà (Vistier), I, 261.
Călugăreni, I, 252; III, 34 și urm., 315. (vadul), II, 58.
Cămărași, II, 130.
Cambii (trib), III, 294.
Cameniţa, I, 180, 246, 265; II, 24, 35, 163, 211.
Camenschi (general rus), III, 40, 48.
Câmpina, III, 34, 247; IV, 158.
Câmpineanu (Ioan), III, 227, 232-4, 245, 248.
Câmpulungul muntean, I, 8, 13, 230; II, 12, 18, 107 (biserici), III, 236, 285, 290; IV, 106. (Saşi), II, 16.
Câmpulungul moldovenesc, II, 129.
Cananău (Iancu), III, 141.
Candia, I, 245.
Candiano (Sergiu), IV, 135.
Canini (Marc' Antonio, scriitor), IV, 24-5, 141.
Canrobert (general), III, 319, 321.
Canta (Nicolae), III, 159.
Cantacuzino (Constantin Postelnicul), I, 346-7.
Cantacuzino (Constantin Stolnicul), II, 19, 51, 60, 73, 98, 103, 144, 147; III, 321.
Cantacuzino Deleanul, III, 112.
Cantacuzino (Dumitraşcu-Vodă), II, 142.
Cantacuzino (Grigore), III, 232.
Cantacuzino (Mihai), II, 45, 59, 80, 101.
Cantacuzino Paşcanul (Catinca), III, 95.
Cantacuzino (Şerban-Vodă), I, 39, 294; II, 10, 28, 31, 55, 67, 78, 80, 97, 104, 218; III, 345.
Cantacuzino (Ştefan-Vodă), II, 90, 98, 120.
Cantacuzino (Toma), I, 359, 361; II, 72, 74, 80, 116.
Cantacuzino (cneazul), III, 42.
Cantacuzino (ispravnicul), II, 158-9.
Cantemir (Antioh-Vodă), II, 29.
Cantemir (Constantin-Vodă), II, 26, 28, 54, 78, 122.
Cantemir (Dimitrie), II, 23, 61, 90, 94, 116, 125, 147, 253; III, 98, 110; IV, 21.
Canterbury, II, 85.
Capistrano (St. Ioan de), I, 349.
Capo-d'Istria (preşedinte al Greciei), I, 185; III, 47.
Căpoteşti, I, 38.
Capudan-Paşa, I, 291; III, 71.
„Carabogdani", I, 217.
Caracăl, II, 11, 86.

Carageà (Ioan Gheorghe-Vodă), II, 205, 224, 229, 278; III, 47, 67-8, 70, 75, 78, 122, 146.
Carageà (Domniţa Ralù), III, 70.
Caragiani (Nicolae, negustor veneţian), II, 100.
Caragheorghe, III, 136.
Caragheorghevici (Alexandru, cneaz sârbesc), IV, 30.
Caraguni, III, 294.
Caransebeş, III, 257; IV, 160.
Carasù (râu), III, 255.
Cărăuşi (din Galiţia), III, 20.
Caravia (eterist), III, 134.
Careii-Mari, III, 10.
Cârjalii, III, 237.
Carle (Étienne). V. Étienne (Carle).
Carlota, princesă de Anglia, III, 82.
Cârlova (Vasile, poet), III, 244, 251.
Carlovăţ (pacea din), II, 24, 35, 151.
Carlowitz (d-na A. de, călătoare), III, 256-65.
Carmen Sylva, III, 19. V. Elisabeta (regina).
Carol I-iu (regele României), II, 226; IV, 126, 134, 139, 150, 155-6.
Carol Gustav (rege al Suediei), II, 42.
Carol al XII-lea (regele Suediei), II, 117-8, 150, 164; III, 89, 176.
Carol-Robert (rege al Ungariei), I, 34, 225.
Caronni (Felice, călător), IV, 19, 22-3.
Carpaţi, I, 239; II, 213.
Carra (scriitor), II, 209, 221-6, 230; III, 62.
Cârstian (sat), II, 98.
Casandra (Doamna lui Dimitrie Cantemir), II, 116.
Casimir-cel-Mare (rege al Poloniei), I, 99, 232.
Casimir (Ioan, boier), II, 42.
Caşovia, I, 280.
Castriotul (Gheorghe), II, 75.
Catargiu (familia), I, 359; III, 181; IV, 146. (Gheorghe), III, 248. (Lascar), IV, 143. (Nicolae), III, 248.
Catolici (episcopate), I, 22.
Catul (poet), IV, 20.
Caucas, IV, 30.
Căuşani, I, 119.
Cavafi, III, 348.
Cavallar (ofiţer austriac), III, 26.

Cavarna, II, 17; III, 280, 316.
Cavsocalivitul (Neofit), II, 220.
Cazaci, I, 190, 267, 290, 293; II, 33, 35, 41, 43.
Cazaclii (negustori), II, 241.
Câzlar-Aga, II, 46, 118.
Ceahlău, III, 152.
Ceatal, III, 293.
Celebì-Iacùb, I, 305.
Celeni, IV, 30.
Celestin (argintar sibiian), I, 132.
„Cepradi", (sat), III, 177.
Cerchez (Mihail, magistrat), III, 275.
Cerna-Rieca, III, 293.
Cernat (generalul), IV, 134.
Cernavoda, III, 255, 281; IV, 31, 126-7.
Cernăuți, I, 235; II, 184, 279; III, 24, 152, 162, 323.
Cerneți, II, 87; IV, 29.
Cernica (mănăstire), III, 236.
Cerri (Urbano, cleric), II, 19.
Césy (contele de, ambasador frances), II, 62.
Cetatea-Albă, I, 19, 24, 40, 50, 70, 75, 94, 191, 235; II, 17, 200-1, 277, 287; III, 157, 174-5. V. și Acherman.
Cetatea-de-Baltă, I, 98.
Cetățuia (mănăstire), I, 112; II, 36, 49, 69.
Cetinie, I, 138.
Chalkokondylas (cronicar), I, 61, III, 328.
Chalkokondylas (Andrei, negustor), II, 60. (Dimitrie), I, 104.
Chardin (călător), II, 44.
Charolais, IV, 9.
Châteaugiron (de, consul frances), III, 232.
Châteauneuf (ambasador frances la Constantinopol), I, 195.
Chefaloniți, II, 178.
Chemier, IV, 164.
Chesarie (episcop de Râmnic), II, 232.
Chevalier (dr.), III, 295.
Chevrier (de, fost colonel), III, 286.
Chiajna (Doamna), I, 46, 132, 140.
Chiev, I, 50, 115, 125, 184, 308; II, 60, 91. (Evdochia de la), I, 125.
Chigheciu, I, 7.
Chilia, I, 19, 70, 94, 167, 187, 191; II, 17, 45, 119, 246-8,

277, 287; III, 42, 292. (-Veche), III, 265. (-Nouă), I, 19.
Chioreni, IV, 16.
Chios, I, 95, 246; II, 59.
Chiostel, III, 255.
Chipereşti, II, 222.
Chiprovaci, II, 16.
Chirico (Luca, consul rus), III, 47.
Chiselev (general), III, 121, 187, 227, 231, 234, 331, 348.
Chishull (Edmond, călător), II, 72 şi urm.
Chişinău, I, 24; II, 283; III, 79-80, 157, 160, 163-4, 173-4, 177-8, 252, 265; IV, 5.
Chiţu (Gheorghe), IV, 146.
Chiuciuc-Cainargi (pacea de la), II, 171, 207, 245; III, 307.
Chiupruliii (Vizir), II, 43.
Chiusa (mănăstirea S. Michele din), I, 217.
Chiustendil, I, 35.
Chiustenge, III, 247, 251, 255, 319; IV, 6, 31, 146, 196. V. Constanţa.
Chopin, III, 323.
Chrismar (dr., călător german), IV, 28.
Christari (dr.), III, 134-5.
Chrysaphina (fiica Doamnei lui Iancu Sasul), I, 242.
Ciceagov (amiral), III, 46, 49-50, 145.
Ciceu (castel), I, 98.
Cioplea, I, 181.
Cipru şi Ciprioţi, I, 103.
Cirven, I, 40, 42.
Ciumă, II, 252 şi urm., 264.
Ciupria, III, 293.
Cladova, II, 27.
Clain (Samuil), III, 3.
Claretie (Léon, călător), IV, 142.
Clausewitz (generalul von), III, 140.
Claudet (Ernest, călător), III, 283.
Cler, II, 232, 246. (în Ardeal), III, 7, 8; IV, 21. (în Moldova), III, 102, 116-7, 326. (în Ţara-Românească), III, 101. (în Principate), III, 239.
Cleray (Edmond), I, 194.
Climăuţi, I, 237.
Clochez (carătaş în Bucureşti), III, 325.
Cloots (Anacharsis), III, 64.

Clocșca (revoltat), III, 9; IV, 21.
Cluj, I, 27; III, 11, 200; IV, 166.
Coburg (prințul de), II, 266, 286-7; III, 14, 21, 24.
Coburg-Kohâry (prințul de), III, 73.
Cochelet (consul frances), III, 226.
Codrescu (Teodor), I, 213.
Colbert, II, 244-5.
Coletti (ministru grec), III, 327.
Colintina, III, 134, 298, 348.
Collin (arhitect frances), III, 272, 275.
Colomeia, I, 78; II, 165.
Coloniști, I, 239, 280, 300-1.
Colson (Félix, călător), III, 240, 242, 255.
Colville (Charles, călător), IV, 95.
Comana (mănăstire), II, 72.
Comănești, III, 302.
Comerț (în general), I, 24-5. (în Moldova), I, 101, 103, 244-5, 310-11; II, 199, 200, 246, 248, 258; III, 117, 238. (la Galați), II, 258. (export), I, 109-10, 128; II, 240-1; III, 117, 150. (import), I, 103, 109-10; III, 151. (în Muntenia), II, 11; III, 131, 215, 238; IV, 9. (export), II, 105-6; III, 72, 99, 150, 243-4, 247. (import), III, 151, 237, 247. (în Oltenia), II, 89. (în Principate), II, 58-69, 258-9, 276; III, 102. (săsesc), I, 28, 99; II, 259, 271; III, 3, 69. (în Ardeal), I, 27, 96; III, 8, 13. (în Basarabia), II, 247, 276; IV, 77. (export), I, 81; III, 178, 181. (dunărean), IV, 164. (pe Marea Neagră), I, 93-4. (agenți), II, 248-9. (miere), II, 276. (boi), II, 276. (cai), III, 102. (lână), III, 102. (ceară), 241. (piei de iepure), III, 102. (vin), I, 245; II, 241, 276. (oi), II, 241. (vite), II, 241.
Comnena (Ana), I, 17.
Comneni, I, 233.
Comuleo (Alexandru, agent papal), I, 246.
Conachi (Costachi), III, 130; IV, 115.
Condemine (inginer), III, 228, 311; IV, 9.
Constanța, I, 187; III, 280-1; IV, 126-7. V. și Chiustenge.
Constantin-Vodă (Basarab, Cârnul), I, 63, 226, 333, 344, 349, 352, 370-3; II, 16, 18, 42; III, 346.
Constantin-Vodă Duca, II, 99; III, 24.
Constantinopol, I, 8, 152, 214, 258; II, 61, 69, 126, 199, 203, 251; III, 68, 110, 148. (Seraiul), I, 76. (Sf. Sofia), IV, 93. (Patriarhia), I, 49. (Moscheia Eiub), II, 69.

Conti (Stefano, arhiepiscop de Sofia), II, 19.
Contumaţa, III, 13.
Coriatovici (Iurg), I, 120.
Cornea (localitate), III, 256.
Cornescu (Mihai), III, 237.
Cornetul (mănăstire), II, 86.
Corniact (Constantin, vameş), I, 103.
Cornii (sat), I, 213.
Corobeinicov (Trifon, călător), I, 260.
Coronelli („rege al Bulgarilor"), III, 45.
Coronini (general austriac), III, 321.
Corîese (Nino), II, 214.
Corvin (Ioan), I, 45, 60, 82, 133; III, 230-1.
Costachi (Veniamin, Mitropolitul), III, 60, 152.
Costin (Ioniţă), II, 37.
Costin (Miron), I, 241, 274, 315-6, 333; II, 26, 36, 122, 140; III, 14.
Costin (Nicolae), II, 37, 165.
Costin (Pătraşcu), II, 37.
Costin (Velişcu), II, 26, 37.
Cotmeana (mănăstire), I, 46.
Cotnari, I, 157, 248, 301, 304, 317; II, 19-20.
Cotov (secretar), III, 155.
Cotroceni, II, 75; IV, 15. (pădurea), I, 31.
Cozadini, I, 54.
Coucy, I, 72.
Cozia (mănăstire), I, 35; II, 86; IV, 15.
Crăciuna (cetate), I, 30.
Cracovia, I, 25.
Craina, III, 233.
Craiova, II, 11, 86, 286-7; III, 34, 124, 189, 259, 277; IV, 29, 101, 129, 158. (Sf. Dumitru din), II, 11.
Craven (lady, călătoare), II, 249, 253-5.
Creta şi Cretani, I, 95, 103; II, 59.
Creţescu (familie), III, 141.
Creţulescu (Nicolae), III, 162, 351. (Radu Logofătul), II, 31. (familia), II, 75.
Crimca (Anastasie, Mitropolit al Moldovei), I, 306.
Crimeia, I, 94; IV, 32.
Croaţia, I, 15.
Cruciaţi, I, 72.
Crupenschi (familie), III, 43, 45.

Crussol (de), III, 142.
Cuciureanu, III, 340.
Culoglu, III, 348.
Cunningham (Charles, consul engles), IV. 101.
Curtea-de-Argeş. V. Argeş.
Curzi, IV, 31.
Cuşnicov (senator rus), III, 43.
Cutuzov (general), II, 279; III, 44-6, 49, 144.
„Cuţovlahi", III, 132.
Cuza-Vodă, III, 344, 348; IV, 15, 25, 114, 116-8, 123, 125, 143.
Cuza (Gheorghe), III, 234.
Czihak (dr.), III, 269.
Czög (localitate), III, 40.

D.

Dabija (Istrate-Vodă), I, 367; II, 63.
Dacia şi Daci, IV, 23, 30, 11, 97. (rege al —ei), III, 146.
Daia, III, 345.
Dalmaţia, I, 23, 284; II, 30.
Damas (Roger de, călător), II, 286; III, 37.
Damaschin (episcop de Râmnic), II, 173.
Dan (nepotul lui Mircea-cel-Bătrân), I, 64, 133.
Dan al II-lea (Domn muntean), I, 70.
Danciul (Domn muntean), 134.
Daniel (Michel, bancher în Iaşi), III, 159.
Daniil Sihastrul (şi schitul lui), III, 25.
Dannenberg (general rus), III, 320, 334; III, 298.
Dănsuş, IV, 164.
Danţuri, II, 255-6.
Danzig, I, 214; II, 51, 59, 128.
Daşcov, III, 227.
Daucher, II, 55.
Davidescu, II, 25.
Davila (dr.), III, 351; IV, 142.
Dealul (mănăstire), I, 135, 141; III, 99; IV, 106.
Deczy (Ioan), I, 215.
Dej, I, 26; IV, 261.
Delacroix (călător), II, 57, 63.
Dellazia (negustor austriac), II, 249, 258.
Del Chiaro (secretar), II, 96, 99, 135, 243; IV, 23.

Della Valle (călător), I, 92.
Del Monte (agent catolic), II, 28.
Deliorman, III, 240.
Delta, III, 292.
Delvecchio (din Galaţi), IV, 117.
Demangeot (profesor), III, 133.
Demidov (călător), III, 213, 243.
Demotica, II, 118.
Derblich (călător), IV, 44 şi urm.
Desjardins (Ernest, călător), IV, 23 şi urm., 143.
Despot-Vodă, I, 154 şi urm., 170-1; II, 141.
Deva, III, 200; IV, 32, 160.
Diasorinos, I, 154.
Didon (Louis-Marie, călător), II, 65.
Diebitsch (general rus), IV, 6.
Diez (von, diplomat prusian), II, 202; III, 33.
Diichiti (Constantin, cronicar), II, 115.
Diicul (pretendent muntean), I, 344.
Diocleţian (Împăratul), II, 109.
Dionisie, II, 709.
Divan-Efendi, III, 77, 97.
Döbel (E. Ch., călător), IV, 26 şi urm.
Dobra (localitate), III, 15.
Dobrogea, I, 218, 261, 267; II, 16, 33. (descriere), III, 280. (populaţie), III, 153, 293.
Dobrovăţ (mănăstire), I, 87, 126.
Dobromir (sat), I, 42.
Docolina, IV, 105.
Dodun des Perrières, III, 268.
Dolgoruchi (prinţul), II, 152.
Doljeşti, I, 89.
Domaşna, III, 256.
Dominicani, I, 180, 315.
Domni (în Moldova): (alegere), II, 148; III, 68. (persoana), I, 166-7. (putere), I, 145, 163-4. (venituri), II, 129, 197, 242, 259. (audienţe), III, 81-2. (Curte), I, 86, 311, 325-8; II, 35, 38, 48-9, 55; III, 143, 145-6. (a lui Vasile Lupu), I, 304. (ceremonial), II, 153, 157, 165, 182-3. (primite), II, 26-7. (a Domnului la Poartă), 76-1. (a Sultanului), II, 52. (relaţii cu Poarta), I, 295. (primire de ambasador), II, 161-3, (ospeţe), I, 337; II, 280. (obiceiuri de serbători), III, 106-7. (nunţi la Curte),

I, 354, 356, 358, 360 şi urm. (înmormântare domnească), III, 81. (curteni), II, 130. (dregători), I, 123. (strajă), III, 83. (în Ţara-Românească): (alegerea), I, 344, 346; II, 196; III, 84. (persoana), III, 206. (puterea), I, 34-6. (veniturile), II, 7, 129, 242, 254. (audienţe), III, 95. (Curtea), I, 63, 284-5, 352-3; II, 97; III, 211, 220; IV, 102. (ceremonial), I, 371; II, 82-3; III, 70, 106-7. (serbare de Crăciun), I, 341-2. (de Bobotează), I, 345. (de Paşti), I, 344. (nunţi), III, 59; IV, 42. (ospeţe), I, 362; III, 254. (îmbrăcăminte), II, 252. (înmormântare), I, 345-6. (strajă fanariotă), III, 76. (alaiu), II, 251. (portul Doamnei), II, 253. (începuturi), I, 17. V. şi I, 26 şi urm.
Don Carlos (pretendent), IV, 142.
Donato (Giovanni-Batista, călător), II, 69.
Dora d'Istria (călătoare), III, 141.
Dorohoiu, I, 8, 55, 87, 234; II, 184; III, 262.
Doroteiu de Monembasia (arhiereu), I, 260.
Dosoftei (Mitropolitul Moldovei), II, 55, 60, 78.
Dousa (călător), I, 262.
Doussault (călător), IV, 9 şi urm.
Doze (călător), IV, 108 şi urm., 113 şi urm.
Drajna, IV, 97.
Drăgănescu, 111, 138.
„Dragoş-Vodă", I, 48, 14q.
Dragoslave, II, 108.
Dragu (Voevod), I, 49.
Dresda, I, 201; II, 71.
Drăslăvăţ (râu), I, 213.
Drosu, II, 31.
Drumuri, I, 6, 28, 177-8; II, 262 (în Basarabia), III, 163. (în Moldova), I, 26, 57, 111, 269-70; II, 152-3. (în Muntenia), I, 29, 57. (în Oltenia), II, 269.
Dubăsari, III, 53.
Dubrovnic, I, 74. V. Ragusa.
Duca-Vodă, I, 294, 329; II, 22, 31, 35, 49, 58, 65, 68-9, 78, 104, 148; III, 134.
Duca (cămăraş), III, 236.
Duca (Neofit, profesor), III, 251.
Duclos (consul austriac), III, 269.
Dudescu (boier), II, 253-4; III, 45, 71-2.
Duhamel (consul rus), III, 331.
Dunărea-de-jos, I, 236.

Dunin-Borkowski (călător), IV, 158.
Dunod (Antide, călător), II, 28.
Dupin l'aîné, III, 295.
Dupont (călător), II, 53.
Dupré (Louis, călător), IV, 5.
Durac (rebel), II, 48.
Dürer (Albrecht), I, 142.
Durostor, I, 17.
Duruy (Victor, călător), IV, 54.

E.

„Ecaterina Doamna" (soţia lui Negru-Vodă), II, 18.
Ecaterina Doamna lui Alexandru Mircea), I, 243.
Ecaterina (Doamna lui Vasile Lupu), I, 305.
Ecaterina a II-a (Tarină), II, 116, 207, 216, 280; IV, 106.
Edling (contele), III, 172.
Eftimie (cronicar), I, 51.
Elena (fiica lui Ştefan-cel-Mare), I, 125.
Elena Ecaterina Doamna lui Petru Rareş), I, 113, 126-7.
Eliad (Ioan), III, 155, 229, 251, 316.
Elisabeta (regina României), IV, 150. V. şi Carmen Sylva.
Elveţieni, III, 232. V. şi Alexandre.
Engel (istoric), II, 29; III, 3, 109.
Engelhardt (general rus), III, 343; IV, 105.
Englesi. V. Anglia.
Enzenberg (general austriac), II, 123.
Espinasse (generalul), III, 319.
Eteria, III, 121.
Eszterházy (Ioan), IV, 19 (Mihail), IV, 19.
Étienne (Carle), II, 54.
Eufrosina (Doamna), III, 250.
Eusebiu (scriitor), II, 93.
Evdochia (Doamna lui Ştefan-cel-Mare), I, 125.
Evrei, I, 74, 212, 232, 244, 246; II, 56, 181, 249; III; 20; 132, 164, 324-5; IV, 50, 67-8. (statistica lor). IV, 102, 104, 136, 144, 152.

F.

Fabricius (ofiţer), II, 93.
Fabris (ofiţer austriac), III, 12.
Facă (familie), II, 109; III, 340.
Făgăraş, II, 77, 142.

Făget, III, 15.
Fălciiu, II, 56, 127; III, 28.
Fălcoianu (general), IV, 131, 146.
Fanarioți, II, 170, 203 și urm.; III, 29, 38, 78, 115, 145, 147, 248. (Cultura epocei lor), II, 173, 209.
Fărcaș (jude din sec. al XIII-lea), I, 17.
Farkas (Mihai), IV, 23.
Farmachi (căpitan), III, 134.
Fawlkner, II, 188.
Fazardi (ofițer rus), III, 47.
Fedor (Țar), II, 29.
Feleac, I, 82 (biserica din), I, 129.
Ferdinand I-iu (rege al Ungariei), I, 136, 155, 162.
Ferdinand al III-lea (rege și Impărat), II, 24.
Festetics (contele), II, 258-9.
Fetera (Cazac), I, 363, 365.
Ficquelmont (contele), IV, 110.
Filip (fiul vitreg al lui Iancu Sasul), I, 242.
Filipescu (familie), III, 45, 95, 227, 248. (Alexandru-Vulpe), III, 234, 240. (Anica), III, 141. (Constantin Căpitanul, cronicar), II, 167, 191; III, 43. (Dimitrie), III, 233, 236. (Gheorghe), III, 234. (Grigore), III, 71. (Mihai), III, 229.
Filipescu-Dubău, III, 289.
Fischer, II, 287.
Fișer (Mochi, arendaș), IV, 154.
„Flaccus" (presupus strămoș al Românilor), III, 147.
„Flambescul" (prinț, într'un roman francez), III, 294.
Flandri (Sași), I, 10.
Flood (Gunar Sölfest, ofițer norvegian), IV, 127 și urm., 129.
Florentin (localitate), I, 77.
Florești, II, 275.
Focșani, I, 89, 232, 303, 320; II, 281; III, 84, 143, 158, 236, 274, 303; IV, 27, 138.
Fonseca, II, 92.
Food, IV, 128.
Forbes (corespondent de ziar), IV, 140.
Forgách (Francisc, istoric), I, 226, 244.
Fornetti (consul), III, 57.
Fotea (colonel), III, 275.
Fotinò (Dionisie, istoric), III, 155.

Fournier, IV, 149.
Fourquevaux (*François Pavie*, baron de), I, 189; II, 45.
Franche-Comté, IV, 9.
Franchini (dragoman), III, 97.
Frânci, II, 247.
Francisc I-iu (Impărat), III, 25, 256.
Franciscani, I, 30, 180-1, 210. (Observanţi), I, 300.
Franţa şi Francesi, I, 23, 200, 276; II, 57, III, 232.
Frederic-cel-Mare (regele Prusiei), III, 146, 199, 245.
Fredro (Gavril, cronicar), I, 319.
Fresne (de, călător), III, 286.
Friul, I, 77.
Froehner (arheolog), III, 343.
Froissart (cronicar), I, 24.
Fronsac (de), II, 288.
Frumoasa (mănăstire), II, 152, 166, 177, 182, 202
Fuad-Paşa (Mare-Vizir), III, 332, 335.

G.

Gagarin (prinţ rus), III, 38.
Găeşti, IV, 15.
Gaillard (colonel), III, 90; IV, 131, 139.
Galata (mănăstire), I, 266, 242, 307; II, 45.
Galaţi, I, 26, 30, 235, 267, 339; II, 19, 175-6, 178, 180, 277, 281; III, 31, 40, 94, 103, 108, 151, 154, 156, 238, 247, 255, 262, 269, 274, 286, 312; IV, 27, 42, 57-9, 92, 103, 109-10, 121, 123-4, 128, 142, 144. (comerţ), I, 321. (viaţa socială), III, 185. (împrejurimi), IV, 60.
Galiţia, I, 6, 25, 99, 174, 232; II, 58.
Gănescu (Grigore), III, 295.
Gardane (general), IV, 7.
Gardner (călător), IV, 105.
Gargalâc, III, 319.
Garibaldi, IV, 24, 140.
„Gariza" (localitate), III, 11.
Gârla (sat), II, 123.
Gaşpar-Vodă. V. Grătiani (Gaşpar Vodă)
Gaşpar (preot ungur), I, 312.
Gauting (*ermitul din*, călător), IV, 29.
Gavriil (Mitropolit al Moldovei), III, 112.
Geffroy, IV, 10.
Gaza (Teodor de, gramatic), II, 220.

Genova şi Genovesi, I, 19, 22, 72, 95, 233, 236; II, 59, 201.
Gérando (A., călător), IV, 161.
Germania şi Germani, I, 232, 234-5, 295, 301; III, 26, 132, 150, 165, 175; IV, 31, 71-2, 161.
Germigny (ambasador frances la Constantinopol, I, 202.
Gheorghe (Ştefan, Domn al Moldovei), I, 352, 366 şi urm., 369; II, 42, 60, 63.
Gore (Pavel), II, 117.
Gorgias (agent austriac), III, 94.
Gorj, III, 259.
Gorjan (Gherasim, profesor), IV, 97.
Goski (Adam), I, 319.
Gozzadini, II, 52.
Gradacac, I, 288.
Gradi (Grigore de), I, 288.
Grădişteanu (famil.e), III, 43.
Grammont (vicontele de), III, 228.
Grandpré (contesa de), III, 159, 228.
Gratiani (Gaşpar-Vodă), I, 244, 274, 281, 287-9, 291, 296; II, 33, 71.
Graz, I, 289; III, 73.
Graziani (istoric), I, 154, 163, 165.
Greceanu (Păuna, Doamna lui Ştefan-Vodă Cantacuzino), II, 107.
Greceanu (Radu), II, 80, 199.
Greci, I, 104, 307; II, 56, 59, 90, 103; III, 25, 34, 48. (în Moldova), III, 78. (influenţa lor), II, 278.
„Grozieschť" (sat), IV, 166.
Grigorescu (Nicolae, pictor), III, 351.
Grigorie (Mitropolit muntean), III, 246.
Grisel.ini (călător), IV, 23.
Gritti (Aloisio), I, 139.
Gromo (Andrea-Giovanni, călător), I, 188.
„Grossösterreich", III, 251.
Grudzinski, II, 165.
Gugomos (călător), II, 274-5.
Guillarmod (Jules Jacob, călător), IV, 82.
Ghedigold (cneaz litvan), I, 55, 75.
Gheorghe (Mitropolit al Moldovei), I, 54.
Gheorghe-Vodă Ştefan. V. Ştefan (Gheorghe-Vodă).
Gheorghe (Hatmanul), I, 361.
Gherla, I, 234.

Ghica (Gheorghe-Vodă), III, 332.
Ghica (Grigore-Vodă), II, 18, 50, 64, 103, 151-2, 160, 163.
Ghica (Grigore Matei-Vodă), II, 166-7, 169, 183-4, 199, 204, 218-9, 222, 243.
Ghica (Grigore Dimitrie-Vodă), III, 45, 112, 138, 249-50, 268, 272, 275, 329, 346, 351; IV, 10, 105, 244.
Ghica (Alexandru-Vodă), II, 160, 183; III, 121, 141, 160, 194, 211, 220, 226-7, 229, 231-2, 249, 301, 348; IV, 10, 25.
Ghica (Catinca), III, 177. (Constantin Banul), III, 323. (Dumitrachi Banul), III, 349. (Ioan), III, 231. (Iorgu), III, 140. (Mihai), III, 141, 233, 249. (Pulheria), III, 140. (Scarlat), III, 275. (doamna), III, 236; IV, 132. (familia), II, 171; III, 43.
Giannone (istoric), II, 220.
Gilău, IV, 19.
Gillard (Marcel), IV, 157.
Giuliani (interpret), III, 31.
Giurgiu, I, 8, 17, 31, 71, 136, 210, 253; II, 57, 258, 277; III, 12, 77, 210, 255, 278, 283-4, 297, 325, 344; IV, 11, 28, 30-1, 57, 96, 100, 128-9, 133, 141.
Gladstone, IV, 147.
Gobelentz, IV, 121.
Godillot (furnisor), III, 351.
Goe (boier), I, 292.
Gole (Ioan, boier), I, 306; II, 50.
Golescu (Dinicu), III, 62, 239.
Goleşti, IV, 106.
Golski (Stanislas), I, 250, 262.
Gorceacov (general), III, 297-8, 330; IV, 132, 136, 141.
Gordian (Impărat), IV, 21.
Grant (Effingham, consul), IV, 101.
Guillaume (*Dominic-Atanasie*, călător), IV, 159.
Guilloux, IV, 140.
Guizot (François, ministru), IV, 8.
Günter (călător), III, 15.
Gurco (general), IV, 131, 136.

H.

Habsburgi, II, 23.
Hacquet (călător), III, 19 şi urm.

Hafiz-Ismail (Vizir), III, 97.
Hagi-beiu (caimacam de Rusciuc), III, 232.
Hagi-Moscu (boier), III, 231.
Hâjdău (Alexandru), III, 244.
Hakenau (Fleischhackel de, agent austriac), III, 75.
Hakluyt, I, 211.
Halcinschi (consul rus), III, 329-30.
Hâlet-Efendi, III, 97, 138, 146.
Halfon (bancher), IV, 136.
Haller (nobil ardelean), III, 15.
Hamburg, I, 7.
Hamm (*Wilhelm*, călător), IV, 56 şi urm., 61-3.
Hammer Joseph von, istoric), II, 126, 268; III, 59, 109; III, 266.
Hâncu (revoltat), II, 48.
Hangerlì (Constantin-Vodă), II, 205, 272; III, 148
Hangerlì (Mărioara), III, 140.
Hangu (mănăstire), I, 319.
Hansa, I, 7.
Happelius (Eberhard), I, 359.
Harebone (William, călător), I, 212-3.
Hârjauca (mănăstire), III, 158.
Hârlău, I, 88, 113, 272, 317.
Hasdeu (B. P.), I, 176.
Harting (general), III, 142.
Haussez (baronul de, călător), III, 196.
Hauterive (de, călător), II, 221, 224 şi urm.
Hayton (predicator de cruciată), II, 235.
Hedervary-Witzai (contele), IV, 19.
Hedviga (regina), I, 52, 122.
Heidenstein (istoric), I, 258.
Heissler (general), II, 76.
Hébroque-Maleville (călător), III, 286, 288.
Henric al III-lea (regele Franciei), I, 195-6, 202
Henric al IV-lea (regele Franciei), I, 268.
Heracliu (Impărat), III, 308.
Hering (G.), IV, 165.
Herlitz (medic), III, 118.
Hermodor, I, 157.
Herţa, I, 8.
Hesse (von, baron), III, 320, 331.
Hildebrandt (agent suedes), I, 367.

Hitrovo (diplomat rus), III, 42.
Hlincea (mănăstire), I, 310.
Hmilniţchi (Bogdan, Hatman al Cazacilor), I, 331, 361 şi urm.; II, 223. (Timuş), I, 305, 310, 365.
Hmilov (cetate), I, 236.
Hodemann (căpitan, călător), IV, 129.
Hodoş (Nerva), III, 142.
Höltzel (Adreas), II, 63.
Hohenlohe (prinţul de), III, 12.
Horea, III, 8; IV, 21.
Horodenka, III, 24.
Horodniceni, I, 115.
Hotărani, II, 103.
Hotin, I, 102-3, 194, 236, 270, 275; II, 41-3, 53, 197, 200-2, 277; III, 20-1, 181 şi urm.
Hrisoscoleu (boier), III, 245.
Hrisoverghi (poet), I, 188.
Hrizea (pretendent), II, 31.
Huber (consul frances), III, 241.
Hübsch (ministru danes), II, 174.
Huet (consul frances), III, 284.
Huett (Albert, Ardelean), I, 204.
Hugonnet (Léon, călător), IV, 126.
Humor (mănăstire), III, 29.
Hunter (Williams, călător), IV, 94.
Hurezi (mănăstire), II, 86; III, 327; IV, 16, (fresce), IV, 106. (egumenul Hrisant de), III, 327.
Huru (pretins cronicar), III, 294.
Huşi, I, 91, 213, 262, 301, 321. (episcopie), I, 248.
Hust (cetate), I, 203.

I.

Iablonowski, II, 24.
Iacov I-lu (Putneanul, Mitropolit), III, 24-5.
Iacov al II-lea (Mitropolit), III, 114.
Iacovenco (Ignatie, călător), III, 135.
Iacşici (familie sârbească), I, 137.
Iagello (Vladislav, rege al Poloniei), I, 60, 96; II, 42.
Ialomiţa, I, 42.
Iancovici, I, 359.
Iancu Sasul (Domn al Moldovei), I, 176, 180, 242.
Iancu (Avram), III, 328-9.
Iaşi, I, 56, 87, 112, 122, 246, 264, 268-9, 301, 303, 306-7,

368; II, 19, 48, 53, 128, 276; III, 28, 37, 40, 87, 89-90, 92, 105, 110, 112-3, 127, 143, 151, 154, 157, 205, 224, 236-7, 271 și urm., 274; IV, 18, 27, 105, 111-2, 144, 151, 155. (descriere), II, 192; III, 216, 324; IV, 126. (biserici și mănăstiri), III, 112-3, 240; IV, 74-5. (locuitori), I, 310; II, 51. (comerț), I, 309-10; II, 51; III, 313. (influență turcească), I, 156. (palate), IV, 74-5. (școli), III, 240. (tipografii), III, 240. (străini), IV, 74-5. (Sf. Atanasie de la Copou), I, 309. (Sf. Nicolae Domnesc), I, 87. (Sf. Teodor), I, 313. (Trei Ierarhi), I, 306, 337-8; II, 151, 281. (Golia), I, 306, 338; II, 50. (Baia turcească), I, 338.
Iaţimirschi, I, 51.
Iazigi, I, 112.
Ibaşfalău, I, 234.
Ibrahim-Paşa, II, 22.
Ibrahim-Efendi, III, 69.
Ienachi (arhitectul lui Radu-Vodă Mihnea), I, 339.
Ienachi (Postelnicul), I, 313.
Ieniceri, I, 152, 256
Ienichioiu (lângă Constantinopol), III, 316.
Ieronim (Napoleon, rege al Westfaliei), IV, 5.
Ierusalim, II, 78, 100; III, 154. (Patriarhul Avramie), II, 257.
Iesuiţi, I, 180, 182, 184, 241, 299, 312; II, 5, 21, 24, 62. (poloni), II, 37.
Ieşov (general-maior), II, 122.
Ignatie (Sârbul, Mitropolit muntean), I, 340.
Ignatie (de Arta, Mitropolit muntean), III, 48, 131, 344.
Ignatiev (generalul), IV, 136, 140.
Ilfov, I, 7.
Iliaş-Vodă (fiul lui Alexandru-cel-Bun), I, 55, 278.
Iliaş-Vodă (fiul lui Petru Rareş), I, 146, 149.
Iliaş Radu (pretendent), II, 69.
Ilinski (Ischender-beiu), III, 344.
Imperiali, II, 28, 84, 97.
Industrie (în Moldova), I, 245-6. (în Principate), IV, 87.
Inidoara, IV, 160.
Innsbruck, I, 178.
Inocenţiu (Papa), II, 19.
„Io" (Ioan, titlu al Domnilor români), I, 119.
Ioachim, (Mitropolit muntean), I, 42.
Ioachim (Elector de Brandenburg), I, 109.

Ioan (jude oltean), I, 17, 35, 54.
Ioan-Vodă cel Cumplit, I, 175, 198, 225, 257, 315; II, 61, 141, 160.
Ioan-Vodă Potcoavă, I, 75-6, 190.
Ioan (duce de Burgundia), I, 23, 72.
Ioan Sigismund. V. Zápolya.
Ionieni, IV, 102.
Iordachi (căpitanul, eterist), III, 134.
Iosif al II-lea (Impărat), II, 244, 254.
Iosif I-iu (M.tropolit al Moldovei), I, 50-1.
Iosif (Șătrarul), III, 70.
Ipsilanti (familie), II, 219; III, 45, 48, 133 și urm. (originea), III, 30. (Alexandru-Vodă), II, 163, 205, 211, 214-5, 217, 222, 233-4, 255, 264; III, 29, 70.
Ipsilanti (Alexandru, eterist), III, 347.
Ipsilanti (Constantin-Vodă), III, 36, 55-6, 59, 61, 67, 143.
Isaia (călugăr), II, 29.
Isaccea, I, 212; II, 38, 46, 61, 122.
Isaiev (general); III, 144.
Islaz, II, 87.
Ismail, I, 262; II, 42, 46, 118, 247, 265; IV, 121. (locuitori, și biserici), II, 17.
Istrate-Vodă Dabija, I, 336. V. și Dabija.
Italia și Italieni, I, 94, 252, 289.
Italinschi (ambasador rus), III, 47.
Iților (mănăstire), I, 314.
Iuga-Vodă, I, 129.
Ivan (Țar), II, 29.
Izvoranu (schit), I, 260.
Izvoranu (Radu), II, 80.

J.

Jackson (John, călător), II, 261.
Janson (Forbin, episcop de Marsilia), II, 65.
Janus (general rus), II, 123.
Jibot, III, 73.
Jiiu, III, 344.
Jochmus (general), IV, 31.
Jolțuhin (general), III, 337.
Joppecourt (Charles de, călător), I, 275, 277.
Jomini (general), IV, 141.
Joseni, I, 278.
Joseph (Frances), I, 302.

Josika, IV, 160.
Jouve (Eugène, călător), III, 320 şi urm., 322.
Just (Juel), II, 122.

K.

Karaczay (călător), II, 275-7.
Károlyi (conte), II, 275-7. (Ludovic), IV, 160.
Kaunitz (von, ministru), II, 254.
Keller (d-ra, actriţă), IV, 132.
Keményi (Ioan, general), I, 352-4, 357-8; II, 66-7.
Kendi (Ştefan), I, 265.
Ker Porter (Robert, călător), III, 91 şi urm.
Kleemann (Nikolaus Ernest, negustor, călător), II, 246-8.
Knobeldorf (von, ambasador prusian), III, 33-4.
Knolles (istoric engles), III, 98.
Koch (Karl, dr.), IV, 30 şi urm.
Kodrikas (Panaioti, secretar fanariot), II, 281; III, 33.
Kogălniceanu (Mihai), III, 162, 242, 249, 266, 289; IV, 142.
Kohl (J. G., călător), III, 174- şi urm.
Kohly de Guggsberg (călător), IV, 83.
Kohn-Abrest (călător), IV, 140-1.
Koniecpolski (Hatman), I, 290.
König (Johann, consul prusian), I, 223, 230; III, 116.
König (Teodor, călător), IV, 35. şi urm.
Korecki, I, 277.
Kornis (Gaşpar), I, 215.
Kosmeli (călător), III, 88.
Kossuth (dictator ungur), III, 329.
Kovacsôcsy (Wolfgang, cancelariu ardelean), I, 214.
Kremnitz, III, 256.
Kreuchely-Schwerdtberg (consul prusian), III, 83, 94, 127.
Krickel (călător german), IV, 26.
Kuch (călător), III, 158.
Kulemann (Rudolf, călător), IV, 76.
Kulkowski, I, 275.
Kulm (Palatin de), II, 34.
Kunisch (Richard, călător), IV, 37-8, 44.
Kuszewicz (călător), I, 271.
Kutnarski (secretar polon), I, 304, 312.
Kuyper (dr., călător olandes), IV, 153-4, 157.

L.

Labbe, IV, 142.
Lagarde (Auguste de, călător), II, 136; III, 6-9, 72.

Lahovary (maiorul Iacob), IV, 135.
Lahovary (Ioan), IV, 153.
Laiotă. V. Basarab-cel-Bătrân.
Lancelot (călător), IV, 10, 14-6.
Lang (Janet, gravor), IV, 10.
Langeron (general), II, 288; III, 37-8, 40-6, 53.
Lannoy (Guillebert de, călător), I, 6, 54-5.
Lăpuşna, I, 179-80.
Lăpuşneanu (Alexandru-Vodă), I, 103, 110-1, 145, 149, 157, 189, 251, 294.
Lăpuşneanu (Ruxanda Doamna), I, 140, 156, 360.
Laputzkin, II, 123.
Lascarov (Sârghie, consul rus), II, 207.
Laski (Albert), I, 155, 196, 225.
Lassale (Ferdinand, la Bucureşti), IV, 54-6.
Lassani (eterist), III, 135.
Latinitatea (Românilor), III, 213. V. şi Români (origine).
Laţcu-Vodă, I, 50, 117.
Laudon (general), III, 12.
Lauer, II, 287.
Laurençon (călător), III, 131.
Laurian (August Treboniu), III, 121, 289.
Laurenţiu (contele, de Câmpulung), I, 29, 207.
Laz Mustafà-Aga, II, 199.
Lazăr (Gheorghe), IV, 51.
Lazi (populaţie asiatică), II, 196.
Laxmann (călător), II, 209.
Leca (Gheorghe, pictor), III, 351.
Le Cler (G., călător), IV, 119.
Ledoulx (consul frances), III, 43, 55, 70.
Legh (explorator în India), III, 79.
Lehmann (Johann, călător), III, 15.
Lejean (Georges, călător), III, 288 şi urm., 294.
Lemberg. V. Liov.
Lemény (episcop ardelean), IV, 161.
Leon (Mitropolit al Moldovei), II, 266.
Leon-Vodă, I, 209, 283, 286-7; II, 15.
Leonard (Levantin), II, 159.
Leopold (Impăratul), II, 286.
Lescaloppier (Pierre, călător), I, 189, 195.
Lestár (Gyulaffi, scriitor), I, 215.
Leszczynski (Stanislav), II, 150.
Letea (insulă), III, 292-3.

Leunclavius (istoric), II, 126.
Levantini, I, 103, 242-4. (Leonard). V. mai sus. (Maria), I, 53.
Licostomo, I, 19. 9
Liegnitz (ofiţer prusian), IV, 138.
Ligne (prinţul Charles-Joseph de), II, 255-6, 288; III, 113.
Lillo (Ioan), I, 304.
Limba română, IV, 18, 23. (origine), I, 165; II, 239; IV, 30.
Limoni (Secondo), IV, 22.
Linchoult (boier), II, 206, 209.
Liov, I, 25, 172, 174, 233, 242, 245.
Lipoveni, III, 26.
Lippi (Filippino, pictor), I, 76.
Liprandi (general), III, 241, 250.
Lipsca, II, 93, 258, 271. (bâlciul), II, 246.
Lipscani, II, 249, 271.
Litovoiu (Voevod), I, 17.
Lituani şi Lituania, I, 99, 118.
Lobanov (prinţ), III, 69.
Lorrain (consul austriac), III, 275.
Losoncz (Margareta de), I, 264.
Lotaringia, II, 23.
„Lotri", I, 79.
Loviştea, II, 87.
Lubieniecki (Sigismund), II, 33.
Lublin, I, 183.
Luca (Mitropolit muntean), I, 260.
Luccari (Ragusan), I, 75.
Lucius (scriitor), IV, 23.
Luck, I, 132.
Lucreţia (sora Doamnei Ecaterina), I. 243.
Ludeşti, III, 9.
Ludolf (Gulielm Constantin de), II, 214.
Ludovic al II-lea (rege al Ungariei), I, 96.
Ludovic al II-lea (rege al Ungariei), I, 96.
Ludovic al XIV-lea (rege al Franciei), II, 206.
Ludovic de Baden. V. Baden.
Ludovic-Filip (rege al Francesilor), III, 267; IV, 8.
Lübeck, I, 7.
Lüders (general), III, 328, 334.
Lugoj, III, 14-5, 73, 120.
Lukaris (Chiril, Patriarh), I, 259, 313; II, 5, 62.

Lunéville, III, 251.
Lupa (Neacşu, din Câmpulung), I, 178.
Lupu (Ştefan-Vodă), I, 305, 363.
Lupu (Vasile-Vodă), I, 267, 274, 304-5, 307, 327, 332-3, 337, 340, 353, 355-6, 358; II, 5, 33, 49-50, 79, 189, 208. (dreptatea lui), I, 312, 328-30, 336-7. V. şi Tudosca.
Lusignan (dinastie), I, 233.
Lusinski (episcop socinian), I, 171.
Lützen, III, 68.
Luxemburg. V. Sigismund.
Lyon, I, 254.

M.

Maader, II, 248.
Mac-Michael (*William*, călător), III, 78 şi urm., 82.
Macarie (episcop, scriitor), I, 130, 138, 331.
Macedoneanul (Teodor), III, 134.
Macedonia şi Macedoneni, I, 52, 55.
Macedonschi (eterist), III, 348.
Măcin, I, 267; III, 335.
Mâconnais, IV, 9.
Magdeburg, I, 106, 234.
Magheru (Romul, ofiţer), IV, 127.
Magni (Cornelio, călător), II, 44 şi urm., 57, 69.
Măgurele, III, 350.
Mahmud (Sultan), III, 147.
Maior (Petru), III, 3, 155; II, 139.
Maisonfort (de, locotenent-general), III, 228.
Mahieux (circ), II, 286.
Malinotti (cleric catolic), III, 35.
Malleu (antreprenor frances în Principate), III, 311.
Malvasia, I, 245.
Mamachi (Andricu, meşter), IV, 37.
Manigonieni (Armeni), IV, 31.
Mănăileşti, III, 151.
Manase (cronicar), I, 130.
Mancinelli (Giulio, călător), I, 180 şi urm., 187, 246.
Mandozy (călător), III, 256.
Mâneciul-Pământeni, II, 272.
Mâneciul-Ungureni, II, 272.
Maneville (ministru frances), IV, 157.
Mangalia, I, 70; III, 280, 290; IV, 6.
Mangup, I, 233. (Maria Doamna din), I, 94; II, 9.

Manini (Daniele), IV, 24.
Manole-Vodă (Gianì-Ruset), III, 29.
Manu (boieri), III, 60. (Constantin), III, 350.
Manucchio (Iacob, călător), I, 211.
Maramureş, I, 38, 52.
Marcianopole, I, 300; II, 21.
Marcov (general rus), III, 49.
Marea Neagră, I, 75, 95.
Marebie (de), II, 55.
Mareş (Banul, Băjescu), II, 31.
Maria regina Ungariei, soţia lui Sigismund), I, 129.
Maria-Voichiţa (Doamna lui Ştefan-cel-Mare), I, 124; III, 24.
Maria (Doamna lui Iancu Sasul), I, 242.
Maria (fiica lui Petru-Vodă Şchiopul), I, 273, 293.
Maria (regina României), IV, 157.
Maria-Antoineta (regina Franciei), II, 286.
Mariassy (István), I, 354.
Marica (Doamna lui Constantin Brâncoveanu), II, 100.
Marinca (Doamna), I, 55.
Marini (Poli, de Giovanni), I, 210, 243, 253.
Marmier (Xavier, călător), III, 266.
Marmont (duce de Ragusa, călător), IV, 160.
Maroniţi, IV, 31.
Marosnemèthy, III, 9.
Marsili (general), II, 52, 96.
Marsillac (Ulysse de, profesor), III, 341.
Marsille (dr.), III, 232.
Martin (cancelariu la consulatul francez), III, 57.
Martin (Félix), III, 294.
Mărtineşti, II, 275.
Mascellini (Giovanni), II, 16.
Massiotti (Antonio B.), IV, 150, 152-3.
Mateevici (Ieronim), I, 75.
Matei-Vodă (Basarab), I, 183 şi urm. Doamna Elina), I, 342. (fiul adoptiv Matei), IV, 106.
Mateiaş Corvinul, I, 76-7, 239. V. şi Neapole (Beatricea de).
Mathorel, IV, 138.
Matthias II (Impărat şi rege), II, 24.
Maurokastron, I, 19. V. Cetatea-Albă.
Mavromolu (mănăstire la Galaţi), I, 322.
Mavrocordat (familie), 35-6, 332. Alexandru Ioan-Vodă), II, 227, 231; III, 113-4.

Mavrocordat (Alexandru Exaporitul), II, 152. 171, 218, 275.
Mavrocordat Constantin-Vodă), II. 101. 104, 161, 164, 171, 176, 200, 263; III, 7.
Mavrocordat (Nicolae). II. 78. 91, 94. 118. 162. 164. 167, 171-2, 218.
Mavrocordat (Doamna Pulheria), II, 112.
Mavrogheni (Nicolae-Vodă), II. 203. 205, 250-1.
Mavrogheni (Doamna Smaranda), II, 253.
Mavrogheni (Zoiţa), III, 231.
Mavros (generalul Nicolae), III, 94, 231.
Maxim, II, 74.
Maximilian (arhiduce, fratele lui Rudolf, al II-lea), IV, 19, 24.
Măxineni, III, 336.
Mayers (misionar), IV, 102.
Mazepa, IV, 104.
Mazovia, I, 177.
Mazzini (Giuseppe), IV, 140.
Mediaş, I, 139.
Mehadia, II, 269; IV, 100, 160.
Mehedinţeni, III, 255.
Mehemed-Alî (Paşă, vice-rege de Egipt), III, 339.
Meletie (Mitropolit moldovean), III, 263.
Merkelius (agent austriac), III, 33.
Mesembria, I, 236.
Metastasio (abatele), II, 215.
Meusebach (consul prusian), III, 284-5.
Meyendorf (general), III, 47.
Miaskowski (Wojciech), II, 33-4.
Michel (Jules, ziarist), III, 343.
Michelson (general), III, 49.
Miera (mănăstire), II, 284.
Miercurea (în Ardeal), I, 238.
Mierzinski, I, 359.
Mihail-Vodă (fiul lui Mircea-cel-Bătrân), I, 35, 63, 133.
Mihai Viteazul, I. 224, 248, 250, 252, 254 şi urm., 265, 363; II, 12, 24, 32, 42, 59, 86, 102; III, 99, 230-1. (mănăstirea), I, 31.
Mihai (Radu, politician), IV, 140.
Mihăileni, III, 323.
Mihailovici (Constantin de Ostroviţa, cronicar), I, 61.

Mihailovna Ştefan'a, ţiitoarea lui Gheorghe Ştefan-Vodă), I, 367.
Mihnea-Vodă cel Rău, I, 134.
Mihnea-Vodă Turcul, I, 203, 243, 272, 296, 332; II, 61. V. şi Ecaterina, Vişa, I, 134.
Mihnea-Vodă Radu, I, 242, 350, II, 49, 141.
Mikes (Mihail), II, 76. (Coloman), II, 161-2.
Mikoscha (călător), III, 31 şi urm.
Milcov (cetate), I, 231, (episcopat latin), I, 56.
Milanesi, I, 300.
Milcov (episcopia de), I, 239.
Milescu (Nicolae Spătarul), I, 309; II, 63.
Mileşevici (general rus), III, 49.
Mileşti (sat), IV, 105.
„Milesvar", I, 200.
Miliţa-Despina (Doamna), I, 139.
Millot (ispravnic), II, 184, 209.
Miloradovici (general rus), III, 42-3, 67, 141.
Miloş (cneaz sârb), III, 241.
Minciaki (consul rus), III, 47.
Minio (Polo), I, 273.
Mirăuţi (biserică), I, 55, 82, 113.
Mircea-cel-Bătrân, (Domn muntean), I, 31, 34, 63, 68, 71, 122; II, 58.
Mircea Ciobanul (Domn muntean), I, 34, 145-6.
Mirski, I, 359.
Misionari catolici, I, 21; II, 5.
Mislea (mănăstire), IV, 106.
Mitilineu (pensionat), III, 277.
Mitrofan (episcop), II, 172.
Mitropolii (munteană), I, 41; III, 130, 225. (a Moldovei), I, 49, 52; III, 130. (ardeleană), II, 84.
Mizil, IV, 121.
Mniszech (Gheorghe, sol polon), II, 150-1.
Mocani, II, 8.
Moesiodax (Iosif, dascăl), II, 187.
Mogoşoaia (palat), III, 134, 350.
Mohács (lupta de la), I, 96.
Mohammed al II-lea (Sultan), I, 60, 64, 76, 147; II, 44, 52; III, 97.
Mohilău, II, 123.
Moldova, I, 40, 57, 63, 73, 99, 143, 163, 199, 237, 241, 247, 278, 287, 294, 3300, 352, 369; II, 142, 225 şi urm.

III, 23. 108. 157, 163; IV, 105. (administrație), I, 18-9, 106-7. (aur), III, 102. (boi), III, 102. (bresle), I, 105. (cai), I, 223. (catolici și protestanți), III, 118. (colonisare), II, 227. (comerț), I, 104-5. (cultură), I, 127-8; II, 243; III, 83, 105. (dascăli francesi), III, 87. (descriere), II, 54, 210 279. (grâu), I, 167; III, 102. (iarbă galbenă), III, 102. (influență munteană), I, 122-3. (lemne), III, 102. (miere), I, 108, 322. (minerale), III, 150. (oaste), I, 79. (orașe), I, 86; III, 40, 116. (organisație religioasă), II, 20-1. (pește), II, 132, 189. (pârcălabi), I, 124. (populație), II, 259, 276, 282; III, 66, 148; IV, 106. (producție economică), III, 138. (sare), I, 230. (școli), III, 239, 273 și urm., 244. (tribut), II, 130, 199-200, 242, 128, 149. (Unguri), I, 318. (vamă, vameși), I, 104, 179-80, („vecini"), II, 133. (venituri), II, 185, 294; III, 30-1, 40. 128, (vin), I, 168; II, 132. (vite), I, 168-9, 182.
Moldoveanu (canonicul Ioan), I, 369.
Moldovița (mănăstire), I, 56. 115, (Antonie de), I, 369.
Moltke, IV, 138.
Moncastro, I, 79. V. Acherman și Cetatea-Albă.
Monede (în Moldova), I, 107-8; III, 110. (în Principate), II, 247. (groși, ianuinene, ruble, tătărești, florini, ughi), I, 108. (ughi, taleri, solizi, lei, orți, groși), I, 323.
Monembasia (Dorotei, de, scriitor), I, 259.
Monora, III, 156.
Montulbano (Giambattista, călător), I, 297.
Montay (Imbault de), II, 208.
Montespin (mercenar), I, 276.
Montojo (Alfredo, călător), IV, 131.
Montpellier, I, 162.
Monty (profesor), III, 275.
Morea, I, 115, 245.
Moriolles (de, călător), III, 144.
Mornand (inginer), III, 289.
Moruzi (Alexandru-Vodă), II, 189, 212, 281, 285; III, 36, 41, 57, 59-60, 68, 97, 111, 113, 124, 145, 351. (codul lui civil), III, 146.
Moruzi (Costachi, Domn al Moldovei), II, 205, 217, 253; III, 29, 32.
Moruzi (Dimitrie), II, 217; III, 97; 145.
Moruzi (Doamna), III, 217.
Moruzi (Panaiotachi), III, 146.
Moscova, I, 104, 308; II, 58, 60. Marele Duce de), II, 43.

Moți, I, 245.
Motraye (La, călător), II, 117.
Movilă (familie), I, 275; II, 33.
Movilă (Ana), I, 173.
Movilă (Constantin-Vodă), I, 265, 271.
Movilă (Doamna Elisabeta), I, 174, 265.
Movilă (Gavril-Vodă), I, 272.
Movilă (Ieremia-Vodă), I, 81, 173, 185, 241, 255, 258, 262, 264; II, 42.
Movilă (Moise-Vodă), I, 272.
Movilă (Petru), I, 158, 184, 272, 308; II, 67.
Movilă (Simion-Vodă), II, 42, 281.
Movila (Răbâi), II, 255.
Müller (von), II, 287.
München, III, 251, 275.
Münnich (general), II, 168.
Muntele Mare, III, 257.
Muntenia, I, 9, 11, 17, 21, 56, 59, 63, 67, 80, 131, 143, 195, 205, 241, 284, 333; II, 8, 61, 142, 162, 229 și urm.; III, 33, 108, 157, 202; IV, 30. (administrație), I, 18; II, 217; III, 125. agricultură), II, 8-9. (aur), II, 106, 273. (cărbuni), III, 130. (clase sociale), II, 31-2. (clima), III, 106. (cultura), II, 19-20; III, 202, 208. (descriere), II, 272; III, 291. (fier), II, 106. (finanțe), III, 149, 214, 303. (grîji), I, 14. (hanuri), IV, 48-9. (harta), II, 238. (industrie), III, 215, 302. (livezi), II, 10. (locuitori), II, 10, 19-20, 237, 259; III, 132, 148, 157, 214. (mănăstiri închinate), IV, 45. metale), II, 3. minerale), III, 150. (orașe), I, 222; IV, 84. (oteluri), IV, 48. (pârcălabi), I, 124, (producție), II, 217, 241; III, 99, 204. (sare), II, 106, III, 107. (sate), I, 13-4, 269; II, 8. (școală), III, 239; IV, 45. (stare economică), II, 5-6. (statistică), III, 215, 244. (străini), III, 126, 243. (tribut), II, 242. (văcărit), II, 272. (vămi), I, 68, 79. (venituri), I, 286, 296; III, 40, 131, 149. (vii), II, 10.
Murad I-iu, Sultan), I, 60.
Murad al IV-lea (Sultan), II, 154.
Murano, I, 243. (Matei de, medic), I, 62, 73-4, 167. (San-Maffio din), I, 243, 273.
Murchison (Roderich I.), IV, 31.
Murgu (Eftimie), III, 233.
Murhard (Frederic), II, 270, 272.
Mustafa (Carà-), II, 23.

Mustafà (Vizir), III, 72.
Mușata-Margareta (Doamnă), II, 115, 315, 319; II, 20.

N.

Naghiaz, IV, 24.
Naide, IV, 164.
Napoleon I-iu, III, 46, 53, 56, 60; III, 250.
Nassau (prinţul de), II, 255.
Năsturel (Radu), III, 345.
Neale (Adam, călător), II, 279; III, 162.
Neagoe Basarab. V. Basarab (Neagoe).
Neamţ (cetate), IV, 106. (mănăstire), I, 51, 56, 318; III, 152, 263, 274, 327. (cultură), I, 128-9. (Târgul). V. Târgul Neamţului.
Neapole (Beatricea regină a Ungariei), I, 77.
Nectarie (Mitropolit muntean), III, 85.
Necula (cneaz), I, 177.
Neculce (Ioan), I, 366; II, 117, 124, 167; III, 141, 163.
Nedoba (ofiţer rus), III, 47.
„Negru-Vodă", I, 206-7; IV, 109. (Cetatea lui), II, 33.
Neigebauer (consul prusian), IV, 65-6.
Nenciulescu (boier), III, 46.
Neofit (Cretanul, Mitropolit muntean), II, 172.
Neofit al II-lea (Mitropolit muntean), IV, 10.
Neonil (stareţ de Neamţ), III, 152.
Neoplanta, III, 156; IV, 21.
Nesselrode (cancelariu rus), III, 330.
Neumarkt, III, 72.
Neusatz. V. Neoplanta.
Nevridi (Nicolae), I, 211.
Newberie (John, călător), I, 211.
Nicanor (Mitropolit), I, 261.
Nichifor (Dascălul, vicariu patriarcal), I, 259; II, 172.
Nicoară (Moise), III, 231, 251.
Nicodim (stareţul), I, 44, 51, 55.
Nicolae-Vodă. V. Alexandru (Nicolae).
Nicolae-Vodă. V. Mavrocordat (Nicolae).
Nicolae I-iu (Ţar), III, 332, 337.
Nicolae Nicolaevici (Mare-Duce), IV, 134, 139.
Nicolae (Spătarul), IV, 105.
Nicolescu (Constantin), III, 236.
Nicolescu (maior), III, 326.
Nicopol, I, 23, 71, 300; IV, 11, 99, 131; 141.

Nifon (vicariu mitropolitan), III, 155.
Niş, I, 7.
Noailles (Gilles de), I, 196, 200.
Notara (Hrisant, Patriarh), II, 74.
Noua-Suliţă, III, 162, 182.
Noüy (Leconte de), I, 87-8, 141, 343; II, 14, 51.
Novgorod, I, 7.
Nürnberg, I, 62.

O.

Oaşul. V. Ţara Oaşului.
Obertyn, I, 172.
Obiceiuri (populare), II, 113-4; IV, 20, 43, 161, 163, 165. (la naştere), IV, 20. (în Muntenia), IV, 49. (la înmormântare), I, 343; II, 113, 137; IV, 23. (medicină), IV, 22, 136. (în Moldova), I, 169-70; II, 135 şi urm. (paparudele), I, 325.
Obiceiul pământului, I, 169.
Obiceiuri (religioase în Moldova), I, 340. (la nuntă), I, I, 164, 343, 350-1; II, 111-2, 136. (în Principate), IV, 125. (la Bobotează), I, 326-7, 334-6; II, 113.
Obiceiuri (credinţe), II, 114, 128, 135-6; IV, 50.
Obiceiuri (danţuri), II, 135.
Obradovici (Dosoftei), II, 266.
Obrenovici (familie), III, 326.
O'Brien (Henry), IV, 110.
Ocna, I, 56; III, 29, 74-5, 78. (exploatarea sării), I, 323.
Ocnele Mari, IV, 15.
Odessa, III, 42, 68-9; IV, 110.
Odobescu (colonel), III, 237.
Odobeşti, I, 310; II, 241, 284.
Oituz, I, 77.
Olâh (Nicolaus, episcop), III, 230.
Olanda, II, 44.
Olmütz, III, 173.
Oltea (Maria, Doamna), I, 114.
Oltenia, I, 55, 237; II, 11, 85; III, 131. (aur), I, 220-2. (producţie), II, 89. (urme romane), IV, 97.
Olteniţa, III, 261.
Omer-Paşa, III, 320, 329, 335-6.
Oradea-Mare, III, 11.
Orăşanu (Nicolae, poet), II, 223.
Orăştie, III, 16, 73.

Orbán (nobil ardelean), III, 9.
Orfano („eterist"), III, 135.
„Orguxii" (la Caffa), I, 76; II, 60.
Orhelu, I, 87; III, 179-80.
Orlov (prinț), III, 332.
Orraeus (călător), II, 263.
Orșova, II, 286; III, 156, 257; IV, 100, 160.
Osman al II-lea (Sultanul), II, 42.
Ospitalieri (călugări), I, 17.
Ostrog, I, 254.
Ostrov, III, 327.
Otetelișanu, III., 350.
Ottenhausen, I, 359.
Otth (Iacob), I, 316.
Otwinowski, I, 144.
Ovidiopol, III, 68.
Oxford, I, 54.

P.

Pachymeres (cronicar), III, 328.
Padova, II, 51, 98.
Paget (John, călător), II, 72, 80, 163, 166.
Pahlen (contele), III, 331.
Paisie Velicovschi, stareț de Neamț și Secu), III, 152.
Paladi (Constantin), III, 82.
Palamed Gheorghe, poet), I, 254.
Palatinat, I, 100.
Paleologi, I, 19, 233.
Paleologul (Iacob, călător), I, 209.
Paleologul (Ioan al V-lea), I, 362.
Palestina, I, 12.
Pângărați (mănăstire), II, 261.
Pantelimon (mănăstire), II, 166.
Panzini (Lionardo), II, 214-5. V. și Bancini.
Papadopol-Calimah (Alexandru), I, 366.
Pápay (refugiat ungur), II, 162.
Papp (Iosef), IV, 161.
„Păpușoiu-Vodă", III, 112.
Parant (consul), III, 56.
Paras, I, 156.
Parcevich (Petru, episcop), I, 300; II, 22.
Paris (Louvrul), IV, 10. (tratatul din 1856), IV, 148
Pârșcoveanu (Ștefan), II, 234.

Partenie (călător rus), III, 151 şi urm.
Passarowitz. V. Pojarevac.
Paşcani, III, 159.
Paschidi, IV, 133.
Patelarie (Atanasie, patriarh), I, 307.
Patiomchin (cneazul, II, 207, 260; III, 27, 40-1, 89, 280.
Pătraşcu (din Cipru, pretendent), I, 201.
Pavel (Ţarul), III, 46.
Pavel din Alep. V. Alep.
Pazvantoglu, III, 45.
Pec (Patriarhia din), I, 335.
Pecenegi, I, 12.
Pechméja (Ange, călător), III, 294, 344.
Pehlivan (Aga Ienicerilor), III, 97.
Pera, I, 89, 242; II, 45, 59.
Pererita, II, 54.
Peri (mănăstire), I, 49.
Perrin (Raoul, călător), III, 202.
Persia, IV, 31.
Perthes (Boucherde, călător), III, 278 şi urm., 283.
Perticari, II, 231.
Pertusier (călător), III, 145.
Pesta, III, 73.
Petrachi (Constantinopolitan), II, 169.
Petraşcu-Vodă cel Bun, I, 281.
Petru I-iu (Domn al Moldovei), I, 50.
Petru Cazacul (Domn al Moldovei), I, 191.
Petriceicu (Ştefan-Vodă), II, 22, 54.
Petrossy, II, 57.
Petrovardin, II, 127.
Petru-Vodă Aron, I, 89, 99.
Petru-Vodă Cercel, I, 196, 201-2, 209, 274, 281, II, 13, 121; III, 74.
Petru-Vodă Mircea, I, 339.
Petru-Vodă Rareş, I, 91-2, 98, 103, 109, 114, 126, 139, 145; II, 22, 41, 60; III, 3, 24.
Petru-Vodă Schiopul, I, 184-5, 193, 213, 260; II, 59, 61, 100.
Petru-cel-Mare (Ţar), II, 29, 60, 115, 123, 126.
Petru Ermitul, I, 198.
Peucer (Gaşpar), I, 157.
Photiadi (Lambru), III, 351.
Piano-Carpini (călugăr călător), I, 6.

Piatra Neamţului, I, 114, 318, 230; III, 29, 236. (biserica Sf. Ioan), I, 114.
Piccolo (dr.), III, 231.
Pigeory (arhitect frances, călător), III, 283, 286.
Pilat (Constantin, colonel), IV, 140.
Piluzio (Vito), II, 21.
Pini (consul), III, 95.
Pisani (Andrei, consul), III, 81.
Piteşti, II, 12, 108, 273; III, 72, 74, 259-60; IV, 15, 46.
Pittard (profesorul), IV, 142. (d-na), IV, 142.
Piu al II-lea (Papă), II, 140.
Pizzigalli (Francisc), IV, 18.
Place (Victor), IV, 112.
Plaginò (boier), III, 335.
Platov (ofiţer rus), III, 144.
Ploieşti, II, 12, 236, 278; IV, 121, 138-9, 145.
Plumbuita, II, 102.
Pobrata (mănăstire), I, 83-4, 114.
Pociaţchi (Sofronie), I, 308.
Pocuţia, I, 78, 100; II, 54, 142.
Podul Inalt, I, 88.
Poiana Mărului, II, 67.
Po enari, I, 21, 135.
Po enaru (Petrachi), III, 191, 275.
Poissonnier (Alfred, profesor), III, 340.
Pojarevac, II, 168; III, 293.
Polonia şi Poloni, I, 52, 81, 95, 99-100, 122, 225, 232-3, 238, 258, 292, 355; II, 40, 42-3, 55-6, 58-9, 128; III, 23, 30, 103; IV, 16.
Polovraci (mănăstire), IV, 16.
Pompadour (d-na de), II, 224.
Pop (Hagi Constantin, negustor în Sibiiu), II, 259.
Popăuţi (mănăstire), I, 87, 237; II, 193.
Popescu Candiano (ofiţer), IV, 106.
Popescu (Radu, cronicar), II, 73, 91, 167.
Popeşti (sat), I, 200; II, 72.
„Porcaer" (sat), I, 192.
Porter, II, 174, 186.
Porturi româneşti, I, 339; III, 87; IV, 8-9, 11, 46, 82, 155.
Porţile-de-fier, II, 236; III, 257; IV, 30, 100.
Porumbac, II, 77.
Pösing (Ioan de, Voevod ardelean), I, 177.

g

3

Possevino (Padre), I, 186.
Potcoavă (Ioan-Vodă), V. Ioan-Vodă (Potcoavă).
Poteca (Eufrosin, profesor), III, 351.
Potemchin V. Patiomchin.
Potocka (contesa Sofia), III, 68.
Potocki (contele), II, 158.
Potocki (Voevodul de Chiev), II, 161.
Poujade (Eugène, călător), III, 285, 323, 340.
Prahova, I, 39. (râul), III, 203.
Prahoveni (cărăuşi), I, 29.
Prasnaglava. V. Radu-Vodă.
Predeal, IV, 121, 128.
Prejmer, I, 98.
Prepia (nepoata Doamnei Ecaterina), I, 210, 243.
Principatele române. (agricultură), II, 235. (albine), II, 237. (cultura), II, 78-9, IV, 74, 84-6, 88, 150. (descrierea lor), II, 235, 240; IV, 65-6. (finanţe), IV, 256. (grâu), IV, 68. (industrie casnică), II, 273. (miere), I, 221. (minerale), II, 237, 241; (mucarer), II, 131. (originea), III, 37, 98. (peşte), II, 236-7. (populaţie), II, 56-7, 243; III, 202, 225, 238-9; IV, 65-6. (porumb), I, 279. (sare), I, 220. (şcoli), IV, 50-1, 55-6. (sistem vamal), IV, 104. (statistică economică), III, 238. (străini), IV, 67, (tribut), II, 219; II, 107. (unirea), III, 113, 118, 202. (venituri), II, 129. (viaţa socială), IV, 52-4, 137. (vii), II, 237. (vite), II, 236, 240; IV, 69.
Pritchard (afacerea), III, 343.
Pritzelwitz (baronul von) III, 96.
Probata. V. Pobrata.
Procopie (Dimitrie), II, 93.
Proilav (Mitropolie), II, 119.
Protul (Gavriil stareţ)), I, 138.
Prozorovschi (general), III, 43, 48, 143-4.
Pruncu, III, 231.
Prusia, I, 12.
Prut, III, 147.
Puchner (general), IV, 106.
Purcari. V. „Porcaër".
Putna (mănăstire), I, 114, 128; III, 24.

Q.

Querini (episcop catolic), I, 241, 247.
Quin (Michael, călător), IV, 98.
Quitzmann (dr., călător), IV, 32.

R.

Raab, III, 85.
Rabelais, III, 164.
Rabutin (general), II, 77.
Racovăţ, I, 210.
Racoviţă (Mihai-Vodă), I, 278; II, 142, 147, 204.
Racoviţă (Constantin-Vodă), II, 204.
Racoviţă (Ştefan-Vodă), II, 204.
Rădăşeni, I, 316.
Rădăuţi, I, 56, 237; III, 25.
Radovici (ofiţer), IV, 136.
Radowitz (ministru prusian), IV, 145.
Radu-cel-Frumos (Domn muntean), I, 65, 133.
Radu-cel-Mare (Domn muntean), I, 133-4, 136-7.
Radu de la Afumaţi (Domn muntean), I, 139.
Radu-Vodă Alexandru, I, 256.
Radu-Vodă Iliaş, II, 81.
Radu-Vodă Leon, II, 103; III, 346. V. Victoria (soţia lui).
Radu-Vodă Mihnea, I, 242, 260, 272-3, 281-2, 292, 317.
„Radu Negru". V. „Negru-Vodă".
Radu-Vodă Paisie, I, 134, 146.
Radu-Vodă (Prasnaglava), I, 64, 133.
Radu-Vodă Şerban, I, 188, 260, 274, 282, 394; II, 20, 29, 61, 71; III, 231.
Rădulescu (Ion Eliad), V. Eliad.
Radziwill (Ianus), I, 354, 358-9.
Rafaelli (dr., din Constantinopol), III, 161.
Ragusa şi Ragusani, I, 74-5, 103, 216, 242, 246, 265, 301; II, 17. (Grigore, — anul), I, 265.
Rahova, IV, 10.
Raicevich (Ştefan, consul austriac), II, 208 şi urm., 211, 221, 223, 228 şi urm., 239 şi urm., 241-2; III, 62, 110.
Rákóczy (dinastia), II, 67.
Rákóczy (Francisc, pretendent), II, 161, 190.
Rákóczy (Gheorghe I-iu, prinţ ardelean), I, 203, 286-7.
Rákóczy (Gheorghe al II-lea, prinţ ardelean), I, 352-4, 367, 370; II, 42.
Rákóczy (Sigismund), I, 360.
Rălamb (Clas, călător), I, 370 şi urm.
Rali (Dionisie, patriarh de Târnovo, Mitropolit moldovean), I, 33.
Ralù (domniţa), III, 70. V. şi Carageà.

Ramadan, III, 336.
Ramih-Paşa, III, 71.
Râmnicul-Sărat, III, 158, 325.
Râmnicul-Vâlcii, II, 13, 19, 342; III, 236; IV, 16, 186.
Ramzin (lac), I, 262.
Rareş. V. Petru, Iliaş, Ştefan (Rareş).
Rasova, III, 247, 251.
Rastî (ispravnic), III, 96. (Constantin), III, 350.
Raşcov, I, 367.
Râşnov, I, 205; II, 76.
Râul Doamnei, I, 8.
Războieni, I, 82.
Răzvan (Ştefan-Vodă), I, 248, 252, 258.
Reber (din Blois), III, 195.
Recordon (François, călător), III, 121, 126, 130.
Redcliffe (romancieră), III, 267.
Reghinul Săsesc, III, 21.
Régla (Paul de), III, 315.
Regulamentul Organic, III, 245.
Reicherstorfer (călător), I, 92, 163, 180-1.
Reinhard (ministru francez, şi *doamna),* III, 53 şi urm., 70.
Remondi (Emmanuele Benedetto, misionar), I, 300.
„Remscho" (localitate), III, 73.
Reni, I, 211, 235; II, 39, 46; III, 157, 265, 279.
Renner (von, călător), II, 282.
Repnin (ambasador rus), II, 123; III, 41.
Resmî (Ahmed, scriitor turc), II, 202.
Resti (Marino de', Ragusan), I, 288.
Reşid-Paşa, III, 30.
Releg, I, 98.
Reûf-Paşa (Mare-Vizir), II, 301.
Reussmarkt. V. Miercurea.
Revoluţia franceză, II, 266.
Revoluţia din 1848, IV, 35-6.
Rey (*William,* călător), IV, 88.
Rheticus (Ioachim), I, 157.
Richelieu (ducele de), III, 42.
Rifaat-Paşa, IV, 31.
Rigas (revoluţionar grec), II, 187.
Ringala (Râng'ala, Doamna Moldovei), I, 55; II, 20.
Rizo-Nerulos (Iacovachi), III, 95.
Robert (Léopold, pictor), III, 323; IV, 41.
Robescu (director al poştelor), IV, 134.

Roche (de la, secretar domnesc), II, 182-3, 209.
Rochechouart (de, călător), III, 141.
Rodna, I, 98.
Rodofinichin (agent rus), III, 59-60.
Rodos, II, 59.
Rönne (de, călător), II, 123 şi urm.
Rohatyn, I, 236.
Rohrer (Joseph, călător), III, 35.
Rokeby (John Maritt of, călător), II, 261.
Roma (biserica Aracoeli), I, 215.
Roman, I, 56, 89, 114, 120, 234-5, 249; III, 274 şi urm. IV, 106, 144. (biserica Precista), I, 89. (judeţ), I, 240.
Roman-Vodă I-iu, I, 50, 56.
Romana (Virginia, din Padova), II, 51.
Români (originea lor), II, 139, 235, 239; III, 164, 186; IV, 8, 25, 30; IV, 97. (din Ardeal), IV, 18. (caracterisarea lor), III, 63, 97-8. (juzi), II, 240. (relaţii cu Franţa), IV, 125. (ardeleni), II, 83; IV, 20, 32, 82, 161, 163; IV, 18-9. (caracterisarea lor), IV, 106. (stare socială), III, 4-5, 16, 22-3. (graiul lor), II, 274. (numărul lor), III, 5. (din Sudul Dunării), II, 59; IV, 148.
Romanò (Dionisie, episcop de Buzău), III, 152, 155.
Roşcani, I, 198.
Roset (familie), II, 172; III, 113; IV, 25, 142.
Roset (Antonie-Vodă), I, 88; II, 34.
Roset (Iancu), III, 232. (C. A.), IV, 140. (doamna C. A.), IV, 140. (generalul), IV, 129. (Alexandru), IV, 146.
Rosetti (Roznovanu), III, 43, 267. (Nunuţă), IV, 129.
Rosso, I, 127.
Rostislavovici (Ivanco), I, 236.
Roussel, I, 276.
Roznovanu. V. Rosetti-Roznovanu.
Rubruquis (călător), I, 6.
Rucăr, I, 333.
Rückmann (consul rus), III, 248.
Rudăreasa, II, 89.
Rudolf al II-lea (Impărat), II, 24.
Ruggiero (abatele), I, 216.
Ruhedorf (căpitanul), IV, 20.
„Rumâni", I, 219.
Rumelia, II, 49.
Rumienţov (general), III, 27, 41, 111, 113.
Rusciuc, I, 197; II, 57; III, 153.

Ruset. V. Roset şi Rosetti.
Rusia Roşie, I, 25.
Rusneci, III, 163.
Russ (doctor), 163.
Russo (Alecu), I, 49.
Ruşciori (sat), I, 238; III, 16.
Ruşi şi Rusia, I, 236, 238; II, 116, 125, 234; III, 26, 40, 120, 132, 165, 280; IV, 102-4, 129, 131, 139; III, 307; IV, 110.
Ruteni, I, 238; III, 10, 181. V. şi Rusneci.
Ruxanda (Doamna), V. Lăpuşneanu (Ruxanda).
Rzewuski, II, 36.

S.

Sabasa (sat), III, 262.
Săbăoani, I, 240, 301.
Sabini, IV, 133.
Safarik, III, 290.
Saint-André (de), III, 228.
Saint-Arnaud (mareşal), III, 316 şi urm., 320.
Saint-Aulaire (marchisul de), III, 42.
Saint-Germain, I, 162.
Saint-Marc Girardin (călător), III, 184, 186, 296.
Saint-Luce (diplomat), III, 55.
Sakellario (baron, consul), III, 231, 348.
Salaberry (de, călător), II, 269; III, 131.
Sălătruc, III, 260.
Salih-Paşa, III, 69.
Salm (principesa), IV, 19.
Salzer (Michael Johann), IV, 165.
Sâmbăta (localitate), II, 67.
Samoilov, II, 287-8.
Samurcaş (boier), III, 45, 318.
Sankt-Georg (de, Voevod al Ardealului), I, 77. V. şi Pösing (de).
Sankt-Gotthard, II, 43.
Sandrin (fiul lui Ştefan-cel-Mare), I, 319.
Sântimre, I, 82.
Sârbi şi Serbia, I, 15, 295; II, 59; III, 12, 15, 23, 27, 156, 269.
Sarmaţi, I, 237; II, 87.
Sarmisagetuza, IV, 163.
Sascut, I, 56, 231.
Sas-Sebeş, III, 13, 16, 72; IV, 120.

Saşi, I, 9 şi urm., 30, 57, 77, 89, 98, 229, 244, 248, 301, 317, 348; II, 59. (sate), I, 9-10. (oraşe), I, 9. (originea), III, 21. (în Moldova), I, 246.
Saugì (pretendent), I, 71.
Savoia (Eugeniu de), II, 127, 167; II, 23.
Saxonia (August de), II, 150.
Scânteia (sat), II, 182.
Scarlat (Callimachi). V. Callimachi (Scarlat).
Scharsius (Andreas), III, 118.
Schender-Paşa, I, 291-2.
Schendus (scriitor),, II, 94.
Schewitz (pension), III, 279.
Schiltberger (călător), I, 23-4, 56.
Schladen (von, diplomat), III, 34.
Schlözer, II, 210.
Schmidt (curier prusian), III, 33.
Schott (traducător de basme), III, 266.
Sciţi, III, 137.
Scobelev (general), IV, 132.
Scott (Walter), III, 336.
Scriban (Filaret), III, 156.
Scudéry (d-ra), III, 142.
Sculeni, III, 80, 158.
Sébastiani (general), III, 59, 61, 345.
Sebeş (râu), III, 257.
Secui, I, 12, 23, 52-3, 57, 98-9, 240; IV, 161. (originea lor), III, 21.
Secul (mănăstire), III, 152, 327.
Seghedin, I, 97; III, 14.
Seimeni, I, 341; II, 15.
Semendria, III, 243.
Semlin, III, 156.
Seneslav (Voevod), I, 17.
Seraievo, II, 99.
Serebrenicov (Ambrosie, episcop), II, 260.
Sergescu (Marin), III, 233.
Sestini (Domenico, călător), II, 210-1, 214, 221; III, 8.
Sever (Impăratul Septimiu sau Alexandru), IV, 30.
Severin, I, 15; II, 87; III, 34, 259; IV, 17, 106.
Sfântul Munte. V. Athos.
Sf. Grigore Decapolitul, I, 349.
Siberia, III, 23.

Sibiiu, I. 25; II, 59, 66; III, 11, 13, 16, 72, 139, 200; IV, 121, 160.
Sienicki, I, 359.
Sigismund I-iu (rege al Poloniei), I, 66.
Sigismund (rege al Ungariei şi Impărat), I, 23.
Sigismund (regele Suediei), II, 42.
Sigismund August (rege polon), I, 177.
Silistra, I, 17, 40, 70, 74; II, 57; III, 281.
Simion Dascălul (cronicar), II, 10.
Sinai (Muntele), II, 6, III, 154.
Sinaia, II, 273.
Sion (Gheorghe), IV, 4.
Siretiu, I, 232, 234, (Ţara -lui), I, 11.
Siria, IV, 31.
Sirigul (Meletie), I, 307.
Sîsti (Ştefan, dr.), II, 107.
Siştov, IV, 129.
Skeene (călător engles), IV, 99 şi urm., 106-7.
Skuphos (eterist), III, 95.
Slăniceanu (colonel), IV, 131.
Slănicul muntean, II, 213; III, 236.
Slatina (mănăstire), I. 85; II, 11; IV, 101.
Slătineanu (familie), II, 231; III, 69, 351.
Slavi, I, 236, 238.
Slavonă (literatură), I, 137.
Slobozia, II, 225; IV, 105.
Smil. V. Ismail.
Snagov, I, 47; III, 240.
Sniatyn, I, 236; II, 38.
Sobieski (regele Ioan), I, 81, 306; II, 23, 25, 29, 43, 53, 55, 57, 96, 150, 206.
„Sobor" (sat), III, 10.
Socola, I, 189, 211; III, 239.
Socoli (Mohammed, Mare-Vizir), I, 197.
Sofia, II, 12.
Soimirovich (cleric catolic), II, 33.
Solca (mănăstire), I, 306; III, 24.
Soliman-cel-Măreţ (Sultan), I, 76, 97, 136, 147-8, 153; II, 29, 41.
Solnoc, I, 97.
Solticov (general), III, 27.
Sommer (Iacob, profesor), I, 154, 157, 162.
Sonnini (călător), III, 85.

Soroca, II, 54, 168, 200-1.
„Sorotena" (Soroceni), III, 180.
Spalato, II, 6.
Spallanzani (călător), II, 213-4; III, 8.
Spasetti (M. A. Zerbini di, călător), IV, 70 şi urm.
Sparnau (Peter, călător), I, 8, 23.
Splényi (general), II, 275, 277; III, 24.
Staël (d-na de), II, 209.
Stainville (general), II, 87, 94.
Stamaty (diplomat), III, 64.
Stambul. V. Constantinopol.
Stăncescu (pictor), III, 351.
Stănileşti, II, 116.
Stanislavov (Filip, episcop catolic), II, 16.
Starichiojd, I, 17.
„Statele Unite ale Orientului", IV, 25.
Stavrachi (capuchehaie), II, 205.
Stavrinos (cronicar), I, 254.
Stefani (Antonio, episcop), II, 20, 28.
Steriopol (căpitan de poştă), III, 140.
Stettin, I, 369.
Stockholm, II, 63.
Stoeşti, I, 89.
Stoffeln (general), II, 264.
Strasbourg, II, 155.
Strassburgh (Paul, călător), I, 280, 283-4.
Stratonichia (Domnichie de), III, 155.
Strehaia, II, 86.
Streliţi, II, 60, 241.
Stridia-beg, II, 62. V. Radu Leon.
Strunga, IV, 106.
Struve (călător), II, 279-80.
Strijkowski (Matei, cronicar), I, 257.
Stuart (consul rus), IV, 132.
Studeniţa, I, 45.
Sturdza (A.), III, 242.
Sturdza (Elena), III, 257.
Sturdza (Grigore), IV, 146.
Sturdza (Ioan Sandu, Domn al Moldovei), III, 138, 270, 324.
Sturdza (Mihai-Vodă), II, 167, 176, 178; III, 46, 121, 159, 178, 216, 241, 249-50, 263, 274, 319, 331, 338; IV, 100.
Stürmer (von, ambasador), III, 73-5, 77.

Suabia, I, 23.
Suceava, I, 50, 55, 113, 181, 232, 234, 244, 248, 261, 305; II, 128, 185. (populaţie), I, 314. (aşezăminte); I, 314. (comerţ), I, 315. (catolici), I, 315. (biserici: Uspenia), I, 113. (la Direptate), I, 226.
Suceviţa (mănăstire), III, 24.
Suedia şi Suedesi, I, 367; II, 42-3.
Sulina, III, 154, 242, 265, 278, 281, 293; IV, 63-4, 122, 144. (braţul), III, 292.
Sulzer (Francisc-Iosif), II, 214, 222, 228 şi urm., 243, 248, 289; III, 96.
Sumarocov (Pavel), III, 52.
Summerer (consul engles), III, 97-8.
Surpatele (mănăstire), IV, 16.
Suţu (Alexandru-Vodă), III, 91, 128, 133, 136, 146.
Suţu (Mihai-Vodă), II, 280-1; III, 36, 114, 245.
Suţu (Mihai al II-lea), III, 68; IV, 5, 94.
Suţu (Nicolachi), II, 178, 205, 240; III, 292.
Suvorov (general), II, 280; III, 28, 69.
Sviatoslav (cneaz rus), I, 118.
Svierşevschi, I, 190.
Szamosközy (cronicar), II, 66.
Szathmary, (pictor), III, 315.
Szechényi, III, 343; IV, 163.
Szepessy, II, 57.
Szilagyi (Elisabeta), I, 76.

Ş.

Şacovscoi, IV, 139.
Şaguna (Andrei), IV, 161.
Şaitan-oglu, II, 59.
Şarhorod, I, 311.
Sătrarul Iordachi, I, 359.
Şepeinţ (Şipint), II, 142.
Şeremetov (ofiţer), II, 123.
Şimlăul Ciucului, I, 181.
Şinca-Mare, III, 23.
Şincai, III, 3.
Şotânga, I, 30.
Ştefan-Vodă (fiul lui Alexandru-cel-Bun), I, 278.
Ştefan-cel-Mare, I, 62, 74-5, 77-8, 100; II, 20, 41, 60; 91; 141, 143; III, 24, 37, 231, 251, 292. (boala), I, 62.
Ştefan Rareş, I, 149.

Ştefan Duşan (Ţar), I, 74.
Ştefan (despot sârb), I, 35.
Ştefan (Dumitraşcu, boier), I, 366.
Ştefăneşti, I, 261, 269; II, 33.
Ştefăniţă-Vodă, I, 91, 126.
Ştirbei (Barbu), II, 270.
Ştirbei (Barbu, Domn), III, 120-1, 232-4, 268, 302, 321, 329, 332; IV, 101-2.
Şumla, III, 290, 336.
Şvabi (basarabeni), IV, 31.

T.

Tăcuta (sat), III, 270.
Talleyrand, III, 57-8.
Tămăşani, I, 240.
Tancoigne (consul frances), IV, 7.
Taranowski (Andrei), I, 178, 250, 257.
Târgovişte, I, 29, 74, 208, 222, 229, 283, 302, 343; II, 6, 13-4, 16, 18, 75, 103, 121, 124, 133, 196; IV, 106. (mănăstiri), II, 107. Stelea), I, 340-1. (Sf. Constantin), I, 341. (Sf. Nicolae), I, 348.
Târgul-de-jos, I, 56. V. Roman.
Târgul-Frumos, II, 181; III, 27-8; IV, 106.
Târgul-Jiiului, I, 349; II, 86; IV, 48.
Târgul-Neamţului, I, 248.
Târnovo, I, 15.
Târşor, I, 222.
Tasso (Torquato), I, 254.
Tatari, I, 6, 21, 54, 80, 261-2, 266, 291; II, 19, 60, 123, 248; III, 28, 157.
Tavânnes (contele de), I, 196, 200.
Tavernier (dr.), III, 228-9, 232.
Tecuciu, I, 321; II, 281; III, 270, 275; IV, 105.
Teleajen (râu), II, 272; III, 203.
Telegescu, III, 233.
Teleky (biblioteca), III, 72.
Teleorman, I, 7.
Tennstädt (Ulrich von, călător), I, 8, 23.
Teoctist I-iu (Mitropolitul), I, 129.
Teodosie (Domn muntean), I, 140.
Teofan (patriarh de Constantinopol), I, 184, 259.
Terapia, III, 68, 146.
Teregova, III, 256.

Teutoni (Cavaleri), I, 8, 239-40.
Thibault-Lefebvre (călător), III, 295, 315.
Thierry (Amédée), III, 308.
Thommasî (Gabriel, cleric), II, 18.
Thornton (Thomas, diplomat), III, 62, 64, 98.
Thou (de), I, 162, 199.
Thunmann, (filolog), III, 293.
Thurn, II, 287.
Tietz (F, călător), IV, 28 şi urm.
Tiflis (Iona, Mitropolit de), II, 260.
Tighinea, I, 26, 86-7, 159, 236; II, 277.
Timişoara, III, 15, 73, 156; IV, 21, 160. (Iosephstadt), III, 156.
Timoni (diplomat austriac), III, 35.
Tippoo-Saib, III, 67.
Thouvenel (Édouard, diplomat), III, 38, 189.
Tiraspol, III, 52.
Tismana, I, 45, 349; IV, 17, 106.
Titov (ambasador rus), III, 331.
Tobac, III, 292.
Tobultoc (hoţ), III, 181.
Tokaj, I, 86, 301; II, 59.
Tököly (Emeric, prinţ ardelean), II, 97, 190; III, 347.
Tolhausen, III, 159.
Tomarova, I, 235. V. şi Reni.
Tomis, II, 118.
Tommasi, II, 18. V. şi Thomasî.
Tomşa (Leon-Vodă), II, 61.
Tomşa (Ştefan-Vodă), I, 150, 157, 175, 268, 271-2.
Töpfer (pictor), III, 108.
Toscana, I, 253.
Tott (baronul de), II, 190, 192-3.
Traian, IV, 149. (Calea lui), II, 239.
Trandafilov, I, 220.
Trapezunt, I, 70, 233; II, 20, 100, 241.
Trebeş, I, 247, 305.
Trenk (pictor), III, 351.
Trubeţcoi, (prinţul), III, 236.
Trzebinski, I, 359.
Tudosca (Doamna lui Vasile Lupu), I, 337-8.
Tudose (Logofătul lui Mihai Viteazul), I, 209, 250.
Tulcea, II, 118; III, 154, 279; IV, 61, 122, 144.

Tunuslii (fraţii), III, 98.
Turati (general), III, 11.
Turci, I, 57-9, 61, 94, 97, 147-8, 194, 255, 279, 291, 296; II, 35, 43-4, 52, 58, 61, 67, 92, 102; III, 12, 20, 37, 48; 107; 181; IV, 102, 129-30. (sistem), I, 95. (oaste), II, 46-7. (influenţă), I, 143 şi urm. (în comerţ), I, 152-3.
Turculeţ (căpitan), II, 25.
Turda, I, 26; III, 11; IV, 160.
Turnul-Măgurele, I, 71; IV, 100, 129.
Turnul lui Ovidiu, III, 257.
Turnul-Roşu, III, 73.
Turnul-Severin. V. Severin.
Turtucaia, I, 70; IV, 129.
Tutova, I, 262.

Ţ.

Ţara-de-jos, I, 17, 266.
Ţara-de-sus, I, 17.
Ţara Jiiului, I, 11.
Ţara Oaşului, I, 11.
Ţara Oltului, I, 11.
Ţerani (în Ardeal), II, 262; III, 9, 11; IV, 22-3, 159-60; IV, 21. (satele), IV, 22. (case), IV, 21. (hrana), IV, 22. (din Basarabia), III, 165, 171; IV, 78. (starea socială), III, 171, 179. (din Moldova), I, 219-20, 226, 244, 323-4; II, 133-4, 180, 196, 223, 278; III, 61, 118, 207, 245, 270-1; IV, 149. (stare socială), II, 133, 191; III, 7. (economică), IV, 154. (femei), IV, 154. (viaţa de familie), II, 226. (casa), I, 338; IV, 153-4. (dări), II, 186, 198-9. (raporturi cu boierii), I, 150-1. (din Muntenia), II, 108-9, 213, 233-4, 277; III, 125, 132, 245; IV, 34-5, 46, 95. (stare socială), I, 31-3, 108-9; II, 269; III, 7, 34-5, 89, 209-1. (casa), III, 39. (în Principate), III, 148, 246, 267, 281, 326. (stare socială), III, 130; IV, 119, 130. (femei), II, 273. (olari), I, 221. (dări: desetina), II, 129. (moravuri), IV, 65-6.
Ţeri, I, 11.
Ţetina, I, 236.
Ţigani, II, 88-9, 273; III, 7, 26, 36, 61, 73; 80; 130; 132, 193, 221, 225, 246, 260, 270, 280; IV, 23, 29, 43, 102. (numărul lor), III, 101.
Ţigară (Zotu), I, 273, 310.
Ţigăneşti, IV, 105.
Ţuţora, I, 179, 291; II, 47, 55, 123.

U.

Ubicini (A.), III, 323.
Ucea (sat), II, 77.
Ucraina, II, 35, 69.
Uifalău, III, 21.
Uman (cetate), III, 67.
Ungaria şi Unguri, I, 7-8, 11, 30, 57, 59, 96-7, 136, 231, 235, 239-40, 244-5, 248, 301, 355; II, 40, 58-9, 66; IV, 16. (Societatea Sf. Ladislau), I, 240.
Ureche (Grigore, cronicar), I, 121; II, 10, 140.
Ureche (Nistor), I, 266. (Mitrofana, soţia lui), I, 266.
Urmösy (Alexandru), IV, 158.
Urquhart (consul engles), III, 162.
Ursachi (boier şi negustor), II, 58.
Uscoci, I, 288.
Uspenschi (Porfirie, călător), III, 154.
Ustie (moşie), I, 174.

V.

Văcărescu (Ienăchiţă), II, 233; III, 45, 71, 351.
Văcăreşti, II, 162, 251-2.
Vaillant (scriitor), III, 229, 231-2, 240, 340.
Vâlcov, IV, 122.
Vâlcu, II, 31.
Vălenii-de-Munte, I, 30; II, 273.
Valentineanu (I. G.), IV, 25.
Valério (Théodore, călător), IV, 6.
Vallarga (Mărioara Adorno), I, 243.
Valle de Tejo (marchisul), IV, 29.
Valon (Alexis de, călător), III, 255.
Valul lui Traian, III, 195. V. şi Traian.
Vămi. V. Muntenia (vămi).
Vanderbech, II, 94. V. Schendus.
Vârciorova, III, 258.
Varlaam (Mitropolitul Moldovei), I, 308, 313, 358; II, 60.
Varlaam (Mitropolit muntean), III, 74.
Varlaam (Constantin), III, 42.
Varna, I, 59-60; II, 16-7; III, 247, 251, 290.
Varniţa, II, 118; III, 176.
Varşovia, II, 43.
Vasluiu, I, 38, 88, 268, 321, 339; II, 34, 181, 188, 225; IV, 126.

Vay (contele), II, 162.
„Vecini", I, 219, 238.
Vegezzi-Ruscala, IV, 24.
Veneţia şi Veneţieni, I, 62, 75, 80, 293; II, 16, 60, 100, 205. (Zecca din), II, 100.
Veniamin (Costachi, Mitropolitul), III, 159, 246, 254.
Verancius (episcopul), I, 164.
Verbia, I, 144, 155.
Veterani (general), II, 27, 86, 96.
Vevelli (Constantin), I, 242, 275, 312.
Via Carolina, III, 73.
Vicina (oraş), I, 42.
Victoria (Doamna lui Radu Leon), I, 282.
Vidin, I, 7, 40; III, 294; IV, 10, 101.
Viena, II, 246; III, 251; IV, 89.
Vieroş (mănăstire), II, 12.
Viforâta (mănăstire), I, 284; II, 14.
Vilară (Alexandru, boier), III, 234.
Viliers, IV, 140.
Vinga, I, 238.
Viquesnel (geolog), III, 289.
Virgil, IV, 20.
Virzirescul (Axintie), I, 234.
Vişa (Doamna), I, 272.
Visconti (episcop de Cervia), I, 153.
Visigoţi, I, 19.
Vitold (boier), I, 54.
Vitus (episcop catolic), I, 142.
Viviers, III, 311.
Vivot, IV, 9.
Vlad-Vodă Călugărul, I, 133, 135.
Vlad Dracul (Domn muntean), I, 31, 61, 64, 71-2, 133.
Vlad Ţepeş, I, 61, 64, 133.
Vlădescu (general), II, 44.
Vladimirescu (Tudor), II, 278; III, 121-2, 133 şi urm.
Vladislav. V. Iagello.
Vladislav-Vodă, II, 238.
Vlăduţ (Domn muntean), I, 134.
Vlahuţi (boier muntean), III, 68.
Vlaicu-Vodă, I, 29.
Vlaşca, I, 17; III, 138.
Vlăsia, I, 7.

Vodiţa (mănăstire), I, 45; II, 86.
Voevodate primitive, I, 17.
Vogoridi (caimacamul Nicolae), III, 250; IV, 114-5, 118.
Voinescu (colonel), II, 275.
Voltaire, II, 117.
Vorona (mănăstire), III, 152.
Voroneţ (mănăstire), I, 115.
Voronţov (prinţul), III, 252.
Vosnesensc, III, 332.
Vrancea, I, 57.
Vuici, III, 156.
Vulcan (pas), III, 12.

W.

„Wakefield" („Vicarul de la", roman), II, 174.
Walsh (călător), IV, 96.
Walter (Gulielm, călător), I, 204.
Walter (Baltazar), I, 250-1.
Weissbach (conte de), III, 256.
Warszewiecki (cleric catolic), I, 183.
„Wasmer" (sat), III, 10.
Wiest, IV, 132.
Wavrin (Jean, cronicar), I, 59-60, 64, 69, 72.
(Valerand de), I, 59.
„*Welling* (călător), I, 295, 367.
„Weyde", II, 123.
Wilden (Ioan, călător), I, 266.
Wilkinson (istoric), III, 71, 83-4, 96-8, 100.
Willeshofen (mare negustor), II, 248.
William, II, 73.
Wiszniewiecki (Mihail, rege polon), II, 43.
Wittgenstein (general), IV, 6.
Wolanski, III, 336.
Wolf (Andreas, dr), III, 108.
Wolf (Nicolae, secretar), III, 92.
Wychowski (Cazac), I, 362-3, 365.

X.

Xeropotamul (la Athos), I, 266.

Y.

Yerkoki. V. Giurgiu.
Youssouf (general frances), III, 319.

Z.

Zabraz (ducele de), I, 271.
Zăgaz (redută la Mangalia), III, 280.
Zagora, III, 328.
Zalescic, II, 184.
Zamca (biserică), I, 234, 314.
Zamosc, I, 258.
Zamoyski (Ioan, Hatman şi cancelariu polon), II, 41, 150, 257, 290.
Zamoyski (episcop catolic pentru Moldova), I, 304.
Zápolya (Ioan, prinţ ardelean), I, 97, (şi fiul, Ioan Sigismund).
Zara, II, 5.
Zass (general rus), III, 45.
Zefcari (general), IV, 131, 134.
Zerbinni. V. Spasetti.
Zimnicea, II, 258; III, 344; IV, 131, 141.
Zips (Ţinutul), I, 97.
Zlatna, III, 9.
Zograf (mănăstire la Athos), I, 273.
Zolkiewitz (Hatmanul), I, 290; II, 33, 42.
Zollern (Frederic de), I, 23.
Zotov (general), IV, 135.
Zuavi, III, 319.
Zucker (dr., călător), III, 160-3, 165-7, 247.
Zwaniec, II, 122.

Tabla e lucrată de elevele mele misionare de la Vălenii-de-Munte, supt conducerea d-rei dr. Hermine Theil.

CUPRINSUL

		Pag.
I.	Călători artiști francesi în țerile noastre .	3
II.	Călători italieni, germani, elvețieni și englesi în țerile noastre	20
III.	Călători în epoca de critică . . .	108
IV.	Călători mai noi prin Ardeal . . .	159
	Tabla numelor	167

40055/2

Tipografia
„Datina Românească"
Vălenii-de-Munte

Prețul: **50** Lei.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 056596593